

FIREWALL DEMOKRACIE

Zborník príspevkov z XII. ročníka Medzinárodnej vedeckej konferencie študentov a mladých vedeckých pracovníkov organizovanej 19. mája 2023 Katedrou politológie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Inštitútom politických vied a verejnej správy Fakulty politológie a žurnalistiky Univerzity Marie Curie-Sklodowskej v Lubline, Katedrou politológie Filozofickej fakulty Univerzity v Miškovci, Fakultou regionálneho rozvoja a medzinárodných štúdií Mendelovej univerzity v Brne, Fakultou politických vied a diplomacie Vytautas Magnus University v Kaunase a OZ Res publica.

Martina HURČALOVÁ
Lukáš JAKABOVIČ
Jana KSEŇÁK GREGOVÁ
(eds.)

Košice 2024

Publikácia vychádza ako výstup grantového projektu VEGA č. 1/0321/21 - Výskum korelácií medzi deformáciami politického vedomia a nárastom politického extrémizmu u študentov stredných škôl Košického a Prešovského samosprávneho kraja.

VEDECKÍ REDAKTORI A ZOSTAVOVATELIA:

Mgr. Martina HURČALOVÁ
PhDr. Lukáš JAKABOVIČ, MBA
Mgr. Jana KSEŇÁK GREGOVÁ

VÝKONNÝ REDAKTOR:

Mgr. Martina Hurčalová

REDAKČNÁ RADA:

Dr. h. c. prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc.
prof. PhDr. Ján Lid'ák CSc. Dr. Sándor Fekete
prof. PhDr. Jozef Lysý, CSc. Dr. Aistė Žemaitytė
prof. PhDr. Svetozár Krno, CSc. Mgr. Ján Ruman, PhD
doc. PhDr. Marta Goňcová, CSc. Mgr. Tomáš Dvorský, PhD
doc. Mgr. Gabriel Eštok, PhD. Mgr. Peter Dubóczy, PhD.
doc. PhDr. Daniel Dobias, PhD. doc. Mgr. Alexander Onufrák, PhD.
doc. PhDr. Jana Šutajová, PhD.
doc. PhDr. Jozef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M

RECENZENTI:

Dr. h. c. prof. Ing. Pavel Nečas, PhD., MBA
Dr. Ewelina Kancik-Koltun, PhD.

Tento text je publikovaný pod licenciou Creative Commons 4.0 - Attribution CC BY NC ND („Uved'te pôvod - Nepoužívajte komerčne - Nespracovávajte“)

Za odbornú a jazykovú stránku tejto publikácie zodpovedajú autori príspevkov.

Dostupné od: 14.05.2024

Umiestnenie: www.unibook.upjs.sk

ISBN 978-80-574-0311-1 (e-publikácia)

OBSAH

Úvod.....	5
Militantní demokracie: firewall jako omezení základních občanských svobod?	
Josef SMOLÍK.....	8
Dimensions of the concept of sovereignty	
Sándor FEKETE.....	24
O krehkosti demokracie	
Tomáš JANČI.....	37
Rusko-ukrajinský konflikt	
Ilona MANKO.....	49
Konflikty, kritika a puč: Koniec Wagnerovcov	
Tomáš ĎURIŠ.....	57
Tvrdá a mäkká moc ako nástroje zahraničnej politiky USA	
Antonina OPALENYK.....	70
The paradigm of war in China	
Máté János TAKÁCS.....	86
China's social credit system	
Kitti KOLLÁRCSIK.....	101
Bicameralism and Democracy: Could an Upper House Put an End to Hungary's Democratic Decline?	
Bence Máté CSABAI	118
Is Hungary incompatible with liberal democracy?	
Daniel KISS.....	133
Právo v boji proti dezinformáciám	
Barbora KLÚČIKOVÁ.....	148

Problém využívania skráteného legislatívneho konania v podmienkach Slovenskej republiky	
Martina HURČALOVÁ.....	165
Konanie, sloboda a zodpovednosť ako atribúty človeka – Myslitelia minulosti v dnešnom svete	
Matúš ONDREJKA.....	181

Úvod

Vždy som fandila mladým ľuďom. Vždy ma zaujímali ich názory. Vždy ma zaujímalo, ako sa mladí ľudia pozerajú na svoju budúcnosť. Ako o nej premýšľajú, aké argumenty používajú v spore s tradičnými pohľadmi. Vysokoškolské prostredie je ideálnym laboratóriom na intelektuálny dialóg o budúcich podobách ľudskej spoločnosti. Ideálny v tom zmysle, že ide o najvyšší stupeň vzdelávacej inštitúcie, ktorá je predurčená na to, aby sa nej dosahovali špičkové vedecko-vzdelávacie výkony. Akademická pôda je priestorom pre zdravú, korektnú a argumentmi podloženú názorovú a postojovú súťaživosť. Vysokoškolskí študenti, najmä však študenti doktorandského štúdia, prípadne mladí pedagógovia majú všetky predpoklady a príležitosti realizovať svoje kreatívne vedecké myslenie. Čím bude kreatívnejšie, tým viac zaujmú odbornú komunitu, tým viac môžu pohnúť myslením, novými teóriami, metodologickými prístupmi a metodickými postupmi v danej oblasti vedeckého záujmu.

Prítomný zborník je zostavený z príspevkov prednesených na medzinárodnej študentskej konferencii, ktorá sa konala na pôde Katedry politológie FF UPJŠ v Košiciach a mala názov Firewall demokracie. Výskumne bola orientovaná na tému grantového projektu VEGA č. 1/0321/21 - Výskum korelácií medzi deformáciami politického vedomia a nárastom politického extrémizmu u študentov stredných škôl Košického a Prešovského samosprávneho kraja. Ide o tému, ktorá je síce výskumne orientovaná na relatívne úzku skupinu mladých ľudí, ale súčasne otvára veľké možnosti tvorivých odborných pohľadov na politický extrémizmus ako taký a na sociálne, etnické, etické, historické, psychologické a ďalšie kontexty tohto negatívneho javu v súčasnom svete. Otvorenou, ale veľmi dôležitou témou moderných demokracií, medzi ktoré treba rátať aj

štáty Európskej únie, je riešenie otázok eliminácie všetkých foriem neznášanlivosti, ktoré sa znepokojivo šíria po celej Európe, pričom sú nezlučiteľné s hodnotami Európskej charty základných práv.

Problém politického extrémizmu je veľmi skutočný a naliehavý na riešenie. Nachádzame sa v období hľadania príčin týchto javov a nástrojov ich eliminácie. Na úrovni Európskej únie a jej jednotlivých štátov sa vďaka rozsiahlej diskusii objavilo viacero dobrých návrhov s krátkodobou a dlhodobou etapou aplikácie: zvýšiť úroveň humanitného vzdelávania mladšej generácie; zintenzívniť dialóg medzi rôznymi kultúrami a rôznymi regiónmi; výraznejšie ako doteraz potláčať prejavy extrémizmu, násilia a neznášanlivosti; koordinovať protiextrémistické úsilie na európskej, vnútroštátnej, regionálnej a miestnej úrovni; zvýšiť kvalitu politickej kultúry; odstrániť legitimitáciu extrémistických politických síl a iné.

Nazdávam sa, že slovenská spoločnosť, ale nielen ona, v úsilí eliminovať prejavy politického a iných druhov extrémizmu ešte neobjavila výhody a prednosti participatívnej demokracie. Tento model demokratického spravovania vecí verejných stojí na presvedčení, že demokracia nie je len záležitosťou spôsobu vlády a politiky, ale aj kvality občianskeho života v jeho rozmanitosti a rôznorodosti. Dosiahnuť uvedenú kvalitu značí „vytvoriť“ väčšinu inovatívnych a flexibilných občanov, ktorí disponujú vysokou mierou sociálnej a emočnej inteligencie a rozvinutým kreatívnym a kritickým myslením, pričom v krízových situáciách, akými sú aj prejavy extrémizmu, sú psychicky a mentálne odolnejší a kreatívni v ich riešení.

Prednosťou prítomného zborníka príspevkov je najmä to, že ponúka ďalšie riešenia rozvoja demokracie v kontexte problematiky politického extrémizmu. Keďže politický extrémizmus je nadnárodným a nadštátnym javom, treba sa na neho pozeráť, ako som to už

naznačila, inou ako len regionálnou alebo národnou optikou. Zborník preto ponúka odborné pohľady nielen zo slovenskej, ale aj z českej, maďarskej a ukrajinskej strany. Najmä ukrajinský pohľad treba privítať, lebo ukazuje nielen na príčiny vojnového konfliktu na východe Ukrajiny, ale otvára priestor na iný rozmer vnímania politického extrémizmu. Politický extrémizmus má, ako ukazuje zborník, aj právny a etický a ideologický rozmer, pričom dôležitý je aj typ demokracie (liberálna, militantná...), ktorý rozvíja ten-ktorý štát.

Zborník príspevkov študentov a mladých vedcov, prevažne z oblasti politológie, ukázal, že demokracia môže byť funkčná len vtedy, ak sa problémy pomenujú pravými menami. Problémy s politickým extrémizmom, ale aj s inými formami názorov, postojov a aktivít, ktoré prekračujú rámec noriem akceptovaných väčšinou spoločnosťou, treba riešiť spoločným úsilím všetkých zainteresovaných strán, vrátane študentov a odborníkov aj z odboru politológia a iných spoločenskovedných odborov..

Košice 2023 Dr. h. c. prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc.

Militantní demokracie: firewall jako omezení základních občanských svobod?

Josef Smolík

The paper will focus on introducing the concept of militant democracy, which has been discussed in the Czech academic environment for several years. The practices of militant democracy can be seen as a certain "firewall" against the weakening of the democratic foundations of the state. On the other hand, the practices of militant democracy are criticized for restricting basic human rights and freedoms (for example, freedom of expression, right of association, right of assembly, etc.). The text will cover selected aspects of these complicated debates.

Úvod

Pandemie Covid-19 (SARS-CoV-2) ukázala, že debaty týkající se demokracie, resp. jejího omezování, jsou nejenom aktuální, ale i polarizující. Stejným případem je i rusko-ukrajinský konflikt (válka), který nám poskytuje zpětnou vazbu, která se týká nejenom demokracie a autoritativních režimů, ale i debat ohledně dezinformací, psychologických operací a omezování svobody slova či vyjadřování pochybností ohledně pravdivosti informací hlavního mediálního proudu.

Diskuse se také týká míry demokratičnosti konkrétních demokratických států, což se týká i možnosti demokracií vystupovat proti nedemokratickým aktérům (nepřátelům demokracie).¹

Tento článek se zaměří na představení konceptu militantní demokracie a bude diskutovat kritiku tohoto konceptu na základě obou výše uvedených případů. Text bude ukotven v rámci poznatků politologie, právní vědy a bezpečnostních studií. Samozřejmě je nutné tento text vnímat jako přehledový, bez ambice věnovat se všem aspektům historických souvislostí, konkrétních případových studií, či legislativních opatření. Koncept militantní demokracie lze považovat za jeden z možných nástrojů (firewall) demokratických (ale i nedemokratických) režimů.

Militantní demokracie: definice

¹ PUŠKÁROVÁ, E.: *Teoretické východiská konceptu militantnej demokracie*. In: *Právny obzor*, 4/2016, s. 331.

Na začátku diskusí ohledně militantní demokracie je vhodné upozornit na názor *Strnada*, že koncept militantní demokracie nelze zařadit pouze do jediné společenskovední oblasti, neboť má multioborový přesah, od právní vědy přes politologii až do oblasti filozofie.¹ Zároveň je koncept militantní demokracie uplatňován různými způsoby, což se odvíjí od rozdílných historických, politických a kulturních aspektů konkrétních států.²

Pojem *militantní demokracie* je odvozen od „zakladatele“ současného moderního modelu ofenzivní demokracie *Karla Loewensteina*, který použil tento termín ve svých článcích z roku 1937. *Loewenstein* analyzoval především úspěch nacistického hnutí v Německu, přičemž upozornil na paradox, kdy slabé demokratické instituce nebyly schopné adekvátně reagovat na jeho nástup, což vedlo ke konci demokratického vývoje.³

Označení „militantní demokracie“ se tak od 30. let minulého století ustálilo zvláště v angloamerickém prostředí. V německém odborném diskurzu se setkáváme s pojmy *streitbare* či *wehrhafte demokratie*, tedy spíše „opevněná“ či „bojovná“ demokracie.⁴ Přestože koncept militantní demokracie vznikl pod vlivem nastupujícího nacismu, týká se i ochrany proti dalším totalitním ideologiím – komunismu, islamismu či široce definovanému terorismu.⁵

Loewensteinova koncepce propojuje politickou a právní oblast obrany demokracie, přičemž v linii politické by obrana měla vycházet z

¹ STRNAD, Š.: Koncept militantní demokracie a jeho aplikace v české protixtremistické politice. In: *Politické vědy*, 3/2014, s. 8.

² Srov. PUŠKÁROVÁ, E.: Teoretické východiská konceptu militantnej demokracie. In: *Právny obzor*, 4/2016, s. 332.

³ Srov. PUŠKÁROVÁ, E.: Teoretické východiská konceptu militantnej demokracie. In: *Právny obzor*, 4/2016, s. 333.

⁴ MAREŠ, M.: Teorie extremismu. In: *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 317 - 318; STRNAD, Š.: Koncept militantní demokracie a jeho aplikace v české protixtremistické politice. In: *Politické vědy*, 3/2014, s. 8.

⁵ Srov. JAKESCHOVÁ, K., SMOLÍK, J.: Kritika konceptu militantní demokracie. *Rexter - časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*, 1/2017, s. 66 - 79.

demokratických metod a měla by být vedena demokratickými prostředky. Výjimku připouští v případech, kdy dochází k ohrožení ze strany totalitarizujících ideologií, jako byl právě fašismus. V takovém případě je nutné použít stejných metod a prostředků, tj. i nedemokratických. Pokud by se tak nestalo, de facto by demokracie napomáhala k nastolení nedemokratického režimu.¹ Proto se podle *Loewensteina* „musí demokracie stát militantní“.²

Centrální myšlenkou této koncepce je přenášení ochrany demokracie do oblasti legálního politického jednání. Demokratický ústavní stát se podle ní nemůže svým protivníkům začít bránit teprve tehdy, když ti překročí hranice trestního zákona.³

Kromě termínu militantní demokracie jsou různými autory využívány i další označení. Jedná se například o substantivní demokracii (*C. Schmitt*), již zmíněnou bojovnou demokracii (*A. Mikulčíková, U. Backes*), bránící se demokracii (*A. Klump*), imunitní demokracii (*A. Pedahzur*), netolerantní demokracii (*E. Nolte*) či agonní demokracii (*C. Mouffe*).⁴

V tomto kontextu je také vhodné upozornit na Schmittovo rozlišení *přítele a nepřítele*, které se projevuje právě v oblasti konkrétních jednání a motivů, což se projevuje i v agendě militantní demokracie.⁵

¹ Viz LOEWENSTEIN, K.: Militant Democracy and Fundamentals Rights I. In: *The American Political Science Review*, 3/1937, s. 417 - 432; DANICS, Š.: Politologicko-právní aspekty militantní demokracie. In: *Business&IT*, 2/2013, s. 157; RAK, J.: *Neo-militant Democracy and (Un)fulfilled Destination of Consolidated Democracies? The Inner Six in Comparative Perspective*. In: *Historia i Politika*, 40/2022, s. 10.

² LOEWENSTEIN, K.: Militant Democracy and Fundamentals Rights I. In: *The American Political Science Review*, 3/1937, s. 423.

³ MAREŠ, M.: *Teorie extremismu*. In: *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřítelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 318.

⁴ STRNAD, Š.: Koncept militantní demokracie a jeho aplikace v české protixtremistické politice. In: *Politické vědy*, 3/2014, s. 9; DANICS, Š.: *Politologicko-právní aspekty militantní demokracie*. In: *Business&IT*, 2/2013, s. 155 - 156; srov. PUŠKÁROVÁ, E.: Teoretické východiská konceptu militantnej demokracie. In: *Právní obzor*, 4/2016, s. 335 - 340.

⁵ SCHMITT, C.: *Pojem politična*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 26; blíže viz DANICS, Š.: *Extremismus a militantní demokracie*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2014, s. 57 - 58.

Na základě antagnoismů (přítel/nepřítel) tak vznikají konkrétní politická opatření normativního charakteru, včetně přístupů militantní demokracie.¹

Podle Mareše a Výborného je militantní demokracie „*taková demokracie, která vystupuje ofenzivně pomocí právních, mocenských a diskursivních nástrojů proti svým ideovým nepřítelům uvnitř systému, a to ještě před tím, než tito nepřátelé iniciují naplnění hlavních hrozeb, které z jejich existence vyplývají. Tito nepřátelé jsou vystaveni represí, která je ovšem výsledkem demokratického politického procesu a nezasahuje nepřiměřeně do základních lidských práv*“.²

Militantní demokracie je typická pro státy, jejichž státnost je často a silně vystavena politickému násilí či pro státy, které nejsou založeny na liberálních hodnotách. Rysem takového režimu pak může být nekompromisní postup proti nepřítelům státu i za cenu porušování základních práv a svobod.³

Část autorů s nástupem nových hrozeb pro demokracii, jako je například kyberterorismus či postupy hybridní války (psychologické operace atp.), používají i termín „neo-militantní demokracie“, který by měl upozornit na nové jevy ohrožující demokracii, resp. i nová opatření.⁴ I z důvodu toho, že se základní opatření militantní demokracie nemění, bude i nadále tento text pracovat s termínem militantní demokracie.

Ochrana demokracie: politika a právo

Loewenstein ve své koncepci propojil politickou a právní oblast ochrany demokracie, jejíž obrana má být vybudována na těchto dvou liniích. V linii politické by obrana měla vycházet z demokratických metod a měla by být vedena demokratickými prostředky. Výjimku připo-

¹ KÉRVEGAN, J. - F.: *Co s Carlem Schmittem?* Praha: Oikúmené, 2015, s. 164.

² MAREŠ, M., VÝBORNÝ, Š.: *Militantní demokracie ve střední Evropě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 15.

³ STRNAD, Š.: Koncept militantní demokracie a jeho aplikace v české protiextremistické politice. In: *Politické vědy*, 3/2014, s. 10.

⁴ RAK, J.: *Neo-militant Democracy and (Un)fulfilled Destination of Consolidated Democracies? The Inner Six in Comparative Perspective*. In: *Historia i Politika*, 40/2022, s. 11.

uští v případech, kdy dochází k ohrožení ze strany totalitarizujících ideologií, jako byl fašismus. V takovém případě je nutné použít stejných metod a prostředků. Z toho tedy vyplývá, že dojde-li k ohrožení demokracie, může dojít k derogaci některých jejích principů, jakou je svoboda slova, svoboda sdružování aj. V linii právní se soustředil na legislativní opatření obrany demokracie a stanovil 14 principů, které by měly přispívat k resistenci demokratického státního zřízení vůči erozivním vlivům:

- 1) Uzákonit jako trestný čin povstání, ozbrojenou vzpouru či podněcování ke vzpouře, šíření nepokojů či konspirační jednání.
- 2) Zakázat politickou činnost demokracii ohrožujícím hnutím a politickým stranám.
- 3) Zákonem omezit vznik militantních a ozbrojených složek politických stran a veřejné užívání politických uniforem a stejnokrojů se symboly, označujícími politické postoje.
- 4) Postavení mimo zákon jakýchkoli ozbrojených skupin, které nejsou součástí státních struktur, nýbrž vycházejí z občanské společnosti.
- 5) Zákonná opatření proti výrobě, držení a nakládání se střelnými zbraněmi.
- 6) Zákonná opatření zamezující zneužití parlamentních institucí extremisty.
- 7) Zákonná opatření zamezující nenávistným projevům.
- 8) Zákonná opatření proti veřejným shromážděním podporujícím nenávistné projevy a vyvolávající nepokoje.
- 9) Zákonná opatření omezující za stanovených podmínek svobodu projevu.
- 10) Postavit mimo zákon adoraci politických trestných činů a vyzývání k občanské neposlušnosti v oblasti dodržování zákonů.
- 11) Dbát na vysokou míru loajality u státních ozbrojených složek.
- 12) Dbát na loajalitu ve veřejné správě obecně.
- 13) Vytvořit politickou policii.

14) Omezit vliv zahraniční propagandy.¹

Na základě dalšího vývoje celého konceptu *Giovanni Capiccia* formuloval 4 základní strategie, které mohou demokratické státy využívat v kontextu militantní demokracie. Jedná se o tyto strategie:

- 1) *Strategie militantní*, která vyplývá z kombinace represivního stylu a krátkodobého časového horizontu přijímaných opatření. Výsledkem je represivní zásah do práv a svobod, který je okamžitou reakcí na bezprostřední ohrožení demokratického státu. Represivní metody směřují zejména vůči jedincům či skupinám ve společnosti majícím ideologicky zcela odlišné názory a postoje, přičemž jejich aktivity mají destabilizační vliv a ohrožují samu existenci demokracie.
- 2) *Strategie inkorporace*, která umožňuje ideovým nepřátelům působit jako opozice, čímž se oslabuje jejich destabilizační vliv na demokratický systém, neboť mohou svoji nespokojenost a neshlas vyjadřovat v rámci daného demokratického politického systému, což je odvádí od spontánních násilných akcí.
- 3) *Strategie očištná*, která je podobná předchozí strategii, ale je uplatňována v dlouhodobém časovém horizontu s tím, že navíc zavádí zásady s cílem posílit jádro státních institucí a byrokracie za účelem ochránit je před vlivem extremistů a posílit jejich loajalitu k demokratické vládě.
- 4) *Strategie výchovná*, která se snaží dlouhodobě působit na celou společnost prostřednictvím výchovných a vzdělávacích prostředků s cílem eliminovat antidemokratické názory a postoje osvětou, která staví na multikulturalismu, integraci menšin a

¹ STRNAD, Š.: Koncept militantní demokracie a jeho aplikace v české protixtremistické politice. In: *Politické vědy*, 3/2014, s. 11-12; DANICS, Š.: Politologicko-právní aspekty militantní demokracie. In: *Business&IT*, 2/2013, s. 157-158; LOEWENSTEIN, K.: Militant Democracy and Fundamentals Rights I. In: *The American Political Science Review*. 3/1937, s. 417-432; MAREŠ, M., VÝBORNÝ, Š.: *Militantní demokracie ve střední Evropě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 21-22.

na antirasismu. Vzdělání a osvěta jsou především zaměřeny na občanskou společnost, ale i na nevládní organizace.¹

Capoccia také upozorňuje, že při obraně demokracie hrozí dvě krajnosti, kterým je nutno se vyhnout a adekvátně nastavit hranici rovnováhy mezi nimi.

První krajnost představuje situaci, kdy demokratický stát vystupuje ofenzivně vůči ideovým nepřátelům, přičemž represivní opatření jsou natolik razantní, že vláda začne vykazovat autoritativní tendence.

Druhá krajnost nastává v případě, kdy demokratický stát příliš toleruje antidemokratické síly a jejich projevy ve společnosti, což může vést až ke kolapsu celého demokratického státního zřízení. V tomto ohledu Capoccia zdůrazňuje, že čím větší podporu veřejnosti budou získávat nepřátelé demokracie, tím vyšší bude riziko narušení demokratického systému. A to urgentněji bude nutno reagovat na toto nebezpečí ze strany demokratického státu.²

Militantní demokracie v praxi

V současnosti prvky militantní demokracie nalezneme v celé řadě evropských ústavních textů a jejich právních rádech, včetně České republiky i Slovenska.³

Militantní demokracie se často zaměřují na opatření, která se týkají omezování demokratických svobod, konkrétně svobody projevu (v kontextu nenávistných projevů), tisku, sdružování a shromažďování.

¹ DANICS, Š.: Politologicko-právní aspekty militantní demokracie. In: *Business&IT*, 2/2013, s. 160. Blíže viz CAPOCCIA, G.: *Repression, Incorporation, Lustration, Education: How Democracies React to Their Enemies. Towards a Theoretical Framework for the Comparative Analysis of Defence of Democracy*. In: Florence European University Institute, 2001.

² Podrobněji viz CAPOCCIA, G.: *Repression, Incorporation, Lustration, Education: How Democracies React to Their Enemies. Towards a Theoretical Framework for the Comparative Analysis of Defence of Democracy*. In: Florence European University Institute, 2001. DANICS, Š.: *Politologicko-právní aspekty militantní demokracie*. In: *Business&IT*, 2/2013, s. 160.; ² Srov. PUŠKÁROVÁ, E.: Teoretické východiská konceptu militantnej demokracie. In: *Právny obzor*, 4/2016, s. 337–339; STRNAD, Š.: Koncept militantní demokracie a jeho aplikace v české protixtremistické politice. In: *Politické vedy*, 3/2014, s. 7.

³ STRNAD, Š.: Koncept militantní demokracie a jeho aplikace v české protixtremistické politice. In: *Politické vedy*, 3/2014, s. 13; DOLEČEK, M., SMOLÍK, J.: Comparison of Czech and Slovak 'Anti-Extremism' Legislation. In: *Bezpečnostní teorie a praxe*, 3/2022, s. 67–96.

Dalším konkrétním mechanismem je i rozpuštění (zákaz) politických stran.¹ Dalším nástrojem může být i sledování konkrétních osob (extremistů) zpravodajskými službami, tj. zasahování do práva na soukromí konkrétních osob.²

Současné teoretické diskuse, které se týkají postupů militantní demokracie, pracují s více nástroji. K těmto nástrojům krom právních a soudních nástrojů lze přiřadit i sociální kontrolu, kontrolu vzdělávání či kontrolu aktérů zpravodajskými službami.³

Pod militantní demokracii jsou potom ve východní „postkomunistické“ Evropě zařazovány i typické „lustrační zákony“, které stanoví podmínky pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích od samosprávy až po ozbrojené složky. V České republice se jedná zejména o *Zákon č. 451/1991 Sb.*, o stanovení některých předpokladů pro výkon funkcí ve státních orgánech, ve znění pozdějších předpisů, také často označován jako velký lustrační zákon a *Zákon č. 279/1992 Sb.*, o předpokladech pro výkon funkcí jmenováním příslušníků Policie ČR, ve znění pozdějších předpisů, tzv. malý lustrační zákon. Nález Ústavního soudu ze dne 5. 12. 2001, č. j. *N192/24 Sb. NU 419* zdůraznil, že záměrem zákonodárce bylo znemožnit výkon těchto funkcí mocenským elitám, funkcionářům a spolupracovníkům bývalého komunistického režimu a zejména těm, kteří působili u útvaru Státní bezpečnosti.⁴

¹ Srov. RAK, J.: Neo-militant Democracy and (Un)fulfilled Destination of Consolidated Democracies? The Inner Six in Comparative Perspective. In: *Historia i Politika*, 40/2022, s. 10.

² MAREŠ, M., VÝBORNÝ, Š.: *Militantní demokracie ve střední Evropě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 19.

³ KOVANIČ, M., SMOLÍK, J.: Rozpustenie politických strán v Českej republike a Slovenskej republike. In: *Bezpečnostní teorie a praxe*, 1/20018, s. 85 ; podrobněji viz MAREŠ, M., VÝBORNÝ, Š. *Militantní demokracie ve střední Evropě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 98 - 113; DOLEČEK, M., SMOLÍK, J.: *Comparison of Czech and Slovak 'Anti-Extremism' Legislation*. In: *Bezpečnostní teorie a praxe*, 3/2022, s. 67-96.

⁴ DANICS, Š.: Politologicko-právní aspekty militantní demokracie. In: *Business&IT*, 2/2013, s. 164; srov. PUŠKÁROVÁ, E.: Teoretické východiská konceptu militantnej demokracie. In: *Právní obzor*, 4/2016, s. 348; ČERNÝ, P.: *Právní ochrana před extremismem*. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 19.

Nejvýraznějším projevem české militantní demokracie bylo zrušení Dělnické strany (dále jen DS) v roce 2010 Nejvyšším správním soudem (dále jen NSS), který shledal její programatiku xenofobní, opírající se o nacistický národní socialismus, se snahami odporujícími základním principům demokratického státu.¹

První iniciativa na zrušení DS přišla ze strany vlády ČR v prosinci 2008. NSS v březnu 2009 ve svém rozhodnutí Pst 1/2008 – 66 návrh na rozpuštění zamítl. Soud v tomto případě argumentoval, že předložené důkazy nedostatečně dokazují napojení DS na neonacistický Národní odpor a neprokazují ani úmysly strany násilně převzít moc v zemi. Vláda následně v září 2009 podala druhý, mnohem propracovanější návrh na rozpuštění DS, což vedlo nakonec k jejímu rozpuštění v únoru 2010 (rozsudek Pst 1/2009 – 348).² DS se následně v březnu 2010 obrátila na Ústavní soud ČR s návrhem na zrušení rozhodnutí NSS. Tento návrh však byl v květnu 2010 Ústavním soudem odmítnut v rozhodnutí Pl. ÚS 13/10 pro jeho neopodstatněnost. Ústavní soud konstatoval, že DS nebylo upřeno právo na spravedlivý proces a že výhradami navrhovatele se zabýval již NSS. Část členské základny rozpuštěné DS vstoupila do Dělnické strany sociální spravedlnosti (DSSS).³

V judikátu NSS k zastavení činnosti DS byly stanoveny následující podmínky: 1) protiprávnost, 2) přičitatelnost, 3) dostatečné bezpečnostní hrozby pro demokratický právní stát a 4) proporcionalita zamýšleného zásahu a potřeby zásahu do sdružovacího práva.⁴

¹ Srov. STRNAD, Š.: *Koncept militantní demokracie a jeho aplikace v české protiextremistické politice*. In: *Politické vědy*, 3/2014, s. 17; SMOLÍK, J., VEJVODOVÁ, P.: *Politický extremismus jako bezpečnostní hrozba?* In: *Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 55; BASTL, M. a kol.: *Krajní pravice a krajní levice v ČR*. Praha: Grada Publishing, 2011, s. 161.

² Konkrétnější rozbor rozsudku viz KOVANIČ, M., SMOLÍK, J.: *Rozpuštění politických stran v České republice a Slovenské republice*. In: *Bezpečnostní teorie a praxe*, 1/20018, s. 92–94.

³ Podrobněji viz DANICS, Š., TEJCHMANOVÁ, L.: *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017, s. 49 – 50; KOVANIČ, M., SMOLÍK, J.: *Rozpuštění politických stran v České republice a Slovenské republice*. In: *Bezpečnostní teorie a praxe*, 1/20018, s. 92.

⁴ ČERNÝ, P.: *Zákon o sdružování občanů: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 143–145.

K poměrně bouřlivým diskusím ohledně omezení svobody také došlo v období pandemie Covid-19, které bylo charakteristické nejrůznějšími omezeními, včetně zákazu shromáždění. Nutno upozornit, že úvahy o nouzových stavech státu rozpracovával již C. Schmitt, který také konstatoval, že „opatření státu pro vyrovnání se s mimořádnými bezpečnostními situacemi by měla být krátkodobá a omezená“.¹

Z důvodu pandemické situace (omezení v podobě lockdownu, vyhlášení nouzového stavu) se diskuse přenesly do prostředí internetu, což vedlo i ke zvýšenému využívání sociálních sítí (Facebook, Instagram, Twitter, VKontakte, TikTok apod.) a elektronických médií. Zároveň veřejnost v prostředí internetu získávala velkou část informací o pandemické situaci a jednotlivých protipandemických opatřeních.² V rámci vzniklé situace došlo k uzavření hranic ČR (omezení volného pohybu osob), k zákazu hromadných akcí (omezení sdružování), k nutnosti užívat ochranné pomůcky atp.

Kritika konceptu militantní demokracie

Koncept militantní demokracie je kritizován z normativního hlediska, neboť je vázán na základní demokratické hodnoty, které je však možné různě ideologicky a politicky interpretovat.³ Samotným tématem je i demokracie, kterou lze různě interpretovat (např. z hlediska odlišnosti demokratické praxe od ideálu, resp. zvolených kritérií „demokratičnosti“).⁴

Již samotný výčet výše uvedených opatření militantní demokracie Karla Leowensteina umožňuje kritiku. Především se jedná o zavedení „politické policie“ (viz bod č. 13). Jak poznamenává Puškárová, takovéto opatření nelze považovat za akceptovatelným v liberální demokracii,

¹ DANICS, Š.: *Extremismus a militantní demokracie*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2014, s. 63.

² SMOLÍK, J.: Covid-19 a skupinová polarizace. In: *Pandémia & demokracia. Budúcnosť demokracie v post-covidovej dobe. Zborník príspevkov z X. ročníka Medzinárodnej vedeckej konferencie študentov a mladých vedeckých pracovníkov*. Košice: UPJŠ, 2022, s. 14.

³ DANICS, Š.: Politologicko-právní aspekty militantní demokracie. In: *Business&IT*, 2/2013, s. 167.

⁴ BENOIST, de A.: *Demokracie jakožto problém*. Zvolen: Sol Noctis, 2022, s. 81.

protože vytvoření politické policie by jasně deklarovalo otevřený boj státu pro jeho politickým oponentům, což je v protikladu k roli policie jako bezpečnostního sboru demokratického státu.¹ V tomto kontextu lze upozornit na klasické dílo *George Orwella* z roku 1949 s názvem „1984“, kde vystupuje tzv. ideopolicie, která dohlíží na ideologickou nezávadnost činů i myšlenek ve společnosti.²

Podobným způsobem lze kritizovat i omezování zahraniční propagandy, která je také v rozporu s principy svobodného šíření myšlenek a názorů, i těch, které nejsou demokratické (či zcela pravdivé).³ V kontextu tohoto tématu se objevují i názory ohledně zavádění cenzury, které se vztahují k opatření, které v ČR vedlo k vypnutí tzv. dezinformačních proruských webových stránek. Jednalo se o cenzuru či postup militantní demokracie v rámci obrany kontextu hybridní války?

Jak poznamenává *Drulák*, demokracie má umožnit všem občanům, aby se po svobodné diskusi zahrnující všechny alternativy vyslovili k řešení otázek, které se jich týkají, a zajistit, že takto utvořená většinová vůle bude uskutečněna.⁴

Demokracie je založena na diskusi, argumentaci a hledání racionálního konsensu, který bude přijat většinou, a zároveň respektován (názorovými) menšinami.

Celkově se dá kritika konceptu militantní demokracie shrnout do čtyř základních bodů. První se týká základního dilematu, tj. zda jsou opatření bránící se demokracie kompatibilní s jejími samotnými základy. Tento aspekt je klíčovým dilematem militantní demokracie a není snad autora, který by na tento rozpor neupozornil. Připustíme-li za určitých okolností potlačení principů demokracie ve jménu jejího zachování, nutně začneme polemizovat s tím, zda a jakým způsobem tato obranná opatření napomáhají efektivní eliminaci jejich ideových oponentů, což je druhým bodem této kritiky. Třetí bod kritiky spočívá

¹ Srov. PUŠKÁROVÁ, E.: Teoretické východiska konceptu militantnej demokracie. In: *Právny obzor*, 4/2016, s. 335.

² Blíže viz ORWELL, G.: *1984*. Praha: Levné knihy, 2009, s. 66–67.

³ Srov. PUŠKÁROVÁ, E.: Teoretické východiska konceptu militantnej demokracie. In: *Právny obzor*, 4/2016, s. 335.

⁴ DRULÁK, P.: *Podvojný svět*. Praha: Academia, 2022, s. 302.

v preciznosti právních formulací jednotlivých opatření stejně jako způsobů, jakým mají být aplikována v praxi. A hodnocení každého konkrétního případu a jeho okolností představuje čtvrtý bod kritiky militantní demokracie.¹

Někteří kritici militantní demokracie (např. *Alexander S. Kirshner*) upozorňují na možnost zneužití konkrétních postupů vůči oponentům vládnoucích elit.² Zároveň je patrné, že samotné označování (*labeling*) nepřátel demokracie může být z dlouhodobého hlediska naprosto kontraproduktivní, protože demokracie může být více vnímána jako více náchylná k autoritářskému zneužití.³ Toto pejorativní a nelegitimní labelování může poměrně snadno vést k ostrakizaci dílčích proudů ve společnosti, které ji však fakticky neohrožují, ani to není jejich záměrem. Taková frustrace může vést navíc k další radikalizaci i do té doby umírněných (či pouze pokrokových) politicko-sociálních profilací jednotlivých elementů.⁴

Problém lze spatřovat i v samotném rozhodnutí státního aparátu o vyloučení konkrétní politické strany z demokratické soutěže. Kritéria jsou často nejasná, přičemž podstatnou roli sehrávají „mainstreamová“ média, která komunikují veřejnosti skutečnou, či pouze domnělou nepřijatelnost „nedemokratických aktérů“.

Cena za obranu demokratického zřízení je v podobě omezení práv a svobod, což je zároveň i „paradox militantní demokracie“.⁵

¹ DANICS, Š.: Politologicko-právní aspekty militantní demokracie. In: *Business&IT*, 2/2013,

s. 167; MAREŠ, M., VÝBORNÝ, Š.: *Militantní demokracie ve střední Evropě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 27.

² KIRSHNER, A. S.: *A Theory of Militant Democracy: The Ethics of Combating Political Extremism*. New Haven: Yale University Press, 2014, s. 82.

³ RAK, J.: Neo-militant Democracy and (Un)fulfilled Destination of Consolidated Democracies? The Inner Six in Comparative Perspective. In: *Historia i Politika*, 40/2022, s. 11.

⁴ JAKESCHOVÁ, K., SMOLÍK, J.: *Kritika konceptu militantní demokracie*. *Rexter – časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*, 1/2017, s. 75.

⁵ DANICS, Š.: *Extremismus a militantní demokracie*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2014, s. 50; DANICS, Š., TEJCHMANOVÁ, L.: *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017, s. 47.

Diskuse: firewall a demokracie?

Jednotlivé postupy militantní demokracie můžeme vnímat jako určitý druh ochrany (firewallu). V poslední době je koncept militantní demokracie uplatňován i na akutní hrozbu terorismu, včetně islamistického terorismu, nejen ve světě, ale i v jednotlivých unijních evropských státech, které se angažují v různých bezpečnostních aktivitách v rámci islámského světa.¹

Rovnováha mezi efektivní obranou demokracie na jedné straně a individuálními a kolektivními právy a svobodami na straně druhé je mnohem komplikovanější v praxi než v teorii. Nicméně praxe by měla vycházet z určitých standardů plynoucích z teorie. Na základě výše zmíněného současného přístupu k militantní demokracii ji můžeme označit jako hodnotově orientované rozhodnutí demokratického (ústavního) řádu, který je vyjádřen souhrnem norem, institucí a opatření k ochraně tohoto demokratického pořádku a snažící se předcházet zvláště zneužití svobody.²

Postupy militantní demokracie by však neměly být uplatňovány proti „demokratickým“ či „radikálním“ kritikům státu, státních institucí a jednotlivých politických představitelů. Důvodem může být mj. to, že kritici se zaměřují na problémy, které obhájci demokracie přehlížejí nebo dokonce zatajují.³

Zároveň je problematické zveřejňování politických stran, organizací a institucí, které nejsou konformní se současnou podobou demokracie.

Podstatné je také zmínit, že jednotlivé koncepty militantní demokracie vychází z různých demokratických právních kultur, což se týká i způsobů jejich implementace v praxi.⁴

¹ DANICS, Š.: *Extremismus a militantní demokracie*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2014, s. 51.

² STRNAD, Š.: Koncept militantní demokracie a jeho aplikace v české protixtremistické politice. In: *Politické vědy*, 3/2014, s. 27.

³ DANICS, Š.: *Extremismus a militantní demokracie*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2014, s. 45.

⁴ STRNAD, Š.: Koncept militantní demokracie a jeho aplikace v české protixtremistické politice. In: *Politické vědy*, 3/2014, s. 27.

Závěr

Tento příspěvek se zaměřil na koncept tzv. militantní demokracie, včetně deskripce jednotlivých opatření, která lze aplikovat v kontextu obrany demokratického systému. Na druhou stranu postupy militantní demokracie mohou zpochybňovat samotnou „demokracii“. Uplatňované nástroje mohou totiž být aplikovány značně selektivně ve vztahu k reálným, ale i potenciálním kritikům „stavu“ demokracie.¹ Principy militantní demokracie tak mohou být zneužívány politickými elitami, které se snaží těmito způsoby diskreditovat politické oponenty.

Militantní demokracie je zvláštním typem politiky obrany demokracie, který používá ofenzivní a razantní právní a politické nástroje, které mají omezit práva a svobody extremistickým (teroristickým) subjektům různého ideového ražení.²

K nejsložitějším úkolům bezpečnostní politiky státu patří nalezení vyváženého přístupu v eliminaci extremismu či terorismu na jedné straně a zachování základních práv občanů na straně druhé.³

Militantní demokracie je také do určité míry ovlivněna konkrétním státem, který tyto postupy aplikuje, především pak soudním systémem a politickými diskusemi. Stejně tak lze konstatovat, že každý demokratický režim je specifický, má odlišné historické zkušenosti, parametry, instituce, tradice atp.⁴ Specifická je i diskuse týkající se „míry demokratičnosti“ jednotlivých demokracií. Demokracie, které nesplňují některé z parametrů (podmínek) demokracie, totiž mohou o to více používat postupy militantní demokracie.

Militantní demokracie by měly vystupovat proti ohrožení základních demokratických principů a hodnot vždy v souladu s těmito principy. Zneužití nástrojů militantní demokracie (např. v rozporu s právními normami) by zároveň znamenalo konec demokracie.

¹ JAKESCHOVÁ, K., SMOLÍK, J.: *Kritika konceptu militantní demokracie*. *Rexter – časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*, 1/2017, s. 75.

² Viz DANICS, Š.: *Extremismus a militantní demokracie*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2014, s. 70.

³ STRNAD, Š.: *Koncept militantní demokracie a jeho aplikace v české protixtremistické politice*. In: *Politické vědy*, 3/2014, s. 14.

⁴ JAKESCHOVÁ, K., SMOLÍK, J.: *Kritika konceptu militantní demokracie*. *Rexter – časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*, 1/2017, s. 74

V souladu s tématem této konference lze konstatovat, že firewall musí zabezpečovat, ale nesmí ohrožovat, případně výrazným způsobem měnit (demokracii).

Literatúra:

BASTL, M. a kol. *Krajní pravice a krajní levice v ČR*. Praha: Grada Publishing, 2011.

BENOIST, de A. *Demokracie jakožto problém*. Zvolen: Sol Noctis, 2022.

CAPOCCIA, G. *Repression, Incorporation, Lustration, Education: How Democracies React to Their Enemies. Towards a Theoretical Framework for the Comparative Analysis of Defence of Democracy*. In: Florence European University Institute, 2001. Dostupné na internete: <<https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/5465>>.

ČERNÝ, P. *Právní ochrana před extremismem*. Praha: C. H. Beck, 2008.

ČERNÝ, P. *Zákon o sdružování občanů: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010.

DANICS, Š. Politologicko-právní aspekty militantní demokracie. In: *Business&IT*, 2/2013.

DANICS, Š. *Extremismus a militantní demokracie*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2014.

DANICS, Š., TEJCHMANOVÁ, L. *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017.

DOLEČEK, M., SMOLÍK, J. Comparison of Czech and Slovak 'Anti-Extremism' Legislation. In: *Bezpečnostní teorie a praxe*, 3/2022.

DRULÁK, P. *Podvojný svět*. Praha: Academia, 2022.

JAKESCHOVÁ, K., SMOLÍK, J. Kritika konceptu militantní demokracie. *Rexter – časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*, 1/2017.

KÉRVEGAN, J.-F. *Co s Carlem Schmittem?* Praha: Oikúmené, 2015.

KIRSHNER, A. S. *A Theory of Militant Democracy: The Ethics of Combating Political Extremism*. New Haven: Yale University Press, 2014.

KOVANIČ, M., SMOLÍK, J. Rozpustenie politických strán v Českej republike a Slovenskej republike. In: *Bezpečnostní teorie a praxe*, 1/20018.

LOEWENSTEIN, Karl. Militant Democracy and Fundamentals Rights I. In: *The American Political Science Review*. 3/1937.

MAREŠ, M. Teorie extremismu. In: *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, 2005.

MAREŠ, M., VÝBORNÝ, Š. *Militantní demokracie ve střední Evropě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013.

ORWELL, G. 1984. Praha: Levné knihy, 2009.

PUŠKÁROVÁ, E. Teoretické východiská konceptu militantnej demokracie. In: *Právny obzor*, 4/2016.

RAK, J. Neo-militant Democracy and (Un)fulfilled Destination of Consolidated Democracies? The Inner Six in Comparative Perspective. In: *Historia i Politika*, 40/2022.

SCHMITT, C. *Pojem politična*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

SMOLÍK, J. Covid-19 a skupinová polarizace. In: *Pandémia & demokracia. Budúcnosť demokracie v post-covidovej dobe. Zborník príspevkov z X. ročníka Medzinárodnej vedeckej konferencie študentov a mladých vedeckých pracovníkov*. Košice: UPJŠ, 2022.

SMOLÍK, J., VEJVODOVÁ, P. Politický extremismus jako bezpečnostní hrozba? In: *Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2010.

STRNAD, Š. Koncept militantní demokracie a jeho aplikace v české protixtremistické politice. In: *Politické vedy*, 3/2014.

Dimensions of the concept of sovereignty

Sándor Fekete

The aim of my article is to introduce the Eurosceptic position and to try to outline the extent to which objections to the Union can be considered legitimate in terms of the sovereignty issue. To examine this, I will mainly use examples from Hungary, while I will mainly try to support the pro-EU position with international literature. My basic hypothesis is that the rise in anti-EU sentiment today is mainly since those different social groups and institutions, such as the state, civil society and individuals, interpret EU policy through different dimensions of the concept of sovereignty, which significantly distorts the information communicated by EU institutions.

Introduction

The basic hypothesis of this paper is that the rise of anti-EU sentiment today is mainly since different social groups and institutions, such as the state, civil society and individuals, interpret EU policy through different dimensions of sovereignty, which significantly distorts the information communicated by EU institutions. To demonstrate this, I examine both the elements of the definition of sovereignty that are particularly preferred by each group (independence, autonomy and state priority), the relationship between international alliances and the state, the internal sovereignty of the state, the capacity of civil society to assert its interests and individual authority.

What is sovereignty? According to the officially accepted definition: 1. The right of (assertion of) state self-determination, full state independence. 2. Unlimited sovereign right.

The above interpretation mainly reflects the legal-political approach and the classical theory of sovereignty, but this concise and angular formulation also highlights the fact that it is not always the same which dimension of the definition is used when interpreting the concept of sovereignty.

The classical understanding of sovereignty emphasises state sovereignty, which later evolves into the political-legal sovereignty of the people or nation, but in common parlance is used in the sense of autonomy and independence.

In relation to the Union, this approach may raise the following questions: is the EU a state? If so, what rights does it guarantee EU citizens? Are these rights broader than in a traditional nation state? If so, how much scope does it allow for civil society and individual advocacy? If not, is it worth leaving the EU? Can the EU function as a federation from the point of view of EU citizens?

There is, however, a modern take on the classic Hobbesian approach, which sees sovereignty not as the exclusive prerogative of the nation but of the state, regardless of where the power comes from. In this sense, while the legislative and decision-making bodies are legitimised by elections, the state is not identical with them, but exists as a separate entity. If sovereignty therefore belongs to the state, it must assert only its own interests.

If we look at the relationship between sovereignty and the EU from this state-centred perspective, the following questions may arise. If it does, what compromises must it make to protect its own interests to a large extent? If not, is there a reason for the state to give up part of its sovereignty and transfer it to the EU? Is the Union as a federation viable in terms of the interests of the State?

In what follows, I want to examine, from the perspective of both individual and civil society, and of state and international interests, whether the Union is really a threat to national sovereignty, or whether it is rather an extension of a different kind of sovereignty whether it is eliminating states or merely integrating them into a larger, stronger federation.

The international aspect of sovereignty (United States of Europe)

The idea of a united Europe is not a recent one - it was probably the expansion of Christianity to the whole continent that first raised the idea of a European empire, then strictly under the aegis of sovereignty. The foundations of today's European Union were laid with the aim of stabilising an economically depressed region after the Second World War and avoiding further international conflict, a point confirmed by subsequent treaties.

It was in this period that Churchill's Zurich speech of 1946 first raised the vision of a prosperous united Europe - a successor to the League

of Nations, working with the UN to create a continental “peace, security and freedom.”¹ This spirit remained the basis of the treaties that later formed the European Union. *The Treaty of Lisbon* also details the division of the EU pillars, the principle of free movement of labour, the protection of minorities, and emphasises the existence and strengthening of cohesion and international cooperation.

Without going into legal detail about the parts of the above Treaty that relate to sovereignty, let us do so in the context of conceptual interpretation. Regarding to the State, it is immediately apparent that the whole document does not mention sovereignty; the States are referred to as Member States, as the implementers of EU procedures, and their autonomy is not only not confirmed, but simply not mentioned. There are probably two reasons for this: 1. sovereignty is no longer a current concept in Western political science, having been dissolved in the process of globalisation; 2. the Member States of the European Union have transferred a large part of their sovereignty to the EU institutions by joining the EU, and their autonomy extends only to what is not regulated by Community law.

From the point of view of international institutions, sovereignty is thus transferred to the institution itself, since in the classical sense it is a legal protection against which the organisation can defend itself against certain external factors and to define itself in international relations. In this respect, sovereignty does exist, even though the EU Member States are members of several global organisations, and in practice this sovereignty is not really asserted against, for example, US and Chinese market influences.

Although medieval cultural unification based on Christianity only affected a narrow literate class², it was fundamentally based on the need for unity and economic cooperation against external threats. Sully's confederal Europe was built on similar foundations: to eliminate

¹ CHURCHILL, W.: *Beszéde*. Zürich, 1946. szeptember 19. [online], [cit. 15/05/2023]. Available on the internet: <<http://www.churchill-society-london.org.uk/aston-ish.html>>.

² KATUS, L.: Respublicana Christiana. Európai közösség a középkorban. In: *Rubicon*. 5-6/1997, s. 15-18.

internal conflicts of power, to bring about 'eternal peace', which would ultimately lay the foundations for the later pan-European movement.

Sully's Europe, although controversial in many respects, inspired many at critical times - the post-World War I League of Nations and the post-World War II European Union of Nations, which was organised on purely economic grounds, were among the examples born out of this idea. Coudenhove-Kalergi's Pan-European Movement was a virtually predictable reaction to the tensions caused by the post-war peace system, while Briand's economic union plan led to the EU as we know it today.

As *Briand* put the goal: "I believe that peoples who are geographically as close as Europeans should be bound together by a kind of federal bond. [...] Naturally, this community would be active, above all, in the economic field, which is the most pressing issue. Nevertheless, I am sure that such a federal link would also be beneficial in political and social terms, without, of course, affecting the sovereignty of those states which are not members of such a community."¹

The above immediately raises two questions: first, whether confederation is indeed inevitable, given the changes in the EU so far; and second, whether the question of national sovereignty was already decided at that time.

National sovereignty (i.e., the ability of NGOs to assert their own interests) can be seen as particularly strong when one considers that many NGOs and individuals can access EU grant money without having to go through the state bureaucracy. In addition, Member States can successfully bid for specific funds, giving voice and space to their own priorities.

It can be seen, therefore, that financial integration is not a complete threat to either public or civil sovereignty. In fact, the emergence of a possible common banking supervision would significantly limit the scope for the use of public finances, but this is far from an end to national sovereignty - this would only be possible if the Union were to become a superstate, in which case each Member State would be obliged to transfer all its powers to the newly formed public body.

¹ ORMOS, M.: A Briand-terv és Magyarország. In: *Rubicon*. 5-6/1997, s. 58-61.

But can such a move really happen? In theory, yes, but in practice it is doubtful. Although, according to Coudenhove-Kalergi, all great historical events have started as utopias and become reality¹, the European Union's becoming a superstate does not seem feasible at present. Although there are those who doubt it, a confederation is by no means the same as a supranational state. The former would mean a loose federation of member states, with a slightly more integrated political-economic institutional system, which already exists today, and therefore seems to have a very real chance of being achieved.

So, ultimately, is national sovereignty threatened by EU institutions? The answer is clearly no. It is indeed limited, but essentially all Member States retain the classic attributes that traditionally characterise a sovereign state: recognition by other states and an internal monopoly of power.

Sovereignty of the State (The Almighty Leviathan)

The sovereignty of the state as an institution includes all state-administrative institutions that benefit to some extent from the monopoly of power. Although the classical Hobbesian interpretation is still acceptable in this case, we must consider that the sovereign decision-maker is nowadays also highly dependent on the opinion of non-state actors.

Nevertheless, I would like to continue by asking whether, based on Hobbes' criteria, we can talk about sovereignty at all today. *Thomas Hobbes*, in his work *Leviathan*, describes the state as "one person, who, by mutual agreement among himself, is regarded by each of the members of a great multitude of men as a principal in respect of his actions, in order that he may use the powers and means of all as he thinks fit for the peace and common defence of all.² And we call the embodiment of this person the Sovereign, who is said to have sovereignty, and all the rest to be his subjects."

If we want to modernise this conception, we could formulate it as follows: the state is an entity empowered by its citizens with all the

¹ PALLAI, L.: A Páneurópa-mozgalom. Az Európai integráció korai képviselői: Coudenhove-Kalergi és Briand. In: *Rubicon*. 5-6/1997, s. 56-57.

² HOBBS, T.: *Levitán*. Kolozsvár: Polis Könyvkiadó, 2001, s. 381.

necessary rights to pursue peace in domestic and foreign policy. In this system, the powers of the State are vested in the administrative authorities, to whose uniform legal system the citizens are bound to submit, leaving its operation to the organs which embody the State.

There is no question of state sovereignty in the sense of the above, since not only has the concept of the state changed, but the organisation of the state itself has been reorganised in such a way that (at least in theory) although the administration of state affairs is carried out by a narrow stratum, it must nevertheless be accountable to the whole population, which actually holds the power.

The scope of state functions has also increased since *Hobbes* formulated his ideas; although it is true that these functions relate mainly to the internal functioning of the state (such as the building and maintenance of a social safety net), the main task of his foreign policy has become to cooperate more closely with other states, as far as Western states are concerned.

The latter is also interesting because it automatically raises the problem of the assertion of interests implicit in sovereignty: if every state is obliged to strive for good neighbourly relations, the possibility of pursuing its own objectives in disputes is rather limited. In a sense, this was precisely the aim; the cultivation of international relations avoids armed conflict, but at the same time it has been observed that the hierarchy between European states has been maintained rather than brought closer together. Therefore, this entrenched image of dominance is a major obstacle to the states that have joined since 2004 trying to achieve their own goals against the 'big players'.

Sovereignty is thus largely limited to the autonomous resolution of domestic policy issues, but only if it does not infringe the EU legal order. If this regulation concerns human rights, it does not give rise to conflict, but when it comes to economic issues, there are growing objections to the EU system. As a possible reason for this, most analysts point to the disappointment of excessive expectations of the EU and the

lack of integration¹, in my opinion, all the reasons given can be traced back to the problem of the lack of clarity of sovereignty.

Today, the main line of Euroscepticism in Hungary is not represented most strongly by a far-right party (although they have the most opponents), but by a soft Eurosceptic party, classified by *József Dúró*², which has taken on this role. Fidesz's communication shows that it understands sovereignty to mean the country's decision-making independence, in which the European Union unlawfully interferes, and it can be inferred from this that for the governing party the Union is primarily a trade and economic alliance, but not a unity; therefore any attempt at centralisation, or in this case the 'imposition' of central crisis management techniques on the Member States, can be interpreted as an attack on national sovereignty.

A similar, albeit much more critical, 'hard Eurosceptic' tone was struck earlier by *Jobbik* (now *Mi Hazánk*), which, in keeping with its political positioning, attacked not only the EU's packages of measures but also the very existence of the European Union from a nationalist perspective, which may be somewhat surprising given the party's membership of the EP.

Can a dictatorial superstate really be created? If my own interpretation of the state is anything to go by, the answer is clearly no, as there is no common social identity within the Union. The ideal of a united Europe as envisioned by the Pan-European Movement is too utopian to be feasible, and although politicians and professionals in leading roles in the Union are keen to profess their support for the European ideal, most are vehemently opposed to any drastic reduction in national sovereignty.

Sovereignty of the civilians and the individual (By the people, with the people, for the people)

We have seen, therefore, that from a classical state perspective, sovereignty would suffer considerable damage if the Union were to take on

¹ BÍRÓ NAGY, A.; BOROS, T.; VARGA, Á.: *Euroszkepticizmus Magyarországon. A Policy Solutions politikai elemzése a Friedrich Ebert Alapítvány számára*. [online], [cit. 19/06/2023]. Available on the internet: <<https://bit.ly/3jtRxYN>>.

² DÚRÓ, J.: Euroszkepticizmus ma. In: *Politikatudományi Szemle*. 4/2010, s. 53–85.

a federal character, but that non-state actors would also be negatively affected. In my understanding, although the normally non-state actors can be considered as state actors, I felt it necessary to examine separately the aspects of those with actual and formal power in the state.

With Hungary's accession to the EU, both classical state and non-state actors have been given access to EU financial resources. The latter have received substantial support from EU development funds, especially associations and organisations interested in regional and cross-border projects, but small and medium-sized enterprises have also found numerous applications to develop their businesses.

In this respect, SMEs, associations and organisations are the main winners of EU accession - there are no tenders that have been announced for which no one has applied, and the funds for development are quickly exhausted. In some ways, the EU is consciously building on the strengthening of such enterprises, as opposed to state action, thus underpinning its own rhetoric on the free movement of labour and goods.

From a civil society point of view, this has enormous advantages, including the possibility of largely bypassing central players and supporting initiatives that the state's top bodies would probably not be able to allocate the necessary funds for; it strengthens not only the businesses that win tenders, but also civil society itself - it enables objectives to be achieved that would have been unthinkable centrally.

In terms of sovereignty, the civil sector should have become more autonomous after EU accession - which was also the aim - but this has been achieved only to a minimal extent, even at the economic level. Neither small and medium-sized enterprises nor civil society organisations have become strong enough to be an economic force in their own right; individually they are able to win tenders, but this does not encourage them to work together - several organisations can receive funding from one tender, but this does not lead to concerted action.

As a result, civil society cannot act in a united way, either economically or politically, because there is no incentive for individual actors to act beyond their own interests, which can undermine the credibility of EU rhetoric. In addition to the fact that grant money is regularly allocated by central bodies, there is often a strict hierarchy between the

individual applicants, which does not help civil society to become self-reliant.

Sovereignty in this case means both autonomy from the central authorities and, consequently, the power of the civil sector in a system of checks and balances. Hungarian society currently has neither. After EU accession, the civil society has only been able to gain support in elements, and at the same time there has been no serious coalition or economic, let alone political, network to successfully assert its interests.

In economic terms, therefore, we cannot speak of the autonomy of this sector, since it is still dependent on the decisions of the authorities and is far from being on an equal footing with them; rather, we can speak of the atomization of civil society. From a political point of view, of course, sovereignty is considered to exist, if we understand the concept as the use of political rights, but it has not developed its own representation either, and the main groups that try to act as a counterweight in a highly politicised society sooner or later become politicised themselves.

For these reasons, it is difficult to speak of genuine sovereignty; the autonomy of civil society largely implies that the central authorities operate independently of it, and there is no question of partnership. It is precisely the second clause, which seems to be missing from the triad of 'from the people, with the people, for the people', which could reinforce the 'national' sovereignty much emphasised by the government.

What can the European Union offer in return? It has already become clear that the EU is far from functioning as a state, lacking a sense of belonging that could integrate national societies into a more international community. That said, EU policy is broadly united in its treatment of civil society as a whole, which it expects to be strengthened, above all in terms of economic recovery and multiculturalism within the continent.

From the point of view of associations and private businesses, this approach has produced positive results: the free movement of labour and goods and the increase in the number of multinational companies have led to a real expansion of the labour market. If this trend continues without a return of the economic crisis, the civil sector has considerable

potential for advocacy; the question is whether it will be able to influence policymaking.

And although it is not closely linked to EU involvement, a few words should be said about the relationship between the most extreme sovereign tendency, anarchism, and European unity. In Hungary there is no real anarchist movement, and the more Eurosceptic *Mi Hazánk Mozbewegung* is far from being truly anarchist, it is interesting to note that it is the EU that is calling for a united Europe, using some theoretical anarchist arguments.

András Bozóki and *Miklós Sükösd*¹ explain the existence of these movements precisely by the existence of a democratic deficit in the EU bureaucracy, with EU communication trying to promote the realisation of the rivalry of the US and Chinese markets by means of pro-peace, unity-oriented rhetoric.

One way of overcoming the democratic deficit is to radicalise the concept of democracy, which cannot exist without active participants. Institutional 'democracy' has become detached from the people and is increasingly understood as a corporate apparatus. Anarchising democracy, making it more accessible and human, could easily be a global task for the near future. The old ideal of civil society can be revived in the utopia of a 'global' civil society.

And indeed, there is no denying the fact that the changes brought about by the crisis must affect not only economic systems but also social structures. These changes can be either a shift towards confederation or a reinforcement of national specificities, but they both have in common that they can be achieved without a civil society base, but they cannot be sustained in the long term.

Conclusion

So, what is wrong with the European Union? First, its priorities are all economic, while its rhetoric calls for social cohesion. Some EU politicians want to create a confederation, while civil society feels no connection with the EU institutions. Until this conflict between EU rhetoric

¹ BOZÓKI, A.; SÜKÖSD, M.: *Anarcho-demokraták. Az anarchizmus elmélete és magyarországi története*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2007, s. 312.

and practical reality is resolved, both the Eurosceptic view and the disinterest shown by EU citizens will remain.

Secondly, the 'fault' lies within us. The EU is appealing if it delivers economic benefits, which have been exploited by both political and civil entrepreneurs; but as soon as it asks us to give up our own interests, we are not willing to compromise. This is perhaps not a bad thing, as any level of surrender of sovereignty beyond that required by international diplomacy in exchange for some economic advantage is not sustainable in the long term.

Third, the problem is further compounded by the fact that, although all parties use the same terms in their rhetoric, they do not mean the same thing. The following can be said about sovereignty:

For the EU, sovereignty is understood in its self-defining dimension, which enables it to present itself as an independent power in international relations and helps it to be recognised as an economic and political power on a par with the United States and China. However, sovereignty is often interpreted at the level of the Member States, so that it does not receive more attention than is strictly necessary within its own institutional framework.

For most Member States, sovereignty means decision-making independence within the EU system, as EU opportunities are understood primarily as economic rather than political cooperation. In this case, the notion is extended to include not only a dimension of self-determination but also of autonomy, complemented by the classical notion of a monopoly of power over civil society.

The latter sphere's perception of sovereignty is also difficult because, although the EU's economic policy has given priority to bypassing state authorities and thus strengthening civil initiatives, it has not succeeded in creating a unified representation of interests. They are therefore closer to the Member States in terms of sovereignty and, despite the EU tendering system, have not moved closer to supranational activities.

The fourth problem stems from the irregular use of the term, i.e., the different interpretation of EU rhetoric. Hence the Euroscepticism among politicians in the European Parliament, the conflict between

the idea of federation and the preservation of nation states, from which many have drawn a variety of conclusions.

The advantages and disadvantages of this federation for national sovereignty and national cultures are not of interest now, but the number of people who are inspired by it to envisage a world government, whether it be a guardian of world peace¹ or an extension of Orwellian 'Totalitarian Europe', is.

The essential question is this: do we want a united Europe? If so, we must therefore give up important positions that economic stabilisation cannot ideologically counterbalance and may sooner or later lead to a split; or we do not need one and state interests can continue to prevail in accordance with international norms without hindering either the cultural existence of certain groups or international cooperation - in which case we simply do not cross the line of equality to create supra-national bodies.

References:

Books

BOZÓKI, A.; SÜKÖSD, M.: *Anarcho-demokraták. Az anarchizmus elmélete és magyarországi története*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2007.

HOBBS, T.: *Levitán*. Kolozsvár: Polis Könyvkiadó, 2001.

Articles in journals or newspapers

DÚRÓ, J.: *Euroszepticismus ma*. In: *Politikatudományi Szemle*. 4/2010.

HOÓS, J.: *Globalizáció, nemzeti szuverenitás és demokrácia. Magyarország helyzete a globális világban*. In: *Köz-Gazdaság*. 1/2012.

KATUS, L.: *Respublicana Christiana. Európai közösség a középkorban*. In: *Rubicon*. 5-6/1997.

ORMOS, M.: *A Briand-terv és Magyarország*. In: *Rubicon*. 5-6/1997.

¹ HOÓS, J.: *Globalizáció, nemzeti szuverenitás és demokrácia. Magyarország helyzete a globális világban*. In: *Köz-Gazdaság*. 1/2012, s. 37–66.

PALLAI, L.: *A Páneurópa-mozgalom. Az Európai integráció korai képviselői: Coudenhove-Kalergi és Briand.* In: *Rubicon*. 5-6/1997.

Online sources

BÍRÓ NAGY, A.; BOROS, T.; VARGA, Á.: *Euroszkepticizmus Magyarországon. A Policy Solutions politikai elemzése a Friedrich Ebert Alapítvány számára.* [online], [cit. 19/06/2023]. Available on the internet: <<https://bit.ly/3jtRxYN>>.

CHURCHILL, W.: *Beszéde.* Zürich, 1946. szeptember 19. [online], [cit. 15/05/2023]. Available on the internet: <<http://www.churchill-society-london.org.uk/astonish.html>>.

O krehkosti demokracie¹

Tomáš Jančí

The main goal of this article is to look at the forms and causes of the worldwide development towards reducing the quality of democracy through indexes to evaluate the quality of democracy. For this reason, the contribution focuses on investigating the so-called functioning democracy and failing democracy with the help of several indexes used to measure the quality

¹ Tento príspevok vznikol s finančnou podporou projektu Európske centrum občianskej excelentnosti, projekt č. 101085665, v rámci schémy Erasmus+ Jean Monnet Centres of Excellence.

of democracy. The author's ambition is to identify the so-called state of democratic emergency.

Úvod

Vďaka jednotlivým vlnám demokratizácie možno konštatovať, že demokracia je dnes vo svete prevládajúcou formou vlády. Jej najväčší rozmach nastal v priebehu 20. storočia a tieto posledné tranzičné vlny spôsobili, že svet stúpil do nového tisícročia v stave, kedy sa demokratickými princípmi výkonu moci riadilo viac krajín v porovnaní s tými nedemokratickými. Ako uvádza Landman¹ v správe *Assessing the Quality of Democracy: An Overview of the International IDEA Framework*, „... viac ako 60 % všetkých krajín má dnes zavedené aspoň minimálne demokratické inštitúcie a postupy.“² Demokratická forma vlády sa zároveň stala nevyhnutnou podmienkou i pre iné než politické oblasti fungovania a rozvoja štátov, ako sa reflektuje i v rozvojovej pomoci.³ Týmto sa demokracia stáva nielen cieľom ako takým, ale stáva sa i „...dôležitým prostriedkom na dosiahnutie iných cieľov, ako je hospodársky rozvoj, znižovanie chudoby a väčšia ochrana medzinárodne uznávaných ľudských práv...“.⁴

Šíreniu demokracie ako prevažujúceho spôsobu výkonu moci i formy vlády napomohli globalizačné procesy (v ekonomickej oblasti, oblasti IT, dopravy a pod.) po druhej svetovej vojne, ktoré vyvolali veľké sociálno-ekonomické transformácie, zvyšovanie úlohy občianskej spoločnosti a prostredníctvom zapojenia štátov do medzinárodných organizácií a spolupráce tiež prichádzalo k šíreniu demokratických hodnôt. A jedným z kritérií dôležitým pre nastavenie spolupráce

¹ LANDMAN, T. (ed.): *Assessing the Quality of Democracy: An Overview of the International IDEA Framework*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2020.

² LANDMAN, T. (ed.): *Assessing the Quality of Democracy: An Overview of the International IDEA Framework*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2020, s. 7.

³ TÖKKÖLYOVÁ, T.: *Výzvy naplňania rozvojového potenciálu tichomorských demokracií*. Bratislava: Central European Education Institute, 2019.

⁴ LANDMAN, T. (ed.): *Assessing the Quality of Democracy: An Overview of the International IDEA Framework*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance 2020, s. 7.

medzi štátmi ako i poskytovanie rozvojovej pomoci sa stalo napĺňanie kritérií realizácie všeobecne prijateľných foriem demokratickej vlády.¹

Ako uvádzajú *Tökölyová – Déd*², pod tlakom viacerých po sebe nasledujúcich kríz, zažíva demokracia krízu dôvery a tento vývoj nazývajú spomínaní autori ako „stav demokratickej núdze“. Týmto označením popisujú jav, kedy je demokracia ako spôsob vládnutia vo všeobecnosti tradične prijatá ako prevažujúca, ale vo viacerých krajinách rastie miera „otvorenosti“ verejnosti voči nedemokratickému vládnutiu.³ Tomuto vývoju čelia nielen krajiny tretej tranzičnej vlny (ako napríklad Maďarsko⁴, ale ani Slovensku sa nevyhla istá miera znepokojenia nad stavom demokracie v krajine⁵), ale prejavuje sa i v tzv. konsolidovaných demokraciách (napríklad USA za *Donalda Trumpa*, vo Veľkej Británii za premiéra *Borisa Johnsona* alebo reflexia tohto vývoja v zložení vlády v Taliansku po voľbách v roku 2022 a ďalšie⁶) určitému stupňu nespokojnosti sú vystavené aj stabilné demokracie. Ako uvádza *Rovný*⁷ „...v posledných rokoch sme boli svedkami vzostupu politických síl spochybňujúcich

¹ TÖKÖLYOVÁ, T.: *Výzvy napĺňania rozvojového potenciálu tichomorských demokracií*. Bratislava: Central European Education Institute, 2019.

² TÖKÖLYOVÁ, T.; DĚD, M.: On a state of democratic emergency. In: *European Journal of Transformation Studies*, 2019, Vol. 7, no. 2. ISSN 2298-0997.

³ TÖKÖLYOVÁ, T.; DĚD, M.: On a state of democratic emergency. In: *European Journal of Transformation Studies*, 2019, Vol. 7, no. 2. ISSN 2298-0997.; vid' tiež McCOY, J.: *Hyper-polarization and the security of democracy*. In: SELTZER, N.; WILSON, S. (ed.): *Handbook on Democracy and Security*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2023.

⁴ ROVNY, J.: Antidote to Backsliding: Ethnic Politics and Democratic Resilience. In: *American Political Science Review*, 2023; TURKDOGAN, S. S.: *Hungary: From Championship of Democratization to Hybrid Regime of Electoral Autocracy*. Democratic Erosion. 2023.

⁵ European Commission: *Rule of Law Report 2022 Country Chapter on the rule of law situation in Slovakia*. 2022. [online]. Dostupné na internete: <https://commission.europa.eu/publications/2022-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en>.

⁶ RACHMAN, G.: *Vitajte v dobe autoritárov. Ako kult politikov tvrdej ruky ohrozuje demokracie po celom svete*. 1. barecz & conrad books, 2023; McCOY, J.: *Hyper-polarization and the security of democracy*. In: SELTZER, N.; WILSON, S. (ed.): *Handbook on Democracy and Security*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2023.

⁷ ROVNY, J.: *Antidote to Backsliding: Ethnic Politics and Democratic Resilience*. *American Political Science Review*. 2023, s. 7.

rôzne aspekty demokratického vládnutia, oponujúcich a podkopávajúcich liberálny demokratický poriadok, ktorý sa predtým považoval za samozrejmosť.“¹ V tejto súvislosti je ale nutné poznamenať (a preto sme v prípade uviedli zdroj z dielne EÚ), že demokratizácia v našom geopolitickom priestore (t.j. v rámci 3. vlny demokratizácie) nepochybne súvisí s procesmi európskej integrácie, kedy orgány EÚ stanovili normy, ktoré majú priamy vplyv na podobu demokratizácie i v SR a do istej miery i aj na mieru kvality demokratickej konsolidácie tranzitujúcich krajín, vrátane SR.

Práve z dôvodu hodnotenia naplňania kritérií demokratického výkonu moci sa od polovice 20. storočia snažili odborníci (nielen) z prostredia politických vied o vypracovanie takého systému merania, sledovania a hodnotenie jednotlivých kritérií demokratického výkonu moci, ktorý by čo najpresnejšie reflektoval situáciu v sledovanej krajine v kontexte jej špecifik a okolností stavu i vývoja. Kľúčovým nebolo len nastavenie kritérií merania, ale najmä nastavenie rámcového chápania toho, čo demokratický výkon moci predstavuje. Pri skúmaní krajín posledných vln tranzície (vrátane postkoloniálneho sveta) pracujeme s termínmi ako zlyhávajúce demokracie², volebné demokracie³, iliberálne demokracie⁴ alebo moderné autokracie⁵.

Meranie kvality demokracie

¹ ROVNY, J.: *Antidote to Backsliding: Ethnic Politics and Democratic Resilience*. American Political Science Review. 2023, s. 1.

² DISKIN, A.; DISKIN, H.; HAZAN, R. Y.: *Why Democracies Collapse: The Reasons for Democratic Failure and Success*. Online. *International Political Science Review*. 2005, roč. 26, č. 3; TÖKÖLYOVÁ, T.: Solomon Islands as failed state (focused on region's security). In: *Journal of Geography, Politics and Society*, 2012, Roč. 2, č. 4. ISSN 2451-2249.

³ WILSON, M.; BOESE, V. A.: *Empirical Dimensions of Electoral Democracy*. Working Paper SERIES 2020:109 The Varieties Of Democracy Institute. V-Dem.: University of Gothenburg, 2020; TÖKÖLYOVÁ, T.: *Elections in process of democratic transition*. In: *SGEM 2016 : Political Sciences, Law, Finance, Economics and Tourism Conference Proceedings*, Vol. 1, BK 2, Sofia: STEF92 Technology, 2016.

⁴ ZAKARIA, F.: The Rise of Illiberal Democracy. In: *Foreign Affairs* 76, no. 6 (Nov. - Dec. 1997). 1997

⁵ MENG, A.: Winning the Game of Thrones: Leadership Succession in Modern Autocracies. In: *Journal of Conflict Resolution*, 2021, 65(5).

Kľúčovým prvkom pri mapovaní a objasňovaní aktuálneho stavu demokracie vo svete je existencia (a všeobecné prijatie) spoľahlivých a kvalitatívne relevantných spôsobov merania a hodnotenia kvality demokracie ako i sledovania napredovania tzv. tranzičných krajín. Ako uvádzajú autori štúdie *Measuring the quality of democracy: Introduction*¹, takéto spôsoby merania sú postavené buď na kategorických meraniach kvality demokracie v zmysle hodnotenia demokracia vs. nedemokracia niekedy aj v kombinácii tzv. škálovania napríklad cez hodnotenie na stupnici od 1 do 10 na základe plnenia istých ukazovateľov (ako Global Voices alebo v konečnom hodnotení aj Freedom House Index). Ďalším spôsobom merania sú aj tzv. objektívne merania napríklad cez volebnú účasť a podiel strán na volebnej súťaži. Využívajú sa i rôzne formy tzv. hybridných meraní, ktoré kombinujú nielen demokratický výkon moci zo strany vládnucich elít, ale i vnímanie kvality demokracie zo strany občanov danej krajiny napríklad na základe prieskumov verejnej mienky (napr. Economy Intelligence Unit, Eurobarometer, V-dem, Human Freedom Index, Polity IV, World Governance Indicators, Vanhanen's Polyarchy index alebo Democracy Barometer).

Tab. č. 1 Príklady rámcovania a merania demokracie u vybraných indexov

Názov indexu	Freedom House index	Economist Intelligence Unit	V-Dem
Merané aspekty	Voľby	Voľby	Voľby
	Participácia	Participácia	Participácia
	Fungovanie vlády	Fungovanie vlády	Deliberácia
	Sloboda prejavu	Politická kultúra	Egalitarizmus
	Právo združovania	Občianske slobody	Liberalizmus (individuálne práva)
	Právny štát		

¹ GEISSEL, B.; KNEUER, M.; LAUTH, H. J.: *Measuring the quality of democracy: Introduction*. 2016. In: *International Political Science Review*. 37, s. 571-579.

	Práva jednotlivca		
--	-------------------	--	--

Zdroj: autor, na základe Three Ways to Frame and Measure Democracy (2024, n.p.). Center for High Impact Philanthropy - University of Pennsylvania.

Nové demokratické spiatočníctvo ako výsledok krehkosti demokracie?

Náš kvantitatívny výskum formou desk research je postavený na údajoch získaných z primárnych zdrojov, a to analýz a hodnotení vybraných organizácií. Jednou z takýchto organizácií je už spomínaná Freedom House a jej Index demokracie. Organizácia každý rok vydáva správy o stave slobody a demokracie vo svete zamerané na monitorovanie demokracie a slobody po celom svete. Tieto správy sa zameriavajú na oblasti fungovania moderného štátu z pohľadu plnenia kritérií na demokratický výkon moci a reflektujú hlavný cieľ Freedom House, a to „*Na pozadí stupňujúcej sa autoritárskej agresie - ako aj ústupe viacerých veľkých demokracií - (zostať) neohrozený v našom úsilí o vytvorenie sveta, v ktorom môžu všetci ľudia žiť slobodne.*“¹ Medzi sledované kritériá patrí monitorovanie slobody médií, monitorovanie slobody na internete, monitorovanie výkonu moci v prípade tranzitných krajín a takzvaných krajín na križovatke (sem je možné zaradiť tzv. hybridné režimy). Index takto zahŕňa približne 70 krajín sveta. Tento index v našom výskume o stave demokracie a vývoja kvality jej stavu nám nahrádza terénny výskum zameraný na zber empirických údajov, ktorý by bol vzhľadom na časový a geografický rozsah nášho výskumu časovo a metodologicky náročný. Informácie sú v tomto Indexe uvedené vo forme otázok a odpovedí v jednotlivých oblastiach výskumu v danej krajine, pomocou spracovaných štatistických údajov z prostredia samotných krajín umožňujú overiť tvrdenia a spracovanie týchto údajov. Ďalšími zdrojmi údajov sú správy od Multinational Observer Group a Democracy Indexes od The Economist Intelligence Unit.

¹ ABRAMOWITZ, M. J.: *Reflecting on 2023: Our Journey Toward a Freer World. Perspectives.* Freedom House, December 21, 2023.

Uvedený pokles dokladuje i posledná správa V - Dem o stave demokracie vo svete (t.j. za rok 2023), ktorá zahŕňala 200 krajín sveta a bola vydaná pod názvom vystihujúcim stav krehkosti demokracie vo svete: Democracy Report 2023: Defiance in the Face of Autocratization (preklad: Správa o stave demokracie za rok 2023: Vzдор zočivoči autokratizácii). Táto správa už svojim názvom nadväzuje na predchádzajúce správy za roky 2021 a 2022, v ktorých sa konštatovalo, že úroveň kvality výkonu demokracie vo svete v tzv. post-pandemicom období postupne klesla až na úroveň spred najväčšou tranzícnou vlnou v 90. rokoch. Už správa za rok 2022 uvádzala, že takýto stav možno prirovnať k situácii, akoby sa demokratický progres uskutočnený za posledných 30 rokov vymazal- toto konštatovanie sa opakuje i za rok 2023¹, kedy správa uvádza, že „Väčšina drastických zmien sa uskutočnila za posledných desať rokov, pričom existujú veľké regionálne rozdiely v úrovni demokracie, ktorú ľudia zažívajú.“²

V tretej časti Správy (2023) sa autori zameriavajú práve na krajiny, ktoré prechádzajú autokratizáciou. Medzi ukazovatele so zhoršujúcou tendenciou zaradili „cenzúra médií, represie voči organizáciám občianskej spoločnosti a akademickej slobode.“³

Čo je ale mimoriadne dôležité i pre tu predložený výskum je, že pri preskúmaní zozbieraných dát podľa jednotlivých ukazovateľov kvality demokracie možno konštatovať, že „Zatiaľ čo dezinformácie, polarizácia a autokratizácia sa navzájom posilňujú, demokracie znižujú šírenie dezinformácií.“⁴

Ako uvádza Conway⁵, „Konceptia krehkosti (demokracie) poskytuje alternatívny spôsob prístupu k dejinám demokracie, ktorá sa často považovala

¹ V-Dem: Democracy Report 2023: Defiance in the Face of Autocratization. 2023, s. 5.

² V-Dem: Democracy Report 2023: Defiance in the Face of Autocratization. 2023, s. 5.

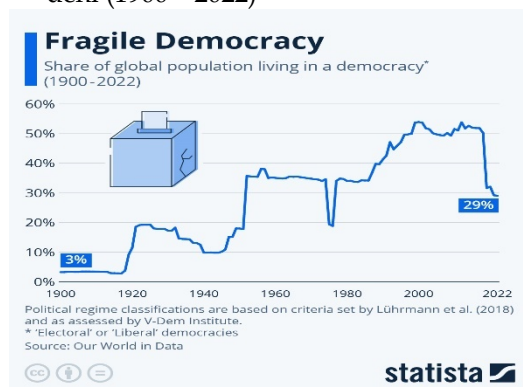
³ V-Dem: Democracy Report 2023: Defiance in the Face of Autocratization. 2023, s. 23-26.

⁴ PAPADA, E.; LINDBERG, S. I.: *Autocratization Changing Nature?* Democracy Report 2023. V-Dem Institute. University of Gothenburg 2023, s. 7.

⁵ CONWAY, M.: *On fragile democracy: Contemporary and historical perspectives – Introduction*. Online. *Journal of Modern European History*. 2019, roč. 17, č. 4, s.1

za nevyhnutný dôsledok sociálnej a politickej modernizácie Európy. ... zdôrazňuje napätia prítomné v rámci praxe a chápania demokracie v hlavných štátoch ...“ Hovorí o krehkosti súčasných štruktúr demokracie. Podľa správy Our World in Data¹ kritickým rokom bol rok 2019, kedy podiel krajín sveta, ktoré spadajú do klasifikácie volebnej alebo liberálnej demokracie, sa prudko prepadol z 54 percent (zaznamenaných v roku 2000) na iba 32 percent.

Obrázok č.2 Podiel svetovej populácie žijúcej v demokratickom zriadení (1900 - 2022)

Zdroj: Our World in Data. 2023. Statista.

Vysvetlivka:

Klasifikácie politického režimu vychádzali z kritérií, ktoré stanovili Lührmann a kol. (2018) a ktoré hodnotil Inštitút V-Dem.

¹ Statista: Share of world population living in democracy. 2023: Our World in Data.

Ako uvádza Egidi¹, ukazovateľom stavu, ktorý môžeme nazvať ako manifestácia krehkosti demokracie, sa ukazuje v posledných desaťročiach nástup „nových politických lídrov, ktorí populistickými sľubmi zachytávajú rastúcu sociálnu nespokojnosť...“, pričom ako jednu z príčin uvádza Egidi úpadok klasických ideológií, ktorý podľa neho „...vedie k nepriaznivému procesu výberu, v ktorom majú populistické programy väčšiu šancu na úspech ako dlhodobé politické programy. V dôsledku toho je úloha politického vodcu ako podnikateľa výrazne oslabená. Súťaž o hlasy voličov sa stáva neférovou (keďže nie je založená na kvalite alebo dôveryhodnosti politických výsledkov) a zároveň proces polarizácie narúša proky mediácie. Výsledkom je proces demokratického ústupu, ktorý môže v konečnom dôsledku viesť k strate dôvery v demokraciu.“².

Záver

Na záver je nutné konštatovať, že viaceré indexy skúmajúce kvalitu demokracie, ktoré sme v tomto článku uviedli (ako FreedomHouse Index alebo Global Voices a pod.) ukazujú na vývoj smerujúci k odhaľovaniu krehkosti demokracie pod vplyvom viacerých po sebe idúcich kríz, pod vplyvom rozmachu digitalizácie verejného (a tým i politického) života. Toto narúšanie, ako ukazujú jednotlivé skóre (a hlavne tendencie ich vývoja) sa deje v rôznej intenzite v globálnom meradle i mimo skupiny tzv. tranzitujúcich krajín. To znamená, že demokratické vládnutie je testované na silu jeho „krehkosti“ v dôsledku nástupu nových foriem tzv. demokratického spiatocníctva (backslidingu). Toto skúmanie je nutné rozšíriť (ako dokazujú i zdroje použité v tomto článku) i mimo nedemokratické krajiny alebo krajiny tranzitujúce, t.j. smerom ku konsolidovaným demokraciám. Jedným z dôvodov je i jeden z efektov spomínaného procesu digitalizácie života spoločnosti, a to nástup tzv. digitálneho autoritárstva. Tento jav môžeme charakterizovať ako istú formu prepojenia demokratickej formy komunikácie s nástupom informačných technológií v kontexte špecifických prejavov zlyhávania demokratických inštitúcií v súčasnosti.

¹ EGIDI, M.: *The internal fragility of representative democracy: was Schumpeter right?* Online. *Journal of Evolutionary Economics*. 2023, roč. 33, č. 3.

² EGIDI, M.: *The internal fragility of representative democracy: was Schumpeter right?* Online. *Journal of Evolutionary Economics*. 2023, roč. 33, č. 3, s. 645.

Literatúra:

ABRAMOWITZ, M. J.: *Reflecting on 2023: Our Journey Toward a Freer World*. PERSPECTIVES. Freedom House, December 21, 2023. [online]. Dostupné na internete: <<https://freedomhouse.org/article/reflecting-2023-our-journey-towards-freer-world>>.

BACHELET, M.: *Crisis and fragility of democracy in the world*. Statements And Speeches Office Of The High Commissioner For Human Rights. 2022. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2022/08/crisis-and-fragility-democracy-world>>.

BOESE, V., NAZIFA, A., LUNDSTEDT, M., MORRISON, K., NATSIKA, N., SATO, Y., TAI, H., LINDBERG, S.: *Autocratization Changing Nature? Democracy Report 2022*.

CENTER FOR HIGH IMPACT PHILANTHROPY: *Three Ways to Frame and Measure Democracy*. 2024. Center for High Impact Philanthropy – University of Pennsylvania. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.impact.upenn.edu/democracy/three-ways-to-frame-and-measure-democracy/>>.

CONWAY, M.: *On fragile democracy: Contemporary and historical perspectives – Introduction*. Online. *Journal of Modern European History*. 2019, roč. 17, č. 4, ISSN 1611-8944. [online], [cit. 3/2/2024]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1177/1611894419880456>>.

DISKIN, A.; DISKIN, H.; HAZAN, R. Y.: *Why Democracies Collapse: The Reasons for Democratic Failure and Success*. Online. *International Political Science Review*. 2005, roč. 26, č. 3, ISSN 0192-5121. [online]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1177/0192512105053787>>.

EGIDI, M.: *The internal fragility of representative democracy: was Schumpeter right?* Online. *Journal of Evolutionary Economics*. 2023, roč. 33, č. 3, ISSN 0936-9937. [online]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1007/s00191-023-00820-y>>.

EUROPEAN COMMISSION: *Rule of Law Report 2022 Country Chapter on the rule of law situation in Slovakia*. 2022. [online]. Dostupné na internete: <https://commission.europa.eu/publications/2022-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en>.

GEISSEL, B.; KNEUER, M.; LAUTH, H. J.: *Measuring the quality of democracy: Introduction*. 2016. In: *International Political Science Review*. 37. ss. 571-579. 10.1177/0192512116669141.

KOČNEROVÁ, M.: *Politika V4 a jej možná podoba v EÚ*. Nitra: UKF, 2004. ISBN 80-8050-759-7. In: *Politický vývoj v štátoch Vyšehradskej štvorky* (2004).

LANDMAN, T. (ed.): *Assessing the Quality of Democracy: An Overview of the International IDEA Framework*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance 2020. ISBN 978-91-85724-44-4.

McCOY, J.: *Hyper-polarization and the security of democracy*. In: SELTZER, N.; WILSON, S. (ed.): *Handbook on Democracy and Security*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2023.

MENG, A.: *Winning the Game of Thrones: Leadership Succession in Modern Autocracies*. In: *Journal of Conflict Resolution*, 2021, 65(5), 950-981. [online]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1177/0022002720978807>>.

PAPADA, E.; LINDBERG, S. I.: *Defiance in the Face of Autocratization*. Democracy Report 2023. V-Dem Institute. University of Gothenburg 2023. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.v-dem.net/publications/democracy-reports/>>

RACHMAN, G.: *Vitajte v dobe autoritárov. Ako kult politikov tvrdej ruky ohrozuje demokracie po celom svete*. 1. barecz & conrad books, 2023. ISBN 9788082580108.

ROVNY, J.: *Antidote to Backsliding: Ethnic Politics and Democratic Resilience*. *American Political Science Review*. 2023. 1-19. DOI: 10.1017/S000305542200140X.

STATISTA: *Share of world population living in democracy*. 2023: Our World in Data. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.statista.com/chart/26345/share-of-world-population-living-in-a-democracy/>>.

SZYMAŃSKI, A.: *De-Europeanization and De-Democratization in the EU and Its Neighborhood*. *Yearbook of the Institute of East-Central Europe*, Vol. 15, No. 2, 2017.

TÖKÖLYOVÁ, T.; DĚD, M.: *On a state of democratic emergency*. In: *European Journal of Transformation Studies*. ISSN 2298-0997. - Vol. 7, no. 2 (2019).

TÖKÖLYOVÁ, T.: *Elections in process of democratic transition*. In: *SGEM 2016 : Political Sciences, Law, Finance, Economics and Tourism Conference Proceedings*, Vol. 1, BK 2, Sofia: STEF92 Technology, 2016. – ISBN 978-619-7105-51-3.

TÖKÖLYOVÁ, T.: *Solomon Islands as failed state (focused on region's security)*. In: *Journal of Geography, Politics and Society*. ISSN 2451-2249. – Roč. 2, č. 4 (2012).

TÖKÖLYOVÁ, T.: *Výzvy naplňania rozvojového potenciálu tichomorských demokracií*. Bratislava: Central European Education Institute, 2019. ISBN: 978-80-89581-09-2.

TURKDOGAN, S. S.: *Hungary: From Championship of Democratization to Hybrid Regime of Electoral Autocracy. Democratic Erosion*. 2023. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.democratic-erosion.com/2023/01/05/hungary-from-championship-of-democratization-to-hybrid-regime-of-electoral-autocracy/>>.

WILSON, M.; BOESE, V.A.: *Empirical Dimensions of Electoral Democracy*. Working Paper SERIES 2020:109 The Varieties Of Democracy Institute . V-Dem.: University of Gothenburg, 2020. [online]. Dostupné na internete: <https://v-dem.net/media/publications/wp_109_final.pdf>.

ZAKARIA, F.: *The Rise of Illiberal Democracy*. In: *Foreign Affairs* 76, no. 6 (Nov. - Dec. 1997). 1997.

ZMUŠKOVÁ, B.- HARTMANN, T.: *Slovenské voľby budú pre sociálne siete prvou skúškou z nových európskych pravidiel*. (2023, 6 September). [online]. Dostupné na internete: <<https://euractiv.sk/section/digitalizacia/news/slovenske-volby-budu-pre-socialne-siete-prvou-skuskou-z-novych-europskych-pravidiel/>>.

Rusko-ukrajinský konflikt

Ilona Manko

The current Russian-Ukrainian war is a key issue of international importance that has a significant impact on regional and global politics, economics, security, and stability. It is an example of the impact of international relations on domestic politics and the dynamics of institutional change. The purpose of the article is to present the key events in the development of the conflict between the Russian Federation and Ukraine from 2014 to the present day, namely, to consider Moscow's aggressive plans at each stage.

Úvod

Rusko-ukrajinské väzby boli historicky budované na pevných základoch etnického príbuzenstva v rámci pravoslávnej civilizácie. Systémové vzájomné vplyvy, ktoré sú determinované geografiou, ako aj príslušnosťou Ukrajiny a Ruska k európskym a euroázijským geokultúrnym zónam, však v nich do určitej miery sformovali osobitný štýl myslenia, typ svetonázorových princípov. Objavenie nezávislej Ukrajiny na politickej mape Európy úplne zmenilo pomer síl na medzinárodnej scéne. Ruská federácia, ako právny nástupca Zväzu sovietskych socialistických republík, dávala medzinárodnému spoločenstvu od začiatku jasne najavo, že bývalé zväzové republiky, ktoré vyhlásili svoju nezávislosť a štátnu autonómiu, by mali v budúcnosti upraviť svoje konanie s prihliadnutím na záujmy a plány Moskvy. V dôsledku toho Ukrajina, ktorá mala také charakteristiky ako geografická poloha, kultúrne, humanitárne a medziľudské vzťahy; prítomnosť značného počtu národnostných menšín v pohraničných oblastiach; historické a iné väzby, ktoré sa v priebehu storočí do určitej miery spájali s Ruskom, dali Ruskej federácii dôvody považovať Ukrajinu za strategického partnera a dôležitú krajinu z hľadiska zriadenia protektorátu. To bol strategický cieľ Ruskej federácie.

Predpoklady ozbrojeného konfliktu

Vzťahy medzi oboma štátmi sa v roku 2014 prudko zhoršili v časoch Revolúcie dôstojnosti, ktorá zvrhla proruského prezidenta Ukrajiny a jeho spojencov za to, že odmietol podpísať dohodu o politickom pridružení a voľnom obchode s Európskou Úniou. V skutočnosti sa Rusku

v týchto udalostiach podarilo odradiť Janukovyča od podpísania dohody s EÚ a navrhnúť svoj vlastný ekonomický a politický projekt - Colnú úniu, ktorá zabezpečila spoluprácu medzi Ruskom, Bieloruskom a Kazachstanom v oblasti obchodu a hospodárskej integrácie. A to môžeme považovať za ďalší spôsob, ako môže Rusko presadzovať svoje vlastné záujmy. Problém bol v tom, že ak by sa v tom momente nezačali protesty a prejavy nespokojnosti občanov, čím sa začala formácia spoločnosti s aktívnou pozíciou chrániť svoje zákonné práva a slobody, viedlo by to k dohode žiť v diktátorských podmienkach po vzore Sovietskeho zväzu, ale v žiadnom prípade nie v demokratickom štáte. S koncom Revolúcie dôstojnosti a likvidáciou autoritárskej moci V. Janukovyča však Rusko neprestalo so svojou túžbou premeniť Ukrajinu na satelitný štát, a tak sa Kreml rozhodol uplatniť nielen zavedenie hybridnej vojny, ale aj priamu ozbrojenú intervenciu do vnútorných vecí Ukrajiny.¹

Problematika Krymu, DLR a LLR

Pre úplné pochopenie situácie je potrebné pridať aj problémy Krymu, DLR a LLR² ako pohľad na porušovanie štátnej demokracie. Po rozpade ZSSR sa Rusko nikdy nevzdalo nádeje na znovuzískanie Krymu. Napriek základnej dohode s Ukrajinou z mája 1997 *Zmluvy o priateľstve, spolupráci a partnerstve*³ Moskva naďalej deklarovala svoje práva na Krym a Sevastopol'. Rok 2017 bol pre Kreml kľúčový, keďže to bol dátum, dokedy mala na území polostrova zostať ruská Čiernomorská flotila. Čiernomorská flotila Ruskej federácie bola vždy prioritnou úlohou *Hlavného riaditeľstva spravodajstva*. Nosil jednu

¹ HAI-NYZHNYK, P.: *Rosiisko-ukrainska viina – viina za zhyttia (2014-2022rr.): Periodyzatsiia*. [online]. 2022, vol. 1(82). [cit. 22/11/2022]. Dostupné na internete: <<http://journal.ndiu.org.ua/article/view/255750>>.

² Donecká ľudová republika a Luhanská ľudová republika.

³ *Zmluvy o priateľstve, spolupráci a partnerstve*. [online], [cit. 7/01/2024]. Dostupné na internete: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006#Text>.

z najväčších hrozieb pre Ukrajinu – zahraničné jednotky, ktoré boli neustále na ukrajinskom území.¹

V roku 2006 Rusko v rozpore s dohodami zriadilo kontrolu nad objektmi systému plavby a hydrografickej podpory plavby v ukrajinských teritoriálnych vodách. A prešlo im to – z ukrajinskej strany neprišla žiadna poriadna reakcia.

Komplexné prípravy Moskvy ohľadom Krymu sa začali v roku 2013, keď Ruská federácia vo svojej *Koncepcii zahraničnej politiky* definovala ako základ zachovanie svojho vplyvu na Ukrajinu. Následne, popretím účasti a odmietnutím obvinení z účasti na udalostiach na Kryme, sa Kreml pokúsil nájsť dôvody na legitimizáciu prípadnej rozsiahlej intervencie,² pod ktorou môžeme chápať použitie rôznych techník zo strany ruských úradov, ako napr. historických väzieb, odvolávanie sa na národnú identitu a tvrdenie, že kroky Ruska sú reakciou na ohrozenie národnej bezpečnosti záujmov ruskej komunity na Kryme.

Takzvané referendum o pripojení Krymu k Ruskej federácii, ktorý bol vopred pripravený, bol potvrdením vlastných záujmov Ruska. Odtrhnutie Krymu sa uskutočnilo nielen podvodným hlasovaním, ale aj rôznymi metódami nátlaku a zastrašovania zo strany proruských síl na miestne obyvateľstvo vrátane obmedzeného prístupu k informáciám a slobode prejavu, čo spôsobilo ťažkosti pri vytváraní objektívneho obrazu o udalostiach.

Po obsadení Krymu ďalšie kroky Ruska ukázali, že cieľom jeho agresie nebol polostrov, ale odcudzenie všetkých juhovýchodných regiónov od Ukrajiny. Podľa plánu agresorov to malo v konečnom

¹ KOVALENKO, O.: *Yak my vtrachaly Krym. Svidchennia pershykh osib Ukrainy*. In: *Ukrainska pravda*. 10 April, 2017. [online], [cit. 07/01/2024]. Dostupné na internete: <https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershyh_osib_ukrainy/>.

² PETRECHKO, O.; MASNENKO, V.: *Pochatok zbroinoi ahresii Rosii proty Ukrainy za materialamy hazety «Niu-York Tajms»*. In: *Problemy humanitarnykh nauk*. vol.6/48. [online], [cit. 15/02/2023]. Dostupné na internete: <<http://phh.dspu.edu.ua/article/view/228532>>.

dôsledku viesť k likvidácii Ukrajiny ako nezávislého štátu.¹ Preto, plynulým prechodom na situáciu s DLR a LLR, stojí za zmienku spomenúť, že vo východných regiónoch, ako aj v južnej a strednej časti Ukrajiny prebehla vlna masových protestov, ktoré sa konali za veľkej účasti ruských občanov na podporu usporiadania referenda o odtrhnutí od Ukrajiny a jej pripojení k Ruskej federácii.

Požiadavky protestujúcich boli: vytvorenie Doneckej ľudovej republiky, ktorej súčasťou boli aj podmienky uznania ruského jazyka za druhý štátny jazyk, nadviazanie priateľských vzťahov s Ruskom a ukončenie rozmiestnenia Ozbrojených síl Ukrajiny na území regiónu.² Politika ruských dezinformácií ako reakcia na tieto protesty sa sformovala na diskreditácii ukrajinskej vlády, aby sa vytvorila medzi ľuďmi určitá ilúzia o nevyhnutnom zásahu Ruska na východe Ukrajiny formou pomoci.

V Rusku, pred územiami DLR a LLR, vznikla myšlienka vytvoriť koncept takzvanej Novorossii, ktorej centrom by bol Donbas. Preto sa v ruskom priestore objavili pojmy ako „Novorossii“ či „Doneckí ľudia“ – z ktorých vyplýva, že ide o samostatný národ, ktorý má problém vychádzať s Ukrajincami a snaží sa realizovať právo na sebaurčenie.³ V dôsledku udalostí v Donbase, so špecifickým štátom pre región, pocit nespokojnosti a strachu zo zmeny moci v Kyjeve, sa v Donbase objavil separatizmus,⁴ príkladom toho je vytvorenia ľudových republík Doneck a Luhansk, konania nezákonných referend, obsadzovanie

¹ POLIANSKYI, P.: *Vsesvitnia istoriia*. [online]. Kyiv: Hramota, 2019. [cit. 17/02/2023]. Dostupné na internete: <<https://uahistory.co/pidruchniki/polyanskiy-world-history-11-class-2019-standard-level/28.php>>.

² BENCHUK, V.; TROFYMOVYCH, V.: *Reaktsiia zhyteliv Donetskoj oblasti na zbroinu ahresiiu Rosii proty Ukrainy u 2014 r.* In: *Lokalni viiny ta zbroini konflikty suchasnosti*. [online]. 2020, vol. 34. [cit. 17/02/2023]. Dostupné na internete: <<http://vny.asv.gov.ua/article/view/220346>>.

³ LOZOVYI, V.: *Humanitarna polityka kvaziderzhaonykh utooren "DNR" ta "LNR"*. In: *Os-vita, nauka i kultura na Podilli*. [online]. 2017, vol. 24, s. 223 - 231, [cit. 17/02/2023]. Dostupné na internete: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Onkp_2017_24_21>.

⁴ MATSIEVSKYI, Yu.: *Vnutrishnii konflikt chy prykhovana ahresiiia: akademichna dyskusiiia i ekspertni otsinky viiny na Donbasi*. In: *Politychne zhyttia*. [online]. 2019, č. 2, s. 55 - 68, [cit. 1/04/2023]. Dostupné na internete: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2019_2_12>.

štátnych budov a úradov, vojenské operácie a teroristické útoky militantov na ukrajinských vojakov a civilné obyvateľstvo.

Ako isté víťazstvo svojich plánov videla Moskva aj zmenu v podobe usporiadania Ukrajiny na federáciu. Keď v roku 2013 V. Janukovyč nastúpil do prezidentského úradu, úplne zmenil politiku štátu a vytvoril autoritársky režim. Zrušil ústavnú reformu z roku 2004 a obnovil ústavu z roku 1996, ktorá menila formu vlády z parlamentno-prezidentskej republiky na prezidentsko-parlamentnú republiku, t. j. zmenila sa moc v prospech prezidenta, čo V. Janukovyč, samozrejme, využil vo svoj prospech (a to samostatne určovať kandidatúru predsedu vlády, menovať a odvolávať šéfa *Bezpečnostnej služby Ukrajiny* a ministrov, voliť šéfa *Fondu majetku štátu* a *Protimonopolného výboru*, riadiť prácu kabinetu ministrov). V situácii zmeny podoby systému na federáciu Moskva argumentovala tým, že Ukrajina nebude schopná prežiť ako unitárny štát a že jej transformácia na federáciu umožní zachovať nezávislosť niektorých regiónov a vyriešiť spory medzi nimi.¹ Toto naliehanie možno považovať za prvý krok k rozdeleniu štátu. Proruskí Ukrajinci totiž ústavné zmeny podporovali.

Zmeny v politickom systéme Ukrajiny počas Porošenkovho vedenia

V máji 2014 počas eskalácie konfliktu vo východnej časti Ukrajiny vyhral prezidentské voľby P. Porošenko, ktorý počas nasledujúcich rokov pri moci urobil množstvo zmien, počnúc bezvízovým režimom Ukrajiny s Európskou úniou, čo sa vlastne stalo jedným z najväčších úspechov prezidenta. Bezvízové rokovania trvali viac ako desať rokov a práve pod vedením Porošenka Kyjev splnil posledne požiadavky EÚ. Ďalším dôležitým úspechom Porošenka je podpísanie politickej časti Asociačnej dohody medzi Ukrajinou a EÚ v roku 2014. Medzi oblasti spolupráce patrilo rozvoj politických, obchodných, sociálnych, kultúrnych väzieb a posilňovanie bezpečnosti. Vo februári 2019

¹ KENDALL, B.: *Federalizatsiia Ukraïny v pytanniakh i vidpovidiakh*. In: BBC NEWS Ukraina. 2. Apríla 2014. [online], [cit. 20/02/2023]. Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/04/140402_ukraine_federalisation_yg>.

Porošenko podpísal aj zákon o zmenách ústavy, ktorý má Ukrajine zabezpečiť smerovanie k vstupu do Európskej únie a NATO.¹

Zmeny v politickom systéme Ukrajiny počas Zelenského vedenia

Významné zmeny v politickom systéme Ukrajiny prišli aj s nástupom V. Zelenského k moci, ktorý vo všetkých verejných vyhláseniach jasne deklaroval, že Ukrajina bude bojovať za svoju suverenitu a územnú celistvosť, ako aj ísť cestou európskej a euroatlantickej integrácie.² Medzi hlavné politické ciele V. Zelenského dominovala integrácia do euroatlantického priestoru a získanie členstva v NATO. Rezolútne nastolil aj otázku prijatia štátu ako kandidáta na členstvo v EÚ. Tieto nálady vyvolali značné podráždenie Moskvy,³ čo vyvolalo v roku 2021 posilnenie ruských ozbrojených síl v blízkosti východných hraníc Ukrajiny a v roku 2022 rozsiahlu rusko-ukrajinskú vojnu.

Vzhľadom na plnohodnotnú vojnu, ktorú Rusko začalo 24. februára 2022, môžeme konštatovať, že tento útok bol vyvrcholením agresívnej vojny, ktorú Moskva začala proti Ukrajine pred deviatimi rokmi obsadením Krymu. Môžeme tvrdiť, že táto vojenská invázia bola dlho plánovaná a jej cieľom bolo vytvoriť kontrolu nad týmto územím. Tento útok možno charakterizovať ako jasný príklad agresívnej zahraničnej politiky Kremľa, ktorej cieľom je zmeniť hranice a vytvoriť svoju vplyvnú geopolitickú nadvládu.

Záver

Rusko-ukrajinská vojna sa stala témou akademického záujmu na celom svete. Vníma sa v kontexte globálnych výziev a hrozieb, predovšetkým cez prizmu imperiálnej pomsty Ruska a dlhodobých dôsledkov

¹ *Zakon pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnogo chlenstva Ukrainy v EU ta NATO.* [online], [cit. 7/01/2024]. Dostupné na internete: <<https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/168096.html>>.

² FEL'SHTYNS'KYY, Y.; STANCHEV, M.: *Tretya soitova: bytva za Ukrainu.* Kyyiv: Nash format, 2022, s. 349.

³ FEL'SHTYNS'KYY, Y.; STANCHEV, M.: *Tretya soitova: bytva za Ukrainu.* Kyyiv: Nash format, 2022, s. 350.

pre západnú civilizáciu. Odborníci sa snažia pochopiť, ako táto vojna ovplyvňuje medzinárodnú bezpečnosť a geopolitické zmeny vo svete. Osobitná pozornosť sa venuje štúdiu stratégií a taktík vojenského konfliktu a ich dôsledkom pre svetovú politiku. Počas takých významných udalostí od roku 2013, ako bol *Euromajdan*, anexia Krymu, invázia do Donbasu a vyhlásenie DĽR a LLR, sa Ukrajina stala jednou z hlavných tém svetových médií. Švedčia o tom početné články v rôznych západných publikáciách, analýzy udalostí od politológov a expertov a názory svetových lídrov. Okrem toho mal konflikt na východnej Ukrajine vážne dôsledky pre bezpečnosť a stabilitu nielen v regióne, ale aj vo svete. Možno konštatovať, že význam témy spočíva v dôležitosti pochopenia súčasnej politiky a jej interakcie s medzinárodnými aktérmi, ako aj politickej analýzy pre lepšie pochopenie budúcich situácií vo svete.

Literatúra:

BENCHUK, V. TROFYMOVYCH, V.: *Reaktsiia zhyteliv Donetskoï oblasti na zbroinu ahresiiu Rosii proty Ukrainy u 2014 r.* In: *Lokalni viiny ta zbroini konflikty suchasnosti*. [online]. 2020, vol. 34. [cit. 17/02/2023]. Dostupné na internete: <<http://vuv.asv.gov.ua/article/view/220346>>. ISSN: 2313- 5603.

FEL'SHTYNS'KYI, Y.; STANCHEV, M.: *Tretya svitova: bytva za Ukrainu*. Kyiv: Nash format, 2022, s. 349. ISBN 9786178115531.

HAI-NYZHNYK, P.: *Rosiisko-ukrainska viina – viina za zhyttia (2014-2022rr.): Periodyzatsiia*. [online]. 2022, vol. 1(82). [cit. 22/11/2022]. Dostupné na internete: <<http://journal.ndiu.org.ua/article/view/255750>>. ISSN 2413-7103

KENDALL, B.: *Federalizatsiia Ukrainy v pytanniakh i vidpovidiakh*. In: *BBC NEWS Ukraina*. 2, Aprila 2014. [online], [cit. 20/02/2023]. Dostupné na internete: <[https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/04/140402_ukrain e_federalisation_yg](https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/04/140402_ukraine_federalisation_yg)>.

KOVALENKO, O.: *Yak my otrachaly Krym. Svidchennia pershykh osib Ukrainy*. In: *Ukrainska pravda*. 10 April, 2017. [online], [cit. 07/01/2024]. Dostupné na internete:

<https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2017/04/jak_my_vtrachaly_krym_svidchennja_pershyh_osib_ukrainy/>.

LOZOVYI, V.: *Humanitarna polityka kvaziderzhavnykh utvooren "DNR" ta "LNR"*. In: *Osvita, nauka i kultura na Podilli*. [online]. 2017, vol. 24, s. 223 - 231, [cit. 17/02/2023]. Dostupné na internete: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Onkp_2017_24_21>.

MATSIIEVSKYI, Yu.: *Vnutrishnii konflikt chy prykhovana ahresii: akademichna dyskusii i ekspertni otsinky viiny na Donbasi*. In: *Politychne zhyttia*. [online]. 2019, č. 2, s. 55 - 68, [cit. 1/04/2023]. Dostupné na internete: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2019_2_12>.

PETRECHKO, O.; MASNENKO, V.: *Pochatok zbroinoi ahresii Rosii proty Ukrainy za materialamy hazety «Niu-York Taims»*. In: *Problemy humanitarnykh nauk*. vol.6/48. [online], [cit. 15/02/2023]. Dostupné na internete: <<http://phh.dspu.edu.ua/article/view/228532>>. ISSN 2664- 3715.

POLIANSKYI, P.: *Vsesvitnia istoriia*. [online]. Kyiv: Hramota, 2019. [cit. 17/02/2023]. Dostupné na internete: <<https://uahistory.co/pidruchniki/polyanskiy-world-history-11-class-2019-standard-level/28.php>>. ISBN: 978-966-349-732-7.

Zmluoy o priatelstve, spolupraci a partnerstve. [online], [cit. 7/01/2024]. Dostupné na internete: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006#Text>.

Zakon pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnogo chlenstva Ukrainy v EU ta NATO. [online], [cit. 7/01/2024]. Dostupné na internete: <<https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/168096.html>>.

Konflikty, kritika a puč: Koniec Wagnerovcov?

Tomáš Ďuriš

Private military companies are a significant part of the world's largest conflicts up to this day. Wagner Group is one of the most well-known and feared amongst them and since the start of the conflict in Ukraine, it is in the worldwide spotlight. This paper will summarize the activities and development of Wagner since the start of the conflict, the political ambition of its leader Prigozhin, the attempted coup and many more. The ambition of the paper is to also explore the possible outcome of Wagner's participation within the conflict in Ukraine.

Úvod

Súkromné vojenské spoločnosti sa v posledných desaťročiach stali významnou súčasťou vojenských konfliktov na celom svete. Po skončení studenej vojny prišla masívna demilitarizácia, ktorá spôsobila množstvo nezamestnaných vojakov. Súkromný sektor sa chopil príležitosti a po roku 1990 vzniklo množstvo súkromných vojenských spoločností. Za posledných 30 rokov boli tieto spoločnosti súčasťou takmer všetkých konfliktov na svete, vrátane Iraku, Afganistanu, Líbye či Sýrie. Súkromné vojenské spoločnosti sú aktívne aj v súčasnom konflikte na Ukrajine a majú veľký vplyv na úspech resp. neúspech tzv. „špeciálnej vojenskej operácie“.

Čo je to súkromná vojenská spoločnosť?

Využívanie žoldnierskych/cudzích armád nie je nový fenomén. Tieto armády využívali takmer všetky ríše, kráľovstvá či štáty v histórii.¹ Po 30 ročnej vojne a vzniku „moderného štátu“ sa však potreba žoldnierskych armád rapídne znížila a objavila sa potreba špecializovaných jednotiek a veľkých armád, ktoré sú naviazané na štát.² Až v druhej polovici 20. storočia sa začali objavovať

¹ SINGER, P. W.: *Corporate Warriors - The Rise of the Privatized Military Industry*. II. Series. New York: Cornell University Press, 2007.

² GALAI, K.: *Companies of Past and Present: Lessons from the East Indian Company on the Use and Regulation of Private Forces Today*. [online], [cit. 31/07/2023]. Dostupné na internete: <[https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=lij-4\(1\)-\(galai\).pdf&site=343](https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=lij-4(1)-(galai).pdf&site=343)>.

spoločnosti, ktoré dnes nazývame súkromné vojenské spoločnosti.

Čo sú to ale súkromné vojenské spoločnosti? Z povahy názvu vyplýva, že sa jedná o súkromnú spoločnosť, ktorá za finančný zisk ponúka rôzne spektrum bezpečnostných a vojenských služieb. Vytvorenie jednotnej definície alebo kategorizácie, do ktorej by bolo možné zaradiť väčšinu súkromných vojenských spoločností je ale takmer nemožné pre mnohé problémy. Existuje zmes starých a nových spoločností, niektoré môžu byť viac súkromné alebo viac verejné, niektoré pôsobia v určitom právnom rámci, iné sú úplne mimo neho. Napokon, celý sektor je do značnej miery utajený, takže je veľmi ťažké zhromaždiť úplné informácie. Z týchto dôvodov je nemožné všetky spoločnosti zahrnúť do určitých kategorizácií alebo definícií.¹ Napriek tomu, konceptualizáciou súkromných vojenských spoločností sa v minulosti zaoberalo mnoho autorov. Medzi najvýznamnejšie patria *P. W. Singer*, ktorý vytvoril typológiu *Tip-of-the-Spear*², *Christopher Kinsey* a jeho kategorizácia³ alebo *Deborah Avant*, ktorá rozdelila súkromné vojenské spoločnosti na policajnú a vojenskú časť.⁴ Kategórie boli vytvorené najmä na základe služieb, ktoré spoločnosti ponúkali klientom resp. na použitie „smrteľnej sily“.⁵ Na riešenie problémov kategorizácie sa postupne začali objavovať novšie definície. *Kateri Carmola* z Kalifornskej univerzity opisuje súkromnú vojenskú spoločnosť ako tzv. "mnohotvárnú" spoločnosť, ktorá má aktivity v 3 rôznych kultúrach pôsobenia - obchodnej, vojenskej a humanitárnej/mimovládnej.⁶ *Bátora* z Univerzity Komenského

¹ CARMOLA, K.: *Private Security Contractors and New Wars, Risk, Law and Ethic*. Oxon: Routledge, 2010.

² SINGER, P. W.: *Corporate Warriors - The Rise of the Privatized Military Industry*. II. Series, New York: Cornell University Press, 2007.

³ KINSEY, CH.: *Corporate soldier and International Security - The Rise of Private Military Companies*. Abingdon: Routledge, 2006.

⁴ AVANT, D. D.: *The Market for Force - The Consequences of Privatizing Security*. New York: Cambridge University Press, 2005.

⁵ KINSEY, CH.: *Corporate soldier and International Security - The Rise of Private Military Companies*. Abingdon: Routledge, 2006.

⁶ CARMOLA, K.: *Private Security Contractors and New Wars, Risk, Law and Ethic*. Oxon: Routledge, 2010.

hovoril o súkromných vojenských spoločnostiach ako o tzv. intersticiálnych organizáciách, ktoré pôsobia v štrbinách v rámci rôznych inštitucionálnych oblastí, ktoré vznikli v dôsledku krízy výkonnosti niektorých inštitúcií.¹ Obe tieto definície hovoria o meniacej sa povahe spoločností resp. o využívaní šedej zóny v rámci rôznych oblastí.

Wagner Group

Napriek rozličným problémom s definíciou alebo kategorizáciou môžeme Wagner Group zaradiť medzi najznámejšie súkromné vojenské spoločnosti. Ak sa pozrieme na akúkoľvek súčasnú relevantnú kategorizáciu, Wagner Group do nej určite zapadne (napr. Tip-of-the-Spear kategorizácia od *P.W. Singera* – Wagner Group spadá medzi „Military Provider Firms“ aj „Military consultant Firms“).² Táto spoločnosť vznikla na základe iných spoločností – najmä Moran Security Group a Slavonic Corps.³ Hoci ide o ruské spoločnosti, boli registrované v zahraničí (podľa platnej legislatívy je existencia súkromných vojenských spoločností v Rusku zakázaná). Podľa skorších informácií spoločnosť Wagner Group založil *Dmitrij Utkin*⁴, bývalý vysoký dôstojník ruskej GRU, ktorý pracoval aj pre Moran Security Group a následne pre Slavonic Corps v Sýrii.⁵ Odkedy začala

¹BÁTORA, J.: *Turbulence and War: Private Military Corporations and the Reinstitutionalization of War-Making*. In: ANSELL, CH. a i. *Governance in Turbulent Times*. New York: Oxford University Press, 2017.

²SINGER, P. W.: *Corporate Warriors - The Rise of the Privatized Military Industry*. II. Series, New York: Cornell University Press, 2007.

³THE INTERPRETER: *St. Petersburg Sends Contractors to Syria*. [online], [cit. 10/07/2023] Dostupné na internete: <<http://www.interpretermag.com/st-petersburg-sends-contractors-to-syria/>>.

⁴WOUTERS, P.: *Putin's Private Army: How Wagner Group Supports Russian Strategy*. Brussels school of governance. Centre for Security, Diplomacy and Strategy. [online], [cit. 11/07/2023] Dostupné na internete: <https://brussels-school.be/sites/default/files/CSDS%20Policy%20brief_2219_0.pdf>.

⁵GALEOTTI, M.: *Moscow's mercenaries reveal the privatisation of Russian geopolitics*. In: Open Democracy. [online], [cit. 11/07/2023] Dostupné na internete: <<https://www.opendemocracy.net/en/odr/chvk-wagner-and-privatisation-of-russian-geopolitics/>>.

Wagner Group oficiálne pôsobí, začali sa objavovať náznaky, že má väzby na najvyššie špičky ruskej vlády, tá však akékoľvek prepojenia poprela,¹ a to napriek tomu, že *Dmitrij Utkin* bol zrejme blízkym spolupracovníkom *Vladimíra Putina*, ktorý ho aj osobne prijal v Kremli. Krátko po začiatku vojny na Ukrajine sme sa dozvedeli, že za spoločnosťou stojí ruský oligarcha *Jevgenij Prigožin*, blízky človek *Vladimíra Putina* a majiteľ známej farmy trollov Internet Research Agency (IRA).

Význam skupiny Wagner Group pre Rusko

Wagnerova skupina (podobne ako iné súkromné vojenské spoločnosti) predstavuje dôležitý nástroj na rozširovanie strategického a politického vplyvu, najmä v upadajúcich autokratických krajinách.² Spoločnosť sa objavila na mnohých miestach sveta. Vždy však v krajinách, kde má Rusko geopolitické, hospodárske, politické alebo strategické záujmy, ako sú Líbya, Sýria, Stredoafrická republika, Venezuela a najmä Ukrajina. Spoločnosť pôsobí na Kryme aj v Donbase od roku 2014³ a od roku 2022 je významnou súčasťou ruskej ofenzívy na Ukrajine.

Pre *Vladimíra Putina* je existencia tejto spoločnosti veľmi výhodná, keďže pôsobí v akomsi vákuu medzi konvenčnou armádou a žoldniermi. Tam, kde by nasadenie konvenčnej armády národného štátu vyvolalo medzinárodnú krízu alebo protiofenzívu iných štátov alebo OSN, nasadenie súkromnej vojenskej spoločnosti

¹ FOLEY, E.; KAUNERT, Ch.: *Russian Private Military and Ukraine: Hybrid Surrogate Warfare and Russian State Policy by Other Means*. [online], [cit. 11/07/2023]. <Dostupné na internete: <https://www.cejiss.org/russian-private-military-and-ukraine-hybrid-surrogate-warfare-and-russian-state-policy-by-other-means>>.

² WOUTERS, P.: *Putin's Private Army: How Wagner Group Supports Russian Strategy*. Brussels school of governance. Centre for Security, Diplomacy and Strategy. [online], [cit. 11/07/2023] Dostupné na internete: <https://brussels-school.be/sites/default/files/CSDS%20Policy%20brief_2219_0.pdf>.

³ FOLEY, E.; KAUNERT, Ch.: *Russian Private Military and Ukraine: Hybrid Surrogate Warfare and Russian State Policy by Other Means*. [online], [cit. 11/07/2023]. <Dostupné na internete: <https://www.cejiss.org/russian-private-military-and-ukraine-hybrid-surrogate-warfare-and-russian-state-policy-by-other-means>>.

na zabezpečenie strategických alebo geopolitických cieľov umožňuje hodnoverne poprieť akúkoľvek zodpovednosť za čokoľvek, čo súkromná vojenská spoločnosť urobila (výcvik miestnych milícií, dodávka zbraní, podniknutie vojenských akcií alebo zabíjanie civilistov).¹ Ruských súkromných vojenských spoločností je, samozrejme, oveľa viac a medzi aktívnych účastníkov v rámci ukrajinského konfliktu môžeme zaradiť aj E.N.O.T. Corp, Vega PMC atď.

Wagner Group od začiatku vojny na Ukrajine

Skupina Wagner bola do značnej miery zahalená rúskom tajomstva a informácie o nej boli vo všeobecnosti neúplné a čiastočné. Od začiatku vojny na Ukrajine sa to zmenilo v dôsledku jej nasadenia na fronte. Na začiatku konfliktu mala skupina Wagner len asi 1 000 vojakov/kontraktorov, v priebehu roka ich počet vzrástol na 50 - 60 000. Na Ukrajine plnili rôzne úlohy, od špeciálnych operácií (pokus o atentát na prezidenta *Zelenského*), náboru a výcviku nových vojakov (najmä z radov zajatcov) až po priamy boj na fronte.² *Prigožin* si privlastňuje viaceré vojenské úspechy, ktoré Rusi na Ukrajine dosiahli (napr. zajatie Soledaru), ale objavujú sa aj narážky na mučenie a vraždy zajatých ukrajinských vojakov príslušníkmi skupiny Wagner.³

Postavenie skupiny Wagner sa počas vojny zmenilo. Na začiatku pôsobila ako malá polotajná skupina, ktorá plnila bojové úlohy

¹ WOUTERS, P.: *Putin's Private Army: How Wagner Group Supports Russian Strategy*. Brussels school of governance. Centre for Security, Diplomacy and Strategy. [online], [cit. 11/07/2023]. Dostupné na internete: <https://brussels-school.be/sites/default/files/CSDS%20Policy%20brief_2219_0.pdf>.

² BRYJKA, F.: *Wagner Group Transforms in the Wake of the War in Ukraine*. Bulletin. Polish Institute of International Affairs. [online], [cit. 12/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://pism.pl/publications/wagner-group-transforms-in-the-wake-of-the-war-in-ukraine>>.

³ BRYJKA, F.: *Wagner Group Transforms in the Wake of the War in Ukraine*. Bulletin. Polish Institute of International Affairs. [online], [cit. 12/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://pism.pl/publications/wagner-group-transforms-in-the-wake-of-the-war-in-ukraine>>..

na miestach strategického, geopolitického alebo hospodárskeho záujmu Ruskej federácie a bez právneho štatútu. Súkromné vojenské spoločnosti sú v súčasnom ruskom právnom systéme naďalej zakázané, a to napriek minulým snahám o ich čiastočnú alebo úplnú legalizáciu. V minulosti došlo k viacerým prípadom zatknutia zamestnancov súkromných vojenských spoločností - napr. Slavonic Corps 2014, E.N.O.T. 2021-2022¹ - táto skutočnosť dáva *Putinovi* väčšiu kontrolu nad sektorom súkromných vojenských spoločností v Rusku. Snahy o legalizáciu Wagner Group blokovalo aj samotné ministerstvo obrany alebo civilné špeciálne služby, ktoré sa obávali ich vplyvu v Kremli. Existovali aj obavy z možného zapojenia Wagner Group ale aj iných súkromných vojenských spoločností do boja o moc v Rusku. Začiatkom roka 2023 *Prigožin* loboval za legálny štatút Wagnerovej skupiny, najmä kvôli štatútu vojakov alebo organizovaniu vojenských pohrebov. Hoci bol neúspešný, od začiatku konfliktu na Ukrajine sa postavenie Wagnerovej skupiny výrazne zmenilo. V novembri 2022 bolo otvorené Vojenské technologické centrum Wagnerovej skupiny v Petrohrade a v januári 2023 bola zaregistrovaná aj spoločnosť PMC Wagner Center. Nejde však o úplnú legalizáciu, pretože podľa registrácie sa spoločnosť nezaoberá žiadnymi vojenskými operáciami, ale skôr takzvanými "poradenskými činnosťami".²

Prigožinova kritika a politické ambície

Vojenský konflikt na Ukrajine sa začal vo februári 2022. Odvtedy sme mohli vidieť ruské námorníctvo, letectvo alebo konvenčné

¹ BRYJKA, F.: *Wagner Group Transforms in the Wake of the War in Ukraine*. Bulletin. Polish Institute of International Affairs. [online], [cit. 12/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://pism.pl/publications/wagner-group-transforms-in-the-wake-of-the-war-in-ukraine>>.

² BRYJKA, F.: *Wagner Group Transforms in the Wake of the War in Ukraine*. Bulletin. Polish Institute of International Affairs. [online], [cit. 12/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://pism.pl/publications/wagner-group-transforms-in-the-wake-of-the-war-in-ukraine>>.

pozemné sily. Dôležitou súčasťou konfliktu sú však aj ďalšie sily - donbaská a luhanská domobrana, Kadyrovci či vyššie uvedené súkromné vojenské spoločnosti. Od začiatku konfliktu sa súkromné vojenské spoločnosti zúčastňovali najmä na špeciálnych operáciách. Po vojenských neúspechoch a tisícoch mŕtvych na ruskej strane bolo *Prigožinovi* umožnené verbovať nový personál v ruských väzniciach. Väzňov lákala perspektíva oficiálneho odpustenia ich zločinov, ak vydržia na Ukrajine aspoň 6 mesiacov.¹ Týmto spôsobom výrazne zvýšil počty personálu skupiny Wagner. Neskôr sa začali častejšie objavovať priamo na frontovej línii (napr. v Soledare, Bachmute alebo na iných miestach, kde ruská armáda nedokázala čeliť útoku ukrajinských síl). S nárastom počtu pracovníkov Wagnerovej skupiny teda došlo k presunu moci a vplyvu od oficiálnych vojenských a bezpečnostných inštitúcií smerom k neštátnym aktérom, ako je Wagnerova skupina, ktorí sa teraz cítia oprávnení otvorene a ostrejšie kritizovať štátnych predstaviteľov a armádnych generálov, čo môže mať významné dôsledky.²

Najvýraznejšia kritika prišla začiatkom roka 2023, keď sa *Prigožin* sťažoval na nedostatočné dodávky munície pre skupinu Wagner. Obviňoval z toho najmä náčelníka generálneho štábu *Valerija Gerasimova* alebo ministra obrany *Sergeja Šojgu*, pričom tvrdil, že ide o priamu snahu zničiť Skupinu Wagner, čo sa podľa neho podobá vlastizrade.³ Zároveň vyzval na ukončenie konfliktu. Vzhľadom na čoraz hlasnejšiu kritiku bol *Prigožinovi* začiatkom roka 2023

¹ BRYJKA, F.: *Wagner Group Transforms in the Wake of the War in Ukraine*. Bulletin. Polish Institute of International Affairs. [online], [cit. 12/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://pism.pl/publications/wagner-group-transforms-in-the-wake-of-the-war-in-ukraine>>.

² SHARAFUTDINOVA, G.: *What the rise of Prigozhin and Kadyrov tell us about Russia*. In: Aljazeera. [online], [cit. 14/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.aljazeera.com/opinions/2022/12/6/what-the-rise-of-prigozhin-and-kadyrov-tells-us-about-russia>>.

³ ROTH, A.: *Boss of Wagner mercenary group accuses Russian army chiefs of 'treason'*. In: The Guardian. [online], [cit. 15/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/world/2023/feb/22/wagner-mercenary-group-yevgeny-prigozhin-russia-army-chiefs-treason-ammunition-ukraine-war>>.

zakázaný prístup k náboru do väzenia. Kritiky prostredníctvom sociálnych sietí sa však nevzdal a v máji 2023 sa opäť sťažoval na nedostatok munície. Tentoraz dokonca pohrozil, že sa stiahne z Bakhmutu, zničeného mesta, o ktoré už niekoľko mesiacov bojuje personál skupiny Wagner.¹ O niekoľko dní neskôr tieto hrozby odvolal s prísľubom munície od ruskej armády.² Už niekoľko mesiacov sa špekuluje aj o Prigožinových politických ambíciách, ktoré podľa portálu Meduza nie sú ničím novým. *Prigožin* údajne zvažoval politickú kariéru už v roku 2020. V súčasnosti sa diskutuje aj o jeho spojení s politickou stranou Spravodlivé Rusko - Za pravdu. *Prigožin*, ako aj *Sergej Mironov* (líder strany) akékoľvek špekulácie o možnej politickej spolupráci popreli. Portál Meduza sa však odvoláva na viaceré zdroje blízke Kremľu, ktoré hovoria o Prigožinovom záujme o petrohradskú pobočku strany.³

Pokus o štátny puč

Na konci mája 2023 sa Wagnerovej skupine nakoniec podarilo dobyť Bakhmut, mesto, v ktorom strávili niekoľko mesiacov. Pre *Prigožina* to bolo najmä čiastočné politické víťazstvo. Napriek tomu Wagnerova skupina sa takmer okamžite po dobití mesta stiahla a kontrolu predali ruskej armáde. Necelý mesiac potom sa *Prigožin* rozhodol pre ozbrojenú akciu na území Ruska. Wagnerova skupina obsadila mesto Rostov na Done pri ukrajinských hraniciach a s ním velenie južnej armády či letisko. Konvoj Wagnerovcov plný vojenských vozidiel sa následne vydal na cestu cez Voronežskú oblasť na Moskvu.

¹ SMITH, P.: *Russian mercenary chief says his fighters will withdraw from Bakhmut next week*. In: NBC News. [online], [cit. 15/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.nbcnews.com/news/world/prigozhin-wagner-troops-withdraw-bakhmut-russia-military-ammunition-video-rcna83015>>.

² MURPHY, M.: *Yevgeny Prigozhin: Wagner boss 'promised ammunition' after retreat threat*. In: BBC News. [online], [cit. 16/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-65516633>>.

³ PERTSEV, A.: *'He wants his own deputies' Meduza's sources say Evgeny Prigozhin hopes to take control of the party A Just Russia in a quid-pro-quo with its leader*. In: Meduza. [online], [cit. 17/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://meduza.io/en/feature/2023/04/11/he-wants-his-own-deputies>>.

Počas svojej cesty zostrelili niekoľko lietadiel a helikoptér. Moskovské úrady sa začali pripravovať na obranu, Wagnerovci sa nakoniec zastavili a otočili po dohode medzi *Lukašenkom* a *Putinom*.¹

O čo ale vlastne v tomto pokuse išlo? Pomerne dlho držali Wagnerovci strategickú pozíciu a snažili sa dobiť kľúčové mesto - Bakhmut. Po jeho dobití však prišiel *Prigožin* o svoju pomerne výhodnú pozíciu, ktorá mu do určitej miery dovoľovala kritizovať najvyššie špičky ruskej vlády. Okrem toho, 10. júna – približne 2 týždne po dobití Bakhmutu, podpísal minister obrany *Šoigu* dekrét, ktorý prikazoval všetkým jednotkám súkromných vojenských spoločností, aby podpísali kontrakt s oficiálnou ruskou armádou.² Z tejto skutočnosti vyplýva snaha znížiť vplyv Wagnerovej skupiny a samotného *Prigožina*. Personál všetkých ostatných súkromných vojenských spoločností poslúchol a podpísal oficiálny kontrakt a *Prigožin* vedel, že je to snaha o jeho odstavenie.

Aká je budúcnosť skupiny Wagner?

Prigožinova (niekedy) ostrá kritika najvyšších ruských vojenských predstaviteľov Wagnerovej skupine dlhodobo škodí. Slabé dodávky potravín či munície a zastavenie nábora nového personálu vo väzniciach môžu signalizovať snahu Kremľa kontrolovať *Prigožina*, čo pri jeho silných sociálnych médiách či trollích farmách určite nie je ľahká úloha. Okrem toho je skupina Wagner súčasťou boja o moc v Rusku. Na jednej strane Kremel' potrebuje Wagnerovcov, vojenské vedenie vedelo, že stiahnutie Wagnerovho personálu zo strategických pozícií mohlo znamenať prelom v rámci konfliktu na Ukrajine. Na druhej strane sa Kremel' snažil zastaviť rastúcu popularitu *Prigožina*

¹ SHALVEY, K.: *Russian rebellion timeline: How the Wagner uprising against Putin unfolded and where Prigozhin is now*. In: ABC News. [online], [cit. 25/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://abcnews.go.com/International/wagner-groups-rebellion-putin-unfolded/story?id=100373557>>.

² KCHREBET, A.: *Shoigu seeks to integrate mercenaries into regular army amid conflict with Wagner*. In: Kyiv Independent. [online], [cit. 22/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://kyivindependent.com/wagner-group-boss-rejects-russias-defense-ministry-order-to-convert-mercenaries-into-regular-army/>>.

alebo jeho možnú politickú budúcnosť. Tento argument podporuje aj vznik niekoľkých nových súkromných vojenských spoločností napojených na najvyšších predstaviteľov Kremľa, ako sú Patriot, Convoy a prápor Potok. Prápor Potok či ďalšie prápory (Fakel, Plamja) vytvoril Gazprom so súhlasom ruskej vlády a riadi ich ďalšia ruská súkromná vojenská spoločnosť PMC Redut.¹ Ďalej je tu súkromná vojenská spoločnosť Patriot, ktorú riadi priamo minister obrany *Sergej Šoigu*.² Vznik nových súkromných vojenských spoločností je pre vedenie Ruskej federácie veľmi výhodný najmä z dvoch dôvodov: Ich úspech znižoval vplyv Wagnerovej skupiny na konflikt na Ukrajine a tiež politické ambície *Prigožina*. Napriek tomu je otáznne, nakoľko môžeme nové spoločnosti chápať ako skutočné súkromné vojenské spoločnosti vzhľadom na to, že sú vytvorené vládou, cvičia v štátnych centrách, bojujú so štátnymi zbraňami a riadia ich vysokopostavení podnikatelia napojení na vládu.³ *Prigožin* bol vo veľmi neľahkej situácii – ruské vedenie ho chcelo kontrolovať a znížiť jeho vplyv rôznymi spôsobmi. Posledný klinec do rakvy Wagnerovcov bol pokus o štátny prevrat. Po jeho neúspechu bola určitá časť peronálu začlenená do ruskej armády a druhá časť v tomto momente pôsobí v Bielorusku, kam sa dostali po dohode medzi *Lukašenkou* a *Putinom*, ktorá ukončila pokus o puč.⁴ Jedno je však jasné, *Prigožin* precenil svoj vplyv, napriek tomu ostáva faktom, že Wagnerova skupina bola pre ruskú vládu dlhodobým prínosom pri podpore zahraničnej politiky na viacerých

¹ KOSSOV, I.: *Army of hired guns: How Russia's 'PMCs' are becoming the main invasion force*. In: The Kyiv Independent. [online], [cit. 19/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://kyivindependent.com/army-of-hired-guns-how-russias-pmcs-are-becoming-the-main-invasion-force/>>.

² LOZOVENKO, T.: *Shoigu deploys his Private Military Company, which competes with Wagner Group, to war against Ukraine*. In: *Ukrainska Pravda*. [online], [cit. 19/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/12/28/7382706/>>.

³ KOSSOV, I.: *Army of hired guns: How Russia's 'PMCs' are becoming the main invasion force*. In: The Kyiv Independent. [online], [cit. 19/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://kyivindependent.com/army-of-hired-guns-how-russias-pmcs-are-becoming-the-main-invasion-force/>>.

⁴ LUKIV, J.: *Wagner mercenaries have arrived in Belarus, Ukraine confirms*. In: BBC. [online], [cit. 22/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-66211121>>.

kontinentoch. A tejto roly sa niekto musí opätovne zhostiť.

Literatúra:

ANSELL, CH. a i.: *Governance in Turbulent Times*. New York: Oxford University Press, 2017. 306 s. ISBN 978-0-19-873951-7.

AVANT, D. D.: *The Market for Force - The Consequences of Privatizing Security*. New York: Cambridge University Press, 2005, 310 s. ISBN - 13 978-0-521-85026-1.

BÁTORA, J.: *Turbulence and War: Private Military Corporations and the Reinstitutionalization of War-Making*. In: ANSELL, CH. a i. *Governance in Turbulent Times*. New York: Oxford University Press, 2017, 306 s. ISBN 978-0-19-873951-7.

BRYJKA, F.: *Wagner Group Transforms in the Wake of the War in Ukraine*. Bulletin. Polish Institute of International Affairs. [online], [cit. 12/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://pism.pl/publications/wagner-group-transforms-in-the-wake-of-the-war-in-ukraine>>. ISBN 978-0-19-873951-7>.

CARMOLA, K.: *Private Security Contractors and New Wars, Risk, Law and Ethic*. Oxon: Routledge, 2010, 189 s. ISBN 0-203-85689-9.

FOLEY, E.; KAUNERT, Ch.: *Russian Private Military and Ukraine: Hybrid Surrogate Warfare and Russian State Policy by Other Means*. [online], [cit. 11/07/2023]. <Dostupné na internete: <https://www.cejiss.org/russian-private-military-and-ukraine-hybrid-surrogate-warfare-and-russian-state-policy-by-other-means>>.

GALAI, K.: *Companies of Past and Present: Lessons from the East Indian Company on the Use and Regulation of Private Forces Today*. [online], [cit. 31/07/2023]. Dostupné na internete: <[https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=lij-4\(1\)-\(galai\).pdf&site=343](https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=lij-4(1)-(galai).pdf&site=343)>.

GALEOTTI, M.: *Moscow's mercenaries reveal the privatisation of Russian geopolitics*. In: Open Democracy. [online], [cit. 11/07/2023] Dostupné na internete: <<https://www.opendemocracy.net/en/odr/chvk-wagner-and-privatisation-of-russian-geopolitics/>>.

KCHREBET, A.: *Shoigu seeks to integrate mercenaries into regular army amid conflict with Wagner*. In: Kyiv Independant. [online], [cit.

22/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://kyivindependent.com/wagner-group-boss-rejects-russias-defense-ministry-order-to-convert-mercenaries-into-regular-army/>>.

KINSEY, CH.: *Corporate soldier and International Security - The Rise of Private Military Companies*. Abingdon: Routledge, 2006. ISBN- 13: 978-0-415-36583-3.

KOSSOV, I.: *Army of hired guns: How Russia's 'PMCs' are becoming the main invasion force*. In: The Kyiv Independant. [online], [cit. 19/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://kyivindependent.com/army-of-hired-guns-how-russias-pmcs-are-becoming-the-main-invasion-force/>>.

LOZOVENKO, T.: *Shoigu deploys his Private Military Company, which competes with Wagner Group, to war against Ukraine*. In: Ukrainska Pravda. [online], [cit. 19/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/12/28/7382706/>>.

LUKIV, J.: *Wagner mercenaries have arrived in Belarus, Ukraine confirms*. In: BBC. [online], [cit. 22/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-66211121>>.

MURPHY, M.: *Yevgeny Prigozhin: Wagner boss 'promised ammunition' after retreat threat*. In: BBC News. [online], [cit. 16/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-65516633>>.

PERTSEV, A.: *'He wants his own deputies' Meduza's sources say Evgeny Prigozhin hopes to take control of the party A Just Russia in a quid-pro-quo with its leader*. In: Meduza. [online], [cit. 17/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://meduza.io/en/feature/2023/04/11/he-wants-his-own-deputies>>.

ROTH, A.: *Boss of Wagner mercenary group accuses Russian army chiefs of 'treason'*. In: The Guardian. [online], [cit. 15/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/world/2023/feb/22/wagner-mercenary-group-yevgeny-prigozhin-russia-army-chiefs-treason-ammunition-ukraine-war>>.

SHARAFUTDINOVA, G.: *What the rise of Prigozhin and Kadyrov tell us about Russia*. In: Aljazeera. [online], [cit. 14/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.aljazeera.com/opinions/2022/12/6/what->

the-rise-of-prigozhin-and-kadyrov-tells-us-about-russia>.

SHALVEY, K.: *Russian rebellion timeline: How the Wagner uprising against Putin unfolded and where Prigozhin is now*. In: ABC News. [online], [cit. 25/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://abcnews.go.com/International/wagner-groups-rebellion-putin-unfolded/story?id=100373557>>.

SINGER, P. W.: *Corporate Warriors - The Rise of the Privatized Military Industry*. II. Series, New York: Cornell University Press, 2007, ISBN-13: 978-0-8014-7436-1.

SMITH, P.: *Russian mercenary chief says his fighters will withdraw from Bakhmut next week*. In: NBC News. [online], [cit. 15/07/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.nbcnews.com/news/world/prigozhin-wagner-troops-withdraw-bakhmut-russia-military-ammo-video-rcna83015>>.

THE INTERPRETER: *St. Petersburg Sends Contractors to Syria*. [online], [cit. 10/07/2023] Dostupné na internete: <<http://www.interpretermag.com/st-petersburg-sends-contractors-to-syria/>>.

WOUTERS, P.: *Putin's Private Army: How Wagner Group Supports Russian Strategy*. Brussels school of governance. Centre for Security, Diplomacy and Strategy. [online], [cit. 11/07/2023] Dostupné na internete: <https://brussels-school.be/sites/default/files/CSDS%20Policy%20brief_2219_0.pdf>.

Tvrdá a mäkká moc ako nástroje zahraničnej politiky USA

Antonina Opalenyk

Our work examines the concept of hard power and soft power in the context of US foreign policy during the administrations of Donald Trump and Joe Biden. The aim of the research is to explain what hard and soft power tools were used in the implementation of US foreign policy and what effects they had on the perception of the United States of America in the world. Considering the turbulent development of the world events, the issue of hard power

and soft power as the main instruments of conducting the state's foreign policy can be considered relevant.

Úvod

Moc predstavuje ústredný pojem v medzinárodných vzťahoch, ktorý od začiatku ich vzniku hýbe svetovými dejinami. V snahe získať dominantné postavenie a stanoviť si svoju vlastnú sféru vplyvu sa štáty prikláňajú k rôznym metódam a nástrojom. V minulosti to boli väčšinou vojenské intervencie, sankcie, tlak, ktoré viedli k neustálemu napätiu, konfliktom a vojnám. Postupne si štáty uvedomili, že takéto vedenie politiky nevedie ku prosperite, ale naopak ku zániku a do popredia sa dostali také nástroje, ako diplomacia a spolupráca v snahe nájsť konsenzus. Mäkká moc získala prvenstvo nad tvrdou. Dejiny však sú cyklické a zdalo sa, že sa štáty mali z histórie ponaučiť. V skutočnosti však vidíme, že nie je to celkom tak. Preto problematiku tvrdej a mäkkej moci ako nástrojov zahraničnej politiky môžeme považovať za relevantnú. Náš výskum hlbšie sa venuje Spojeným štátom americkým (USA), keďže od začiatku svojej existencie na svetovej aréne pôsobia ako silný ekonomický a vojenský hráč. Z histórie vieme, že USA neustále vo svojej politike s cieľom presadiť svoje záujmy využívalo nástroje tvrdej moci, kedy prejavovalo vojenský a ekonomický tlak na štáty. S postupom času sa ukázalo, že hrubá sila už nie je natoľko efektívna, pretože nie je legitímna zo strany iných štátov. Počas Studenej vojny koncepcia mäkkej moci sa stala dominantnou v zahraničnej politike Spojených štátov amerických. Prispela k ich upevneniu na svetovej scéne a stanoveniu sa jednej zo svetových veľmoci.

Cieľom nášho výskumu je priblížiť problematiku tvrdej a mäkkej moci v kontexte charakteristiky zahraničnej politiky USA za vlády *Donalda Trumpa* a *Joe Bidena*. Zámerom je poukázať na to, aké nástroje tvrdej a mäkkej moci boli použité pri implementovaní zahraničnej politiky

s cieľom presadiť vplyv v medzinárodných vzťahoch. Pri skúmaní danej problematiky boli použité metódy analýzy, deskripcie a syntézy zdrojov pre naplnenie primárneho cieľa nášho výskumu.

Náš výskum začneme teoreticko-metodologickým vymedzením vybraných pojmov, konkrétne tvrdá moc, mäkká moc a sofistikovaná moc. Rozoberieme ich nástroje, zdroje, pôsobenia a limity.

Ďalšie kapitoly zahŕňajú analýzu aktuálnej zahraničnej politiky Spojených štátov amerických za vlády *Donalda Trumpa* a *Joe Bidena* pre pochopenie toho aké nástroje tvrdej a mäkkej moci využívajú Spojené štáty americké v snahe presadiť svoj vplyv na medzinárodnej scéne.

Koncepcia tvrdej a mäkkej moci v medzinárodných vzťahoch

Nástroje tvrdej a mäkkej moci sa začali uplatňovať ešte dávno pred samotnou ich klasifikáciou. Avšak prvýkrát s pojmom tvrdá a mäkká moc prišiel americký politológ *Josef Nye* v roku 1990 vo svojom diele „*Bound to Lead*“. Tvrdá moc vychádza priamo z realistického chápania dejín, kedy vojenská sila, ekonomický tlak, hospodárske sankcie, donútenie a hrubá sila vo vzťahu k iným štátom sú nevyhnutnými nástrojmi na presadenie si svojej vlastnej sféry vplyvu. Dôležitú úlohu zohrávajú aj také aspekty ako veľkosť územia, počet obyvateľov, hrubý domáci produkt, veľkosť ozbrojených zložiek a podobne.¹

Postupne v polovici 20. storočia s príchodom globalizačných procesov a liberalizácie takéto násilné chápanie moci ide do úzadia a do popredia sa dostáva mäkká moc, ktorá je postavená na nepriamom politickom, kultúrnom a morálnom vplyve na štáty vytváraním túžby po cieľoch držiteľa moci, na presadzovanie svojich presvedčení, hod-

¹ DZURNÁKOVÁ, J.; PEŠOUT, I.: *Mäkká moc ako faktor zahranično politického vplyvu štátov*. Banská Bystrica: Fakulta politických a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici, 2011, s. 15-17.

nôt a ideálov. Na to využíva nástroje ako diplomacia, posilnenie bilaterálnych a multilaterálnych vzťahov, nadviazanie partnerstiev, angažovanosť v rôznych alianciách, organizáciách, inštitúciách s cieľom posilniť svoju atraktivitu a dôveryhodnosť medzi inými štátmi a tým aj svoju mäkkú moc. Zaujímavé je to, že čím je štát vyspelejší a populárnejší na medzinárodnej scéne, tým efektívnejšie dokáže uplatňovať nástroje mäkkej moci. Súvisí to s tým, že je atraktívnejší pre ostatných, ktorí sa ho snažia napodobňovať.¹

Dôležitým konceptom v súčasnosti je sofistikovaná moc, ktorá predstavuje kombináciu nástrojov ako tvrdej, tak aj mäkkej moci. Zdôrazňuje potrebu silnej armády, ale zároveň výrazne investuje do spoločenstiev, partnerstiev a inštitúcií na všetkých úrovniach s cieľom rozšíriť vplyv štátu a potvrdiť legitimitu jeho činnosti.² Prečo ju môžeme považovať za dôležitú a kľúčovú? Pretože v súčasných medzinárodných vzťahoch sa dá efektívna zahraničná politika dosiahnuť racionálnym použitím sofistikovanej moci, ktorej výsledná podoba závisí od toho v akom pomere sú využité nástroje tvrdej a mäkkej moci. Právě z tohto uhla pohľadu musíme vnímať aj zahraničnú politiku Spojených štátov amerických, ktorá je úžasným príkladom toho, ako jej charakter závisí od človeka, ktorý zastáva funkciu hlavy štátu. Aj keď hodnoty, ktoré vyznávajú od začiatku svojej nezávislosti sú nemenné, teda demokracia, rovnosť, ochrana ľudských práv a slobôd, výsledná zahraničná politika môže vyzeráť úplne inak.

Trump a jeho tvrdá zahraničná politika

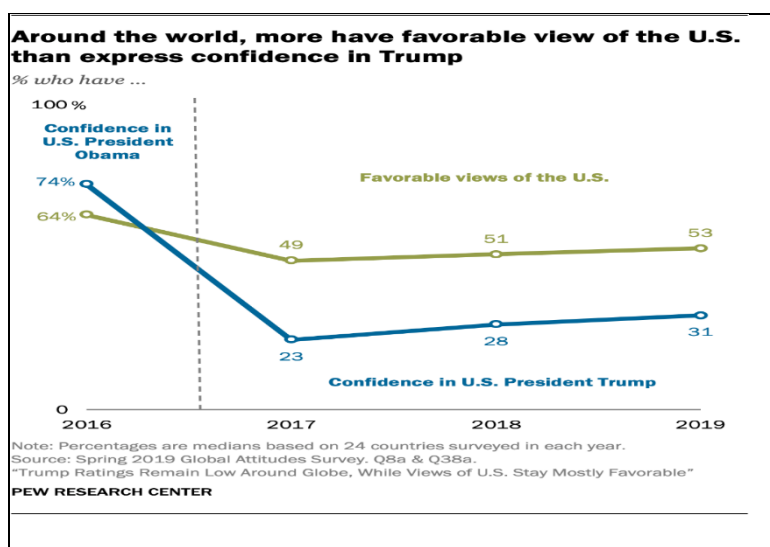
Za vlády *Donalda Trumpa*, ktorý v rokoch 2017 – 2021 pôsobil ako 45. prezident Spojených štátov amerických, americká mäkká sila,

¹ NYE, J.: *Soft power: The means to success in world politics*. New York: Public Affairs, 2004, s. 5-6.

² NYE, J.: *Soft power: The means to success in world politics*. New York: Public Affairs, 2004, s. 147.

ako aj celková atraktivita a dôveryhodnosť USA vo svete klesli. Tento graf nám ukazuje, že od začiatku *Trumpovej* administratívy výrazne klesla podpora prezidenta Spojených štátov v 24 krajinách sveta, kde sa viedol prieskum a mierne kleslo pozitívne vnímanie samotných Spojených štátov. Prečo k tomu došlo? Aké nástroje tvrdej a mäkkej moci používal *Donald Trump* vo svojej zahraničnej politike?

Graf č. 1: Korelácia vnímania USA vo svete a dôveryhodnosť *D. Trumpa*.

Zdroj: POUŠTER, J.: How people around the world see the U.S. and Donald Trump in 10 charts. In: Pew Research Center [online]. Január 2020 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.pewresearch.org/short-reads/2020/01/08/how-people-around-the-world-see-the-u-s-and-donald-trump-in-10-charts/>>.

Ešte pred začiatkom funkčného obdobia počas svojej volebnej kampane *Donald Trump* začal spochybňovať americkú demokraciu, ktorá sa budovala storočiami a dodnes slúži ako vzor pre mnohé ďalšie štáty, ekonomiku označil za upadajúcu, spochybňoval nezávislosť volieb, slobodu tlače a verejnej mienky, čím významne podkopával autoritu

USA.¹ S cieľom posilniť národnú bezpečnosť zvyšoval výdavky do armády, na zbrojenie a naopak neprejavoval veľký záujem o verejnú diplomaciu.²

Na medzinárodnej úrovni počas vlády *Trumpa* Spojené štáty vystúpili z množstva medzinárodných dohôd a organizácií, ktoré prispievali k rozvoju americkej mäkkej sily. Krátko po svojej inaugurácii *Trump* nariadil vystúpenie Spojených štátov z Transpacifického partnerstva (TPP), znamenalo to koniec nadnárodných obchodných dohôd pre USA. O implementácii dohody sa rokovalo ešte za vlády predošlého prezidenta Baracka Obamu, ktorý vo svojej zahraničnej politike jednoznačne inklinoval k mäkkej moci. Využíval ju na nadviazanie spojenectiev a usiloval sa o čo najväčšiu spoluprácu s ostatnými štátmi. Podľa viacerých zdrojov by táto dohoda pre USA znamenala najmä hospodárske profity v Ázii, ale aj upevnenie postavenia dôveryhodného partnera a ekonomickej mocnosti vo svete. Bol to prvý prípad, kedy USA odstúpilo od dohody, ktorú samo presadzovalo. *Trump* zo svojej strany prejavoval záujem len o bilaterálne dohody so spojencami. Odborníci tvrdia, že tento odchod poškodil celkovú dôveru voči Spojeným štátom ako spoľahlivému partnerovi.³

Ďalším, pre mnohých prekvapujúcim, odchodom bol odstup USA od Parížskej klimatickej dohody, ktorá nadobudla platnosť v novembri

¹ RUGH, W.: *President Trump and America's Soft Power*. In: *Palgrave Macmillan* [online]. [cit. 27/06/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.palgrave.com/gp/palgrave/campaigns/us-elections-and-politics/president-trump-and-america-s-soft-power/11996866>>.

² MERICA, D.: *Trump's 'hard power budget' increases defense spending, cuts to State Dept, EPA*. In: *CNN* [online]. Marec 2017 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://edition.cnn.com/2017/03/16/politics/donald-trump-budget-blueprint/index.html>>.

³ SOLÍS, M.: *Trump withdrawing from the Trans-Pacific Partnership*. In: *Brookings* [online]. Marec 2017 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.brookings.edu/blog/unpacked/2017/03/24/trump-withdrawing-from-the-trans-pacific-partnership/>>.

2016 s cieľom globálneho riešenia problému klimatickej zmeny. *Trump* to odôvodnil tým, že dohoda predstavovala ekonomickú záťaž pre USA. Okrem toho podporoval fosílna palivá a petrochemický priemysel a zrušil množstvo ďalších environmentálnych nariadení. Výsledkom bolo, že Spojené štáty stratili svoje významné postavenie vo svete z hľadiska environmentálnych otázok, ktoré sa im podarilo získať v čase vlády Baracka Obamu.¹

V čase vzostupu pandémie Covid-19 *Trump* začal proces vylúčenia USA zo Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO). Rozhodnutie výrazne oslabilo americký vplyv v oblasti medzinárodnej zdravotníckej diplomacie.² Taktiež *Trumpova* administratíva odmietla participovať s viac ako 170 štátmi na programe Globálnej iniciatívy pre spravodlivý prístup k vakcínam proti COVIDU-19 (COVAX), ktorá vznikla s cieľom urýchliť vývoj a testovanie vakcín a zabezpečiť ich efektívnu distribúciu.³

Taktiež ostro kritizoval Severoatlantickú alianciu (NATO) a Organizáciu Spojených národov (OSN).⁴ V snahe o obranu národnej bezpečnosti a boj proti terorizmu *Trump* asertívnym spôsobom reagoval aj

¹ SOLÍS, M.: *Trump withdrawing from the Trans-Pacific Partnership*. In: *Brookings* [online]. Marec 2017 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.brookings.edu/blog/unpacked/2017/03/24/trump-withdrawing-from-the-trans-pacific-partnership/>>.

² ROGERS, K.; MANDAVILLI A.: *Trump Administration Signals Formal Withdrawal From W.H.O.*. In: *The New York Times* [online]. Júl 2020 [cit. 02/05/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2020/07/07/us/politics/coronavirus-trump-who.html>>.

³ ARATANI, Lauren. *US refuses to join international effort to develop Covid-19 vaccine*. In: *The Guardian* [online]. September 2020 [cit. 02/05/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/world/2020/sep/01/us-covid-19-vaccine-refuses-international-effort-coronavirus>>.

⁴ PARKER, A.: *Donald Trump Says NATO is 'Obsolete,' UN is 'Political Game'*. In: *The New York Times* [online]. Apríl 2016 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/politics/first-draft/2016/04/02/donald-trump-tells-crowd-hed-be-fine-if-nato-broke-up/>>.

na migráciu do Spojených štátov. Podpísal zákaz cestovania, ktorý zakázal imigráciu z prevažne moslimských krajín. Nariadenie čelilo veľkému množstvu kritiky, odcudzenia a neskôr vyústilo do právneho zásahu proti nariadeniu. Neskôr boli vydané aj ďalšie nariadenia proti utečencom.¹ To malo negatívne dopady na americkú mäkkú silu.

Vyznačoval sa aj tvrdým postupom voči Číne, kedy v júli 2018 začal zavádzať clá v hodnote viac ako 300 miliárd dolárov a iné obchodné prekážky na čínske tovary s cieľom znížiť bilaterálny obchodný deficit, obmedziť vývoz amerických špičkových technológií, vytvoriť nové pracovné miesta a obmedziť import čínskeho tovaru v prospech domáceho trhu. USA obvinili Čínu z krádeže duševného vlastníctva, nečestných obchodných praktík, núteného transferu amerických technológií, nedostatočného prístupu amerických spoločností na čínsky trh a vytvárania nerovnakých podmienok prostredníctvom štátnych dotácií čínskych spoločností.² V reakcii na to, Čína prijala odvetné opatrenia voči USA a uviedla, že svojimi krokmi sa USA snažia zabrániť vzostupu Číny ako hospodárskej veľmoci. Znamenalo to zhoršenie bilaterálnych vzťahov medzi týmito mocnosťami.

Môžeme zhrnúť, že *Donald Trump* sa riadil princípom „*America first*“, ktorý významne ovplyvnil nie len jeho zahraničnú politiku, ale aj domácu. *Trump* sa usiloval o izoláciu Spojených štátov od vonkajšieho sveta a o posilnenie domácej politiky a ekonomiky sčasti aj na úkor ostatných štátov. Vyznačil sa svojou protekcionistickou, izolacionistic-

¹ AMNESTY INTERNATIONAL UK. A licence to discriminate: Trump's Muslim & refugee ban. In: *Amnesty International UK*. [online]. Október 2020 [cit. 02/05/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.amnesty.org.uk/licence-discriminate-trumps-muslim-refugee-ban>>.

² RUSHE, D.: Here are the reasons for Trump's economic war with China. In: *The Guardian* [online]. August 2019 [cit. 27/06/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/us-news/2019/aug/23/trump-china-economic-war-why-reasons>>.

kou, populistickou a nacionalistickou politikou. Jeho politika čelila veľkej kritike a diskusiám. Americká mäkká sila, ktorá sa budovala počas vlády Baracka Obamu bola poškodená, ako aj atraktivita Spojených štátov v očiach ostatných. *Joseph Nye*, ktorý prišiel s konceptom mäkkej a tvrdej moci, sa vyjadril o vláde *Trumpa* takto: „*To, ako sa vláda správa doma, v medzinárodných inštitúciách a v zahraničnej politike, môže svojím príkladom ovplyvniť ostatných. Vo všetkých týchto oblastiach Trump zmenil atraktívnu americkú politiku.*“¹

Mäkká moc USA za vlády Joa Bidena

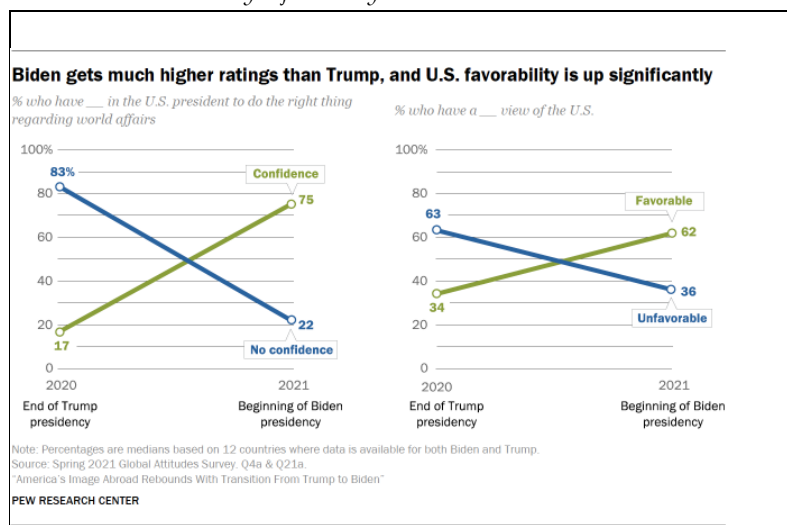
Donald Trumpa vo funkcii prezidenta USA vystriedal po víťazstve v prezidentských voľbách v roku 2020 demokrat *Joe Biden*, ktorý sa stal v poradí 46. prezidentom Spojených štátov amerických. Aký smer v implementovaní zahraničnej politiky preferuje súčasný americký prezident? Podarilo sa mu napraviť napäté vzťahy medzi štátmi v dôsledku tvrdej politiky predchodcu? Aj keď funkčné obdobie *Joe Bidena* ešte neskončilo, už môžeme analyzovať hlavné piliere jeho zahraničnej politiky smerované na obnovu americkej mäkkej sily.

Keď *Joe Biden* nastúpil do funkcie prezidenta USA v prvom prejave vyhlásil „*America is back, the transatlantic alliance is back*“ („Amerika je späť, NATO je späť“). V tomto bode vidíme základný rozdiel medzi politikou *Trumpa* a *Bidena*, od ktorého sa všetko ďalej odvíja. *Biden* sa zaviazal obnoviť transatlantické vzťahy, multilaterálne dohody, diplomaciu, zaviazal sa vrátiť Spojeným štátom pozíciu dôveryhodného

¹ NYE, J.: *Donald Trump and the Decline of US Soft Power*. In: *Project Syndicate* [online]. Február 2018 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-american-soft-power-decline-by-joseph-s--nye-2018-02?barrier=accesspay>>.

partnera.¹ Inými slovami, *Biden* chce posilniť americkú mäkkú moc, ktorá výrazne klesla počas vlády *Trumpa*.

Graf č. 2: Porovnanie vývoja dôveryhodnosti voči USA.

Zdroj: WIKI, R.; POUSHTER, J.; SILVER, L.; FETTEROLF, J.; MORDECAI, M.: *America's Image Abroad Rebounds With Transition From Trump to Biden*. In: *Pew Research Center [online]*. Jún 2021 [cit. 02/05/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.pewresearch.org/global/2021/06/10/americas-image-abroad-rebounds-with-transition-from-trump-to-biden/>>.

Podľa prieskumu Pew Research Center, môžeme sledovať výraznú zmenu postoja ostatných krajín sveta voči Spojeným štátom počas konca funkčného obdobia *Donalda Trumpa* a nástupu *Joe Bidena*

¹ MADHANI, A.: Biden declares 'America is back' in welcome words to allies. In: *AP News [online]*. Február 2021 [cit. 02/05/2023]. Dostupné na internete: <<https://apnews.com/article/biden-foreign-policy-g7-summit-munich-cc10859afd0f542fd268c0a7ddcd9bb6>>.

do úradu. Kým prvý aplikoval izolacionistickú a protekcionistickú politiku, čo spôsobilo úpadok atraktivity a dôveryhodnosti USA vo svete, *Biden* sa vo svojom funkčnom období snaží vrátiť americkú mäkkú silu. Ako môžeme vidieť, s rastúcimi ukazovateľmi pozitívneho vnímania Spojených štátov počas vlády *Bidena* sa výrazne zvýšila aj dôvera prezidentovi, čo je v medzinárodných vzťahoch neoddeliteľná súčasť úspešnej zahraničnej politiky.

V prvý deň svojej funkcie podpísal 15 exekutívnych nariadení, jedným z nich bolo zrušenie zákazu cestovania do Spojených štátov pre imigrantov z prevažne moslimských krajín. V environmentálnej oblasti *Biden*, tak ako sľúbil, vrátil Spojené štáty medzi signatárov Parížskej klimatickej dohody a zaviazal sa bojovať proti klimatickým zmenám.¹ V oblasti zdravotníctva *Biden* zastavil proces odchodu USA zo Svetovej zdravotníckej organizácie a výrazne sa podieľal na projekte COVAX. *Bidenova* administratíva naliehala na väčšiu mieru spolupráce v oblasti distribúcie vakcín, najmä vyrobených v USA do zámoria.²

Vzťahy s Čínou však stále pretrvávajú napäté, obchodná vojna medzi štátmi neskončila. *Biden* nezrušil clá na čínsky tovar a naopak zavádza ďalšie opatrenia na úkor Číny.³ Avšak z *Bidenovej* rétoriky môžeme konštatovať, že USA má záujem o vzájomnú spoluprácu s Čínou,

¹ JACOBO, J.: The US is leaving the Paris Agreement: How that will affect the global mission to affect climate change. In: *ABC News* [online]. November 2020 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://abcnews.go.com/US/us-leaving-paris-agreement-affect-global-mission-affect/story?id=73861889>>.

² MADHANI, A.: *Biden declares 'America is back' in welcome words to allies*. In: *AP News* [online]. Február 2021 [cit. 02/05/2023]. Dostupné na internete: <<https://apnews.com/article/biden-foreign-policy-g7-summit-munich-cc10859afd0f542fd268c0a7ddcd9bb6>>.

³ SIRIPURAPU, A.; BERMAN, N.: The Contentious U.S.-China Trade Relationship. In: *Council on Foreign Relations* [online]. December 2022 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.cfr.org/backgrounder/contentious-us-china-trade-relationship>>.

ale jednoznačne národnoštátny záujem pokladá na prvé miesto.¹ Musíme dokonca uznať, že vo veľkej miere sú Spojené štáty a Čína na sebe navzájom závislé a z obidvoch strán by bolo iracionálne sa snažiť od seba navzájom úplne oddeliť.

Ďalšou výzvou, ktorou *Biden* čelí, je Ruská federácia a invázia na Ukrajinu. Ruská invázia na Ukrajinu kardinálne zmenila politiku voči Rusku nie len Spojených štátov, ale aj väčšiny krajín sveta. Ešte počas *Trumpovho* volebného obdobia sme mohli sledovať vývoj bilaterálnych vzťahov medzi dvoma štátmi. *Biden* sa na začiatku svojho funkčného obdobia taktiež snažil o budovanie stabilného, racionálneho a pragmatického vzťahu s Ruskom napríklad prostredníctvom diplomacie a spolupráce pri kontrole jadrových zbraní. Ruská agresia na Ukrajinu však úplne zmenila charakter americkej politiky vo vzťahu k Rusku. Ukázalo sa, že na Rusko nástroje mäkkej moci nie sú efektívne, najmä v etape, kedy Putin už hovoril o plánoch zaútočiť na Ukrajinu. Štáty sa snažili prostredníctvom diplomatických rokovaní s Putinom zabrániť budúcej vojne, ale ako môžeme vidieť, neúspešne. *Bidenova* administratíva začala uplatňovať tvrdú a asertívnu politiku vo vzťahu k agresorovi, čo je jednoznačne odôvodnené. Spolu s inými krajinami USA uvalilo na Rusko od začiatku invázie veľké množstvo sankcií v ekonomickej, finančnej, obchodnej, dokonca kultúrnej oblasti. Ako člen NATO, hoci USA neposielajú vojakov na Ukrajinu, zvyšuje počty amerických vojakov vo východných štátoch NATO, tým potvrdzuje americký záväzok voči aliancii.²

¹ MILLER, M.: US-China trade hits record high despite rising tensions. In: *BBC News* [online]. Február 2023 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/business-64563855>>.

² CHENGHAO, S.: Biden's Reshaped Russia Policy. In: *China-US Focus* [online]. Apríl 2022 [cit. 02/05/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.chinausfocus.com/foreign-policy/bidens-reshaped-russia-policy>>.

Vychádzajúc z *Bidenovej* zahraničnej politiky môžeme konštatovať, že je orientovaná na posilnenie aliancií, partnerstiev, spoluprác a diplomacie. Naznačuje hodnoty ako demokracia, ochrana ľudských práv a slobôd, morálna autorita a evokuje mäkkú moc.

Záver

Tvrdá a mäkká moc sú základnými piliermi zahraničnej politiky každého štátu a o tom v akom pomere budú použité ich nástroje pri implementovaní zahraničnej politiky rozhoduje jednotlivý štát samostatne. Keď v minulosti tvrdá moc slúžila ako hlavný nástroj vedenia zahraničnej politiky, s príchodom globalizácie a liberálnych teórií do popredia sa dostáva diplomacia a spolupráca. V súčasných medzinárodných vzťahoch efektívna zahraničná politika sa da dosiahnuť iba v racionálnom použití sofistikovanej moci, ktorá je kombináciou nástrojov ako tvrdej, tak aj mäkkej moci. V prvej kapitole nášho výskumu sme si priblížili jednotlivé pojmy. Pozreli sme sa na definíciu tvrdej, mäkkej a sofistikovanej moci. Skúmali sme aké sú ich nástroje, zdroje, pôsobenia a limity.

V ďalších kapitolách sme si na príklade Spojených štátov amerických ukázali ako je závislý charakter zahraničnej politiky od človeka, ktorý zastáva funkciu hlavy štátu. Aj keď hodnoty, ktoré Američania vyznávajú od svojej nezávislosti sú nemenné, výsledná zahraničná politika môže vyzeráť úplne ináč. Pri analýze zahraničnej politiky *Donalda Trumpa* a *Joe Bidena* sme reflektovali zmeny v jej podobe súvisiacu s aplikovaním nástrojov tvrdej a mäkkej moci. Poukázali sme na rozdiely medzi zahraničnou politikou USA za vlády *Donalda Trumpa* a *Joe Bidena* a reflektovali sme zmenu postojov voči USA ktoré z nich vyplývali.

Počas nášho výskumu sme prišli ku záverom, že mäkká moc v súčasnom svete je dôležitá ako nikdy, pretože je postavená na nástrojoch

ako diplomacia, kultúra, atraktivita a spolupráca medzi štátmi a tvorí tak kvalitnú platformu pre úspešnú politiku štátu nie len doma, ale aj v zahraničí. Avšak pre udržanie si svojho postavenia na medzinárodnej scéne je nevyhnutná aj tvrdá moc a preto úspešnosť zahraničnej politiky štátu sa da dosiahnuť racionálnou symbiózou nástrojov ako tvrdej, tak aj mäkkej moci v podobe sofistikovanej moci.

Literatúra:

AMNESTY INTERNATIONAL UK. *A licence to discriminate: Trump's Muslim & refugee ban*. In: *Amnesty International UK*. [online]. Október 2020 [cit. 02/05/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.amnesty.org.uk/licence-discriminate-trumps-muslim-refugee-ban>>.

ARATANI, L.: *US refuses to join international effort to develop Covid-19 vaccine*. In: *The Guardian* [online]. September 2020 [cit. 02/05/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/world/2020/sep/01/us-covid-19-vaccine-refuses-international-effort-coronavirus>>.

CHENGHAO, S.: *Biden's Reshaped Russia Policy*. In: *China-US Focus* [online]. Apríl 2022 [cit. 02/05/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.chinausfocus.com/foreign-policy/bidens-reshaped-russia-policy>>.

DZURŇÁKOVÁ, J.; PEŠOUT, I.: *Mäkka moc ako faktor zahranično politického vplyvu štátov*. 1. vydanie Banská Bystrica: Fakulta politických a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici, 2011, s. 170. ISBN 978-80-557-0263-6.

JACOBO, J.: *The US is leaving the Paris Agreement: How that will affect the global mission to affect climate change*. In: *ABC News* [online]. November 2020 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://abcnews.go.com/US/us-leaving-paris-agreement-affect-global-mission-affect/story?id=73861889>>.

MADHANI, A.: *Biden declares 'America is back' in welcome words to allies*. In: *AP News* [online]. Február 2021 [cit. 02/05/2023]. Dostupné na

- internete: <<https://apnews.com/article/biden-foreign-policy-g7-summit-munich-cc10859afd0f542fd268c0a7ddcd9bb6>>.
- MERICA, D.: *Trump's 'hard power budget' increases defense spending, cuts to State Dept, EPA*. In: *CNN* [online]. Marec 2017 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://edition.cnn.com/2017/03/16/politics/donald-trump-budget-blueprint/index.html>>.
- MILLER, M.: *US-China trade hits record high despite rising tensions*. In: *BBC News* [online]. Február 2023 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/business-64563855>>.
- NYE, J.: *Soft power: The means to success in world politics*. New York: Public Affairs, 2004, s. 191. ISBN 978-1-58648-306-7.
- NYE, J.: *Donald Trump and the Decline of US Soft Power*. In: Project Syndicate [online]. Február 2018 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-american-soft-power-decline-by-joseph-s--nye-2018-02?barrier=accesspay>>.
- PARKER, A.: *Donald Trump Says NATO is 'Obsolete,' UN is 'Political Game'*. In: *The New York Times* [online]. Apríl 2016 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/politics/first-draft/2016/04/02/donald-trump-tells-crowd-hed-be-fine-if-nato-broke-up/>>.
- ROGERS, K.; MANDAVILLI A.: *Trump Administration Signals Formal Withdrawal From W.H.O.* In: *The New York Times* [online]. Júl 2020 [cit. 02/05/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2020/07/07/us/politics/coronavirus-trump-who.html>>.
- RUGH, W.: *President Trump and America's Soft Power*. In: *Palgrave Macmillan* [online]. [cit. 27/06/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.palgrave.com/gp/palgrave/campaigns/us->

elections-and-politics/president-trump-and-america-s-soft-power/11996866>.

- RUSHE, D.: *Here are the reasons for Trump's economic war with China*. In: *The Guardian* [online]. August 2019 [cit. 27/06/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/us-news/2019/aug/23/trump-china-economic-war-why-reasons>>.
- SIRIPURAPU, A.; BERMAN, N.: *The Contentious U.S.-China Trade Relationship*. In: *Council on Foreign Relations* [online]. December 2022 [cit. 30/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.cfr.org/backgrounders/contentious-us-china-trade-relationship>>.
- WIKE, R.; POUSHTER, J.; SILVER, L.; FETTEROLF, J.; MORDECAI, M.: *America's Image Abroad Rebounds With Transition From Trump to Biden*. In: *Pew Research Center* [online]. Jún 2021 [cit. 02/05/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.pewresearch.org/global/2021/06/10/americas-image-abroad-rebounds-with-transition-from-trump-to-biden/>>.

The paradigm of war in China

Máté János Takács

In today's world the only path for a stable international system passes through a proper dialogue between its main actors. Otherwise the anarchic nature of the system will lead to arising conflicts as it can be observed today. This holds plenty of risks for our political systems as well. For a constructive dialogue with the People's Republic of China a proper understanding and respect of their culture and identity are invaluable. My work aims to promote understanding through the analysis of the Chinese paradigm of war.

Introduction

In our globalised World the only path for a peaceful and prosperous international order passes through a constructive dialogue between the most important force fields of our international system. Understanding and mutual respect are preliminary conditions of this kind of dialogue and collaboration. Otherwise the anarchic nature of the international system¹ (from now on *IS*) will lead to arising conflicts between these economical, political and military poles. This is a highly dangerous path to go down on as doing so could compromise the international security in terms of economy and military policies and consequently it constitutes a potential danger to our political systems as well. That is why the topic of the current work is substantially tied to the theme of this conference. Practical evidence shows that the conflictual trait can be found in every relationship, especially on international scale, but the forementioned dialogue is the best chance the international community has to promote collaboration and to mitigate the undesired and possibly destructive effects of the anarchic international pattern. The People's Republic of China is a defining element of the *IS*. A constructive dialogue with the country is a pivotal (national) interest for every participant of the international relations (from now on *IR*). In this work I point to the demolition of some of the most diffused stereotypes and to the promotion of an adequate

¹ EGEDY, G.: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. Budapest: Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2017, p. 21.

understanding of China in order to grant the forementioned preliminary conditions of the dialogue with this pivotal international actor.

An integrated approach

Asia is in dynamic development and the most influential theories of IR, such as (neo)realism and (neo)liberalism are inadequate to interpret properly these processes¹, so an integrated approach is required. The liberalism² is basically rooted in a characteristic western stereotype that constitutes a substantial obstacle for an intercivilisational dialogue so it must be removed. This statement requires further explanation: The West (basically the northern part of the American continent and Europe) is characterised by a plurality of cultural and political identities. The "worldwide" character of the western feats as the incredible progress of its countries or their decisive impact on the World's history must be acknowledged without any second thought. But unfortunately there is a tragic belief that is widely diffused in the western practical approaches of IR. Namely, the idea that equates modernisation with westernisation. In this interpretation the only path of progress is the western one. And not only in terms of technology but basically any other form of political, cultural or economic establishment is considered inferior or somehow deviant. But this simply is not true and the forementioned approach is certainly not a proper stance for a respectful and constructive dialogue because of the lack of comprehension and predisposition for conciliation. *Gergely Egedy* extensively talks about this in his manual of the theory of IR. He describes with lucidity how this interpretation closes the path for the solution of cardinal international challenges, like the crisis of the southern part of the world.³ The suspension of this main stereotype constitutes the *pars destruens*, it clears the way for new possibilities of understanding.

¹ TAI, M.: *Kína és szomszédai, ázsiai diplomácia az ókortól napjainkig*. Budapest: Pallas athéné books, 2020, p. 15.

² EGEDY, G.: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. Budapest: Hvg-orac lap- és könyvkiadó, 2017, p. 25.

³ EGEDY, G.: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. Budapest: hvg-orac lap- és könyvkiadó, 2017, p. 223.

On the other hand, the realist approach fails as well in the comprehension of the globality of the factors that are defining the Chinese and Asian reality. According to *Hans Morgenthau* the core of *IR* is revolving around the concept of power. It is a drive radicated in the human nature, that finds itself constantly pushed to control and dominate others. This struggle for the power defines every human relationship, *IR* included. In *Morgenthau's* perspective, politics is autonomous, so free from the rule of law, morality or any other standard of thought. Pretending to spread or defend values worldwide is nothing more than an intent to extend power, dominance and influence, while the main question to be answered always remains this one: *How does this policy affect the power of the nation?*¹ *Morgenthau's* insights are quite enlightening about many international actions officially motivated by the defense and promotion of human rights and other "noble causes". In this realist approach, increasing their own power, dominance and influence is the main motivational force that leads every participant of *IR*² in the process of definition of their goals and in the evaluation of the means to pursue them. While power and influence are certainly concepts of extreme importance in the *IS*, an adequate comprehension of the practical processes requires the collocation of these aspects in a more articulated horizon. *Robert Jervis* describes on a remarkable way the substantial relation between ideas and material interests, as "[the statesmen] are moved by deep psychological forces, need to develop intellectual constructs to make sense to their world."³ A further elaboration of this insight appears in the constructivist approach of *Alexander Wendt* as the author arrives at the consequent conclusion: "The meaning of power and the content of interests are largely a function of ideas."⁴ So for

¹ PACHECO PARDO, R.: *An analysis of Hans J. Morgenthau's Politics Among Nations*. London: Rutledge, 2017, p. 40 - 41.

² For Morgenthau the states.

³ JERVIS, R.: *Hans Morgenthau, Realism, and the Scientific Study of International Politics*. In: *Social Research*. 4/1994, p. 861.

⁴ WENDT, A.: *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University, 2003. (*Virtual*), p. 96.

power and interest there are ideational conditions of possibility.¹ Once the identity is defined - mainly by ideas and intellectual constructs, based on historical, cultural and theoretical factors - interests and goals can be educed, actions can be understood better. According to these identity based goals and interests, the statesmen will determine the circle of potential partners and the style of relations that is considered appropriate to develop with the other participants of the IS.² All of this not only on a quest for power and dominance but mainly to make sense to the state's own endeavor. These processes constitute the horizon in which power, dominance and national interests are taking place. That is why the identity is crucial for the use of power, because goals and interests are derived from the identity and the power is one of the fundamental tools to reach them. It is clear by now that understanding the identity allows a substantial comprehension of the goals worthy enough for somebody to use power for. That understanding is a condition of possibility to make fair agreements and compromises in order to establish a constructive dialogue, that is why I intend to promote it. There is another preliminar constatation to be made: When our objective is the comprehension of one's identity, the intellectual constructs, values, ideas and narratives of oneself have the absolute importance, otherwise there is no base for comprehension and consequently the conditions of possibility for a dialogue are not fulfilled. That is why this work concentrates on the exploration of the identity of the People's Republic of China.

Why a paradigm of war?

The reason why I chose the Chinese paradigm of war as a "window" to deepen the understanding of the Chinese identity can be explained by clarifying two concepts: the concept of paradigm and the

¹ WENDT, A.: *Social theory of international politics*. Cambridge: Cambridge University, 2003. (Virtual), p. 96.

² MENGSHU, Z.: *A Brief Overview of Alexander Wendt's Constructivism*. 2020. Available on the internet: <<https://www.e-ir.info/2020/05/19/a-brief-overview-of-alexander-wendts-constructivism/>>.

nature of war itself. Firstly, according to *Thomas Kuhn* a paradigm appears as an accepted model or pattern, basically legitimated by its greater success to solve determined problems than other considered patterns in a certain field.¹ It is a theoretical frame of operation and reflection which is "sufficiently open-ended to leave all sorts of problems for the redefined group of practitioners to resolve."² Secondly, the seasoned veteran of the Napoleonic Wars and prestigious expert of military science, general *Carl von Clausewitz* illustrated the substantial relation between war and politics as the political object is always the original motive of a war. War is a political choice where the leaders have analysed the situation and after a meticulous ponderation they concluded that the potential benefits are bigger than the risks. Or a specific interest is worthy enough to face bellic consequences for it.³ Based on the forementioned considerations the paradigm of war then refers to the theoretical frame of self-identification of a state and the conception of the main, most vital national interests, as the second derives from the first. The substantial relation between a nation's identity and its paradigm of war now appears clearly. The analysis of one aspect from these two will necessarily lead to a more adequate comprehension of the other aspect as well.

The fields of analysis

For the description of the Chinese paradigm of war, the discourse will be constructed on three pillars: culture, relation and theoretical infrastructure. The main source of the traditional Chinese military thought is the practice of war itself. The several centuries of history and warfare gave life to different manuals that contain ageless wisdom. Masterpieces as the *Book of Changes*, the *Art of War* books or *The New Book Recording Effective Techniques* must be mentioned here. The sum-

¹ KUNH, T. S.: *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press, 1970, p. 23.

² KUNH, T. S.: *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press, 1970, p. 10.

³ EGEDY, G.: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. Budapest: Hvg-orac lap- és könyvkiadó, 2017, p. 134.

mary of the most important guidelines contained in these scripts constitutes the cultural pillar. After that, it is necessary to conduct a brief yet substantial analysis of the *IR* of China throughout history; this is the relational pillar. Grounded on these pillars it is possible to gain insight into the contemporary evolution of the Chinese thought, with particular attention to their unique reception of Marxism and development of socialism with Chinese characteristics. This, still ongoing process gives the current Chinese theoretical infrastructure. By having clarified the forementioned aspects the research is enabled to identify the complex theoretical frame in which the People's Republic of China defines itself and identifies its main national interests. From this operation will emerge the current Chinese paradigm of war as well, along with the mandatory understanding of China's minimal targets for possible diplomatic negotiations.

The cultural pillar: The traditional Chinese paradigm of war

As Qizhi Zhang affirms: "*The Book of Changes (Zhouyi)* is the earliest extant work that reflects ancient military thought."¹ The supreme value of its approach is the peaceful coexistence, the condition which allows everyone to build fortune and to prosper. "*Generally speaking, what the Book of Changes attaches the highest value to is peaceful coexistence. [...] The harmony between nations can invite great fortune.*"² War is considered expensive and risky. By waging it, material costs and human casualties must be faced and the risk of rebellion, chaos and defeat can always be imminent. So prudence, careful ponderation and meticulous preparation are always required in the consideration of a war. *The Book of Changes* condemns invasions and categorises as justified wars only the ones launched for self-defence, after the failure of the mandatory peaceful and modest first approach to solve the dispute. However, once the war has been started, the attack must be brave, swift and pointed

¹ ZHANG, Q.: *An Introduction to Chinese History and Culture*. Xi'an: Springer, 2015, p. 217 (Virtual).

² ZHANG, Q.: *An Introduction to Chinese History and Culture*. Xi'an: Springer, 2015, p. 218 (Virtual).

to make short work on the enemy. From that moment forth, there is no room for holding back, as "*Timidity will inevitably meet with failure.*"¹

During an accurate presentation of the main written sources of the traditional military thought of China, a widely known title cannot be left out: *The Art of War*. It is important to mention that there are different books with this name, keepers of the wisdom and ingenious strategic approach from different periods of the nation. *Sun Tzu's* version is a manual written by *Sun Wu*², a skillful general who lived in the State of Wu between the 6th and 5th centuries BCE. The forementioned prudent approach towards war appears clearly even here. Evidently because of the emergence of the aforementioned awareness that war is expensive and risky as it demands a lot in terms of human casualties and economic resources. That is why long campaigns are a danger to avoid. Then there is another key thesis to be mentioned: "*Any war – whatever form it takes and whatever strategy it uses – must be closely related to the interests of politics and the economy.*"³ By coming to the method *Sun Tzu* professes that the best option is to win without war by using strategic and diplomatic ways, eventually through the use of deterrent measures. During the Warring States Period emerges another *Art of War* book, the manual written by a statesman, *Sun Bin* and his followers. The base of *Sun Bin's* approach to the matter remains the prudence and the book testifies a deep understanding of the phenomenon by recognising war as a fate-deciding factor for a state. This assumption furtherly justifies the prudence.⁴ *Sun Bin* also condemns abuse of power against the weak and remarks the importance of material and human resources required for the execution of military operations. It is obvious that war has material costs but these alone will not guarantee the victory. The manpower is another

¹ ZHANG, Q.: *An Introduction to Chinese History and Culture*. Xi'an: Springer, 2015, p. 218 (Virtual).

² ZHANG, Q.: *An Introduction to Chinese History and Culture*. Xi'an: Springer, 2015, p. 219 (Virtual).

³ ZHANG, Q.: *An Introduction to Chinese History and Culture*. Xi'an: Springer, 2015, p. 219 (Virtual).

⁴ ZHANG, Q.: *An Introduction to Chinese History and Culture*. Xi'an: Springer, 2015, p. 223 (Virtual).

crucial factor in warfare, so the author puts an emphasis upon the qualities of the counselors, the generals and the single soldiers. For those who command knowledge, skill and a virtuous, respectable character are mandatory as the counselors and generals must be experts in the military arts and strategies as well as in inspiring loyalty and fighting spirit in the soldiers. *Sun Bin* considered the proper commanding the source of virtuousness (fighting prowess) of the troops. It is a constant in every version of the *Art of War* that the army must be united, disciplined and well organised. The last *Art of War* book that I mention here, hails from the times of the Western Han dynasty (206 BCE–9 CE) as it has been retrodated by the initial times of the Warring States Period (481–221 BCE) and the name of *Wu Qi* has been appended to it. Interesting to notice that war is conceived here as some kind of necessary evil that should be kept in consideration. As *Qizhi Zhang* points out while explaining the book's logic: "War is neither a means upon which one can freely depend nor a recourse from which one can easily escape. The very attitude one should adopt is to »promote morals internally and externally. «"¹

While all the *Art of War* books are works of battle-wise generals and statesmen so they contain not only a strategic frame of thinking but numerous tactics to use on the battlefield, there is a highly innovative script, called *The New Book Recording Effective Techniques*. The script was born in the middle of the Ming dynasty, during their war against the Japanese. So the hero of the Ming, general *Qi Jiguang* condensed his noteworthy battle experience and his personal insights on the field of military science into this manual characterised by an extremely practical approach. The book's main message consists of focusing the military training on the practice of war itself and in the promotion of a practical flexibility towards theories.

It appears from the cultural sources that the traditional Chinese paradigm of war is an assertive, self-respecting one. Which means that it identifies peace as its most important value because it sees in the peaceful coexistence the condition of possibility for real prosperity. On the

¹ ZHANG, Q.: *An Introduction to Chinese History and Culture*. Xi'an: Springer, 2015, p. 225 (Virtual).

other hand, while fully recognising the risky and potentially disastrous nature of war, this approach has no fear of it. Abuses of power and invasions are considered shameful, but it must be kept in mind that any time the peaceful options such as dialogue and diplomacy should not be effective in order to resolve disputes in matters recognised as vital national interests, force can be used.

The relational pillar: Identitarian genesis and construction

In order to arrive from the traditional paradigm of war to the current one, the principles identified in the previous chapter require further completion with the relational factors. *Zhan Mengshu* in his article about the wendtian constructivism points out an important aspect of IR: "[...] in constructivism actors and structure are mutually constructed [...] the identity is not fixed, rather, it is generated through the interactions of the international community."¹ For a proper understanding of the identitarian genesis and construction of an international actor, the research has to analyse the relation between the actor's international interactions and its self-perception. The prominent Hungarian sinologist, *Gergely Salát* highlights the strong and mesmerising impact that the "Central Empire" had on the Europeans since the times of *Marco Polo*. After him, the envoys who put their feet on the imperial land, reported an incredibly powerful, rich and evolved empire.² This contact with another civilisation was a sign for Europe that there are alternative ways of historical progress. For a better understanding of China's journey the research must keep in consideration that the Ancient China was a cradle of civilisation. Its relations with other countries were hierarchical because of its material resources, cultural prowess and highly developed administration. The neighbours were simply less developed so they acknowledged the pivotal role of China in the region. It is important to mention that this "status quo" was mainly founded on the admiration for China's incredible civilisation

¹ MENGSHU, Z.: *A Brief Overview of Alexander Wendt's Constructivism*. 2020, [online]. Available on the internet: <<https://www.e-ir.info/2020/05/19/a-brief-overview-of-alexander-wendts-constructivism/>>.

² SALÁT, G.: *Világok harca. kína és a felemás gyarmatosítás*. In: *Rubicon*. 2-3/2023, p. 94.

rather than the fear of potential military operations. Their culture was venerated by the neighbours. For their leader being recognised by the Chinese Emperor as the ruler of a certain country was the utmost honour and the trading agreements with the empire guaranteed the possibility to make a living for the local population. The Emperor was considered the lord of everything under Heaven. *Michael Tai* summarises accurately the main characteristics of the feudal system that tied the different countries to the Chinese Ruler. It has been institutionalised during the rule of the western Zhou dynasty (1046-771 BCE). In exchange of political and military support as well as for trading agreements the vassals were sending gifts and donations to the ruler. This *IS* kept in consideration the mutual necessities and interests, such as the political prestige of the vassals and the danger constituted by the northern nomads. It is an interesting fact that the vassals were not slaves or oppressed underlings of the Chinese ruler as whenever they wanted, they could cease sending donations and gifts and by doing so the relations with China were also interrupted.¹ In order to interpret properly eventually contemporary debates over the influence of China in Asia, the research must consider the nature of this system where historically the vassals were – in some respect – the extensions of the Chinese administration and they formed together an international sub-system based on the sensible balance of the mutual interests and needs. But China always had a central role in this sub-system, as its organising principle and civilisational foundation.²

On the other hand, in Salát's article there is an insightful description of the early dynamics of *IR* between the West and the Empire: From 1550 the trading relations between China and the West have been established and later got an institutional frame in the Canton System. It was made possible only by the generosity of China as the Central Empire was completely self-sustaining so the West had nothing to offer in exchange for the Chinese products, as silk, tea and porcelain. They accepted only silver and this led to the accumulation

¹ TAI, M.: *Kína és szomszédai, ázsiai diplomácia az ókortól napjainkig*. Budapest: Pallas athéné books, 2017, p. 21-22.

² TAI, M.: *Kína és szomszédai, ázsiai diplomácia az ókortól napjainkig*. Budapest: Pallas athéné books, 2017, p. 22.

of the western silver in China while the western countries - until the first industrial revolution - were unable to force their will onto the Empire because its strength, highly advanced administration and cultural prowess. So they found another way, namely the opium as an artificially induced need. The East India Company acted as the main channel to bring the opium cultivated in India to China and by creating this addiction the West managed to turn the flow of silver. When the Chinese administration took practical measures to free their land from this plague, the British fleet arrived to their coasts and in 1839 the first opium war started. England, strengthened by the inventions of the first industrial revolution prevailed, and in August of 1842 the war ended with the *Treaty of Nanking* which was openly humiliating and disadvantageous for the Central Empire.¹ With that treaty for China started the "century of humiliation" characterised by another opium war (1856-60), by the boxer rebellion (1899-1901) and basically by the increasing influence of foreign interests that led to the exploitation of the country, leaving the once strong, advanced and self-sustaining civilisation in a semi-colonial state and in the foreign enclaves Chinese people lived as second-class citizens on their own land. Lowly regarded servants of strangers. Evidently, the modern history of China's IR with the states of the Portuguese, the Dutch, the British, the French, the Americans and the Japanese, mainly was a path of humiliation and undoing², basically guided by the intent of these countries to increase their influence and economic might.

The theoretical infrastructure

The theoretical infrastructure of the People's Republic of China is characterised by the incorporation of the Marxist-Leninist theory in different steps according the characteristics, needs and challenges of China and the Chinese. The People's Republic has been founded on the 1st of October, 1949 under the guidance of the CPC after their victory of the civil war. China considers this act the end of the "century

¹ SALÁT, G.: *Világok harca. kína és a felemás gyarmatosítás*. In: *Rubicon*. 2-3/2023. p. 92-107.

² TAI, M.: *Kína és szomszédai, ázsiai diplomácia az ókortól napjainkig*. Budapest: Pallas athéné books, 2017, p. 168.

of humiliation". Given the complex nature of their reality and the historic sensibility of the Eastern and Central-European countries to the argument, any simplistic interpretation would lead to erroneous conclusions. That is why I consider crucial a more articulated explanation of such key concepts as incorporation and the Socialism with Chinese characteristics. China has a remarkably long history that condenses extremely rich traditions even in terms of thought. When the country comes in contact with something potentially useful and precious for them, it passes through the peculiarities of their traditions and a longer process of incorporation takes place. One of the most prominent examples that could illustrate the main dynamic of the incorporation processes during the long history of the country is Wang Fuzi's method. This highly perceptive and insightful man lived in the 17th century CE, and hailed from Hengyang, Hunan Province. "His approach is to explore different kinds of thought and culture and to discover the weaknesses and shortcomings of each, meanwhile assimilating those elements which were useful according to him."¹ Obviously this incorporation does not happen in an abstract, merely theoretical way, but the process is deeply rooted in the events of history as well. This makes unique every process of incorporation in China's history. So each and every one of these processes would require a particular analysis and the incorporation of the Marxist-Leninist theory is not an exception. *Michael Tai* points out that the adoption of the aforementioned theory also has an instrumental quality. The theory is not only a frame of interpretation and operation but a tool as well. Its actual main purpose consists of setting China free of the imperialist influences and build an autonomous and prestigious country that could guarantee at least a moderate prosperity to all of its people.² A modern socialist country strong enough not to be exploited and subjugated again³. "From the outset, the CPC has made happiness for the Chinese people and the rejuvenation of the

¹ ZHANG, Q.: *An Introduction to Chinese History and Culture*. Xi'an: Springer, 2015, p. 315. (Virtual).

² TAI, M.: *Kína és szomszédai, ázsiai diplomácia az ókortól napjainkig*. Budapest: Pallas athéné books, 2015, p. 15.

³ SALÁT, G.: *Világok harca. kína és a felemás gyarmatosítás*. In: *Rubicon*. 2-3/2023, p. 107.

Chinese Nation its abiding goals"¹. On this quest Marxism has been received for incorporation as a scientific theory founded "for the purpose to help people achieve self-emancipation"². The historical context of adoption was the ending of the century of humiliation but as I mentioned before the theory did not arrived on a blank paper, not even in terms of thought. The Confucianist and other traditional traits as the filial piety and paternal kindness that originally characterised the Chinese relations between leaders and followers throughout history, the importance of hard work, stability, harmony, peace and self-cultivation, gradually exercised their influence on the theory in the context of the different phases of incorporation. Obviously, every time under the sign of the challenges that the nation had to face. This process led to the further enrichment of the Chinese intellectual traditions and contemporary to the further development and incorporation of the Marxist-Leninist theories as well. As: "The Communist Party of China uses Marxism-Leninism, Mao Zedong Thought, Deng Xiaoping Theory, the Theory of Three Represents, the Scientific Outlook on Development, and Xi Jinping Thought on Socialism with Chinese Characteristics for a New Era as its guides to action."³

Conclusion, The current Chinese paradigm of war

From the examined cultural, relational and theoretical components emerges that the People's Republic of China in the definition of its identity builds on its traditional role as a cradle of civilisation and defining actor of Asia. Identifies its vital national interests in its autonomy, development and modernisation as well as in the economic and military prowess, necessary to the achievement of the forementioned

¹ CPC: *The CPC Its Mission and Contributions, Preamble*. 2021. Available on the internet: <<http://hu.china-embassy.gov.cn/hu/xwdt/202109/P020211112677638245568.pdf>>.

² WEIGUANG, W.: *Adapting Marxism to the Chinese Context: A glorious chapter in CPC's Hundred-Year History*. 2021. [online]. Available on the internet: <http://en.qstheory.cn/2021-09/08/c_657826.htm>.

³ CPC: *The Constitution of the CPC*. 2022. [online]. Available on the internet: <https://english.www.gov.cn/news/top-news/202210/26/content_WS635921cdc6d0a757729e1cd4.html>.

interests. The advanced military abilities are mainly deterrent measures as China proceeds in the realization of its vital national interests through diplomatic and economic means. The People's Republic has no intention to impose the Chinese political system onto the world so it is not a threat to our democratic values, but it will never allow the exploit or the subjugation of the country. This is the red line of the contemporary Chinese paradigm of war. On the other hand, it is true that our IS is a closed system, so if an actor increases its influence as a collateral effect the power of other actors over the system decreases. This could lead to conflicts of interest. A multipolar world order characterised by the constructive dialogue of the poles is the best chance for international stability and political security.

References:

Books

EGEDY, G.: *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. Budapest: Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2017.

KUNH, T.S.: *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press, 1970.

PACHECO PARDO, R.: *An analysis of Hans J. Morgenthau's Politics Among Nations*. London: Routledge, 2017.

TAI, M.: *Kína és szomszédai, Ázsiai diplomácia az ókortól napjainkig*. Budapest: Pallas Athéné Books, 2020.

WENDT, A.: *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University, 2003. (Virtual)

ZHANG, Q.: *An Introduction to Chinese History and Culture*. Xi'an: Springer, 2015. (Virtual)

Articles

JERVIS, R.: *Hans Morgenthau, Realism, and the Scientific Study of International Politics*. In: *Social Research*. 4/1994.

SALÁT, G.: *Világok harca. Kína és a felemás gyarmatosítás*. In: *Rubicon*. 2-3/2023.

Online sources

MENGSHU, Z.: *A Brief Overview of Alexander Wendt's Constructivism*. 2020. Available on the internet: <<https://www.e-ir.info/2020/05/19/a-brief-overview-of-alexander-wendts-constructivism/>>.

WEIGUANG, W.: *Adapting Marxism to the Chinese Context: A glorious chapter in CPC's Hundred-Year History*. 2021. Available on the internet: <http://en.qstheory.cn/2021-09/08/c_657826.htm>

Documents

CPC: *The Constitution of the CPC*. 2022. Available on the internet: <https://english.www.gov.cn/news/top-news/202210/26/content_WS635921cdc6d0a757729e1cd4.html>.

CPC: *The CPC Its Mission and Contributions, Preamble*. 2021. Available on the internet: <<http://hu.china-embassy.gov.cn/hu/xwdt/202109/P020211112677638245568.pdf>>.

China's social credit system

Kitti Kollár

The social credit system of China was first introduced in 2014 by the State Council of China. Since it is a relatively new phenomenon, there are a lot of misconceptions, mysteries and false news surrounding the social credit system. In my research I took an attempt at unfolding how the SCS works, whether there is a possibility that the PRC will use it as an instrument of the "surveillance state. I also examined the human right implications of the system, the possible outcomes and future of the SCS with Xi Jinping's third presidency. For my research I analyzed the already existing literature on the topic in the languages Chinese, English and Hungarian.

Introduction

In 2014, the Chinese State Council issued the "*Planning Outline for the Construction of a Social Credit System (2014-2020)*".¹ According to the draft, most of the social problems we face today can be traced back to a lack of "social trust". To eliminate these problems, a social credit system

¹ VÖRÖS, Z.: *Kína a digitális korszakban - kínai internet és a társadalmi kreditrendszer*. 2019, p. 174.

(SCS) needs to be established, which can collect information to determine the trustworthiness and credibility of an individual or company. This database can then serve as the basis or instrument for a reward and punishment system.¹ The purpose of the SCS is thus to create a more trusting, transparent, and accountable society in the country, and to ensure that those who misbehave are held accountable and those who behave in a way that is beneficial to society are rewarded.²

Since the draft came to light in 2014, several credit systems have been established in China under the SCS.³ Thus, for the time being, it is perhaps more appropriate to talk about China's *social credit systems* rather than a single social credit system.

The aim of my study is to analyze the existing literature on the subject to get a clearer picture of how this credit system works. The literature on the subject is growing rapidly, and as the literature grows, so does the divide between authors and researchers on SCS. Some authors, especially those from Western societies, portray the social credit system as a single, dystopian system based on Big Data technology, reminiscent of Orwellian reality, while others portray it as merely a tool to ensure that China's economy and society develop uninterruptedly and consistently.⁴ Thus, the secondary aim is to try to shed light on which idea is closer to the way the system works.

It is important to underline that although the creation and implementation of a fully developed system was planned for the end of 2020,

¹ LIU, C.: Multiple Social Credit Systems in China. In: *SocArXiv*, 2019, p. 22. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.31235/osf.io/v9frs>>.

² CHIPMAN COTY, A.; HULD, A.: China's Corporate Social Credit System: What Businesses Need to Know. In: *China Briefing News*. 2023. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.china-briefing.com/news/chinas-corporate-social-credit-system-how-it-works/>>.

³ LIU, C.: Multiple Social Credit Systems in China. In: *SocArXiv*. 2019. p. 22. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.31235/osf.io/v9frs>>.

⁴ CHO, E.: The Social Credit System: Not Just Another Chinese Idiosyncrasy. In: *Journal of Public and International Affairs*. 2020. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://jpia.princeton.edu/news/social-credit-system-not-just-another-chinese-idiosyncrasy>>.

the creation of a centralized SCS still has not been achieved and is still in a state of continuous development.¹

How do these social credit systems work?

The system is designed to focus on four areas, each of which measures how moral a person is. The four areas are: judicial integrity, social integrity, honesty in government affairs and business integrity.² Some credit systems under the SCS use artificial intelligence to gather the necessary information, but my understanding is that the number of such credit systems is negligible.

It is important to bear in mind that since the credit system is not centrally established within the state, it manifests itself differently everywhere - there are areas where it does not even exist. As described by researcher *Chuncheng Liu*, there are currently four types of SCS: national government financial credit systems, commercial credit rating and scoring systems, national government blacklist/red list systems and local government systems.³

The national government financial credit system is operated by the People's Bank of China (PBoC), with the first generation of the system released in the early 2000s and the second, along with the draft of the social credit system, in 2014. This system only focuses on financial data.⁴

Commercial credit rating and scoring systems are in a slightly different category. It differs from the system operated by the PBoC in that

¹ BOBÁK, Z.: *Kína társadalmi kreditrendszere nem orwelli valóság, de nem is megnyugtató utópia*. 2021. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<http://raketa.hu/kina-tarsadalmi-kreditrendszer>>.

² KOLLÁR C.: Kína és a társadalmi kredit rendszere. In: *Hadtudomány*, 2020, 30(2), p. 89. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2020.30.2.79>>.

³ LIU, C.: Multiple Social Credit Systems in China. In: *SocArXiv*. 2019, p. 23. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.31235/osf.io/v9frs>>.

⁴ LIU, C.: Multiple Social Credit Systems in China. In: *SocArXiv*. 2019, p. 23. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.31235/osf.io/v9frs>>.

it does not only include financial data, but also information such as education, car ownership, consumption habits and even social networking data.¹

The third type of SCS is the national government blacklist/red list systems. Contrary to popular belief, there is no single black and red list, as several central government departments operate both black and red lists (overseen and coordinated by the National Development and Reform Commission, or NDRC), and the listing standards for each list are different.

The final, fourth SCS is local government systems. Most often, it is local governments that actually apply the policies that characterise the black and red list approach of government. Unlike the national government, where it is difficult to reconcile several smaller bodies, local governments can coordinate a credit system more easily and efficiently. This may be one of the reasons why SCSs have been set up in several cities, both large and small. Such cities include Sujning and Zhongcheng.²

An important part of the 2014 draft is that "*those who keep the trust should benefit, while those who break it should face difficulties at every step*".³ In the areas where the system works, good behavior can get you on the red list, otherwise you are put on the black list.⁴ The way one behaves has a huge impact on the everyday life of the average Chinese citizen,

¹ LIU, C.: Multiple Social Credit Systems in China. In: *SocArXiv*. 2019, p. 24. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.31235/osf.io/v9frs>>.

² LIU, C.: Multiple Social Credit Systems in China. In: *SocArXiv*. 2019, p. 25 - 26. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.31235/osf.io/v9frs>>.

³ *Planning Outline for the Construction of a Social Credit System (2014-2020)*. In: *China Copyright and Media*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com/2014/06/14/planning-outline-for-the-construction-of-a-social-credit-system-2014-2020/>>.

⁴ KOLLÁR C.: Kína és a társadalmi kredit rendszere. In: *Hadtudomány*, 30(2), 79-97. 2020. p. 90. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2020.30.2.79>>.

whether it is housing, transportation shopping or even his/her child's education.¹

Since the introduction of the SCS in 2020, there is not much data available on rewards and penalties enforced. Compared to penalties, rewards are much less formalized (and as a result there is much less information on them) since the conditions for penalties were set in 2016 in the framework of a so-called Joint Punishment System (JPS). The JPS determined who should be blacklisted and what should happen to those who were blacklisted.²

Punishment can be for example denial of credit, denial of services (like transportation), or in extreme cases, public humiliation. It is important to bear in mind that an individual's actions not only affect their own life, but also the people around them and even their family can suffer if they do something wrong. For example, a child may be punished by receiving a poorer education because one of his or her parents does something illegal or simply something that displeases the government.³

According to some sources, rewards appear in similar areas as punishments, but in a positive way. For example, good deeds may be rewarded with reduced bills, but those who do well may also get greater access to better properties or a better chance of getting loans. Rewards can also extend to other sectors such as transport, taxes or even tourism.⁴

¹ KOLLÁR C.: Kína és a társadalmi kredit rendszere. In: *Hadtudomány*, 30(2), 79–97. 2020. p. 90. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2020.30.2.79>>.

² SHEN, T.: China's Social Credit System: A Step Towards Dystopia? Part Four: Joint Punishment. In: *Medium*. 2018. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://medium.com/@regit/chinas-social-credit-system-a-step-towards-dystopia-part-four-joint-punishment-35b594e659ea>>.

³ GAEDKE, M.: Social Credit System Pros and Cons – A Look at China's System | Daily Infographic. In: *Daily Infographic | Learn Something New Every Day*. 2021. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://dailyinfographic.com/social-credit-system-pros-and-cons-a-look-at-chinas-system>>.

⁴ GAEDKE, M.: Social Credit System Pros and Cons – A Look at China's System | Daily Infographic. In: *Daily Infographic | Learn Something New Every Day*. 2021. [online], [cit.

The Chinese social credit system as a possible instrument of the "surveillance state"

The term "*surveillance state*" is difficult to define, as it has several components. For me, what most clearly and simply expressed the essence was an article by PrivacyEnd, which described a *surveillance state* as "a country whose government invests vast amounts of resources in deploying surveillance technology to monitor not only its visitors but also its own citizens".¹

To maintain control over the society of a country, it is not uncommon nowadays for state bodies to use some form of surveillance. China is no exception, and perhaps the Chinese state is even more serious than other countries in its use of this method of maintaining power. When we talk about social credit, we should not forget about *Big Data* technology and its development, since the basis of a unified SCS would ultimately be the ability to process infinite amounts of data quickly. *Big Data* technologies allow data to be accumulated without the individual being particularly aware of it, so that it can be easily used - even for political purposes.² Although the 2014 draft³ does not mention the use of *Big Data* technology, we cannot exclude that it could be used in the future, which is why I think it is worth discussing.

Technology has developed at a remarkable pace in recent years, and while this progress is predicted to slow down (and is already slowing down), it is unlikely to ever stop. As a result, it is natural that as the world's technology evolves, so does the global demand for the *Big Data*

19/07/2023]. Available on the internet: <<https://dailyinfographic.com/social-credit-system-pros-and-cons-a-look-at-chinas-system>>.

¹ What Is a Surveillance State? In: *PrivacyEnd*. 2021. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.privacyend.com/surveillance-state/>>.

² LIANG, F. (et al.): Constructing a Data-Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure: China's Social Credit System as State Surveillance. In: *Policy & Internet*, 10(4), 2018, p. 434. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.1002/poi3.183>>.

³ Creemers: "*Planning Outline for the Construction of a Social Credit System (2014-2020)*", 2014.

market. The Chinese state is firmly committed to becoming a technologically advanced and technology-leading country and its efforts are showing signs of success in small and large ways as well.¹ One such success is that the PRC's *Big Data* market is growing relatively fast: in 2016, the industry's market size was estimated at around USD 2.5 billion², and this figure was around USD 17 billion by 2022. An industry report predicts that by 2026, the Chinese *Big Data* market will account for roughly 8% of the global *Big Data* market.³

This development is also supported by the fact that in 2018, the Chinese government issued several documents on the development of AI and *Big Data*⁴, and in 2019, a document entitled "*Guiding Opinions on Accelerating the Construction of the Social Credit System and Building a New Credit-Based Supervision Mechanism*" was issued, which highlighted the importance of *Big Data* and AI in the early detection of dangerous actors that require increased regulatory attention.⁵

According to Liang's study, the SCS has a very strong data collection ambition: the state is reportedly collecting digital records of the social and financial behavior of individuals and organizations with the help of IT companies such as *Alibaba* and *Baidu*. But of course, it is not only

¹ HOUT, T.; GHEMAWAT, P.: Is China vs the World: Whose Technology It?. In: *Harvard Business Review*. 2010. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://hbr.org/2010/12/china-vs-the-world-whose-technology-is-it>>.

² LIANG, F. (et al.): Constructing a Data-Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure: China's Social Credit System as State Surveillance. In: *Policy & Internet*, 10(4), p. 415. 2018. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.1002/poi3.183>>.

³ *China's big data market to continue expansion: Report*. 2023. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<http://global.china-daily.com.cn/a/202304/09/WS6431fc15a31057c47ebb90eb.html>>.

⁴ LIANG, F. (et al.): Constructing a Data-Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure: China's Social Credit System as State Surveillance. In: *Policy & Internet*, 10(4), 2018, p. 415. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.1002/poi3.183>>.

⁵ DONNELLY, D.: *China Social Credit System Explained – How It Works [2023]*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://nhglobalpartners.com/china-social-credit-system-explained/>>.

IT companies that the state is working with and collecting data from: local governments are also obliged to share with the state the data obtained by their own credit systems.¹

The fact that China leads the world in the number of surveillance cameras is a major contributor to the functioning of the *surveillance state*. Of the approximately 1 billion surveillance cameras in the world, roughly 540 million, or 54 %, are in the country.²

China, the SCS and human rights

When it comes to human rights in China, the social credit system is not the only concern in the country. As *Tanner Larkin* describes it, the CCP promotes an illiberal human rights doctrine, with *Xi* supporting the universality of human rights, but claiming that it is up to each state to develop its own human rights practices based on its political orientation. He also believes that the state alone has the right to decide how to exercise human rights within its own borders: an idea that accurately reflects his disdain for any foreign interference.³

If we are talking about a system that involves some form of surveillance, the question arises as to how far the SCS violates human rights. Privacy is a fundamental human right. If most of a person's movements are 'measured' or controlled in some way, does 'privacy' still exist for them?

The topic of human rights and the Chinese social credit system is also very controversial among researchers. China has not ratified all the human rights treaties, but it has accepted all the fundamental human

¹ LIANG, F. (et al.): Constructing a Data-Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure: China's Social Credit System as State Surveillance. In: *Policy & Internet*, 10(4), 2018, p. 416 - 426. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.1002/poi3.183>>.

² BISCHOFF, P.: *Surveillance Camera Statistics: Which City has the Most CCTV Cameras?* (2022, July 11). *Comparitech*. Available on the internet: <<https://www.comparitech.com/vpn-privacy/the-worlds-most-surveilled-cities/>>.

³ LARKIN, T.: *How China Is Rewriting the Norms of Human Rights*. In: *Lawfare*. 2022. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.lawfareblog.com/how-china-rewriting-norms-human-rights>>.

rights. Some scholars argue that China's constitution does not contain provisions on the relationship between Chinese domestic law and the treaties, so the state cannot be accused of human rights violations.¹

Many argue that the credit system is an invasion of privacy, beyond other Western surveillance systems. The PRC counters this criticism by saying that the SCS is being developed in the spirit of national security and progress, and that "if there is nothing to hide, there is nothing to worry about".²

Free movement of people is also a fundamental right. One of the SCS' punitive methods is to restrict an individual's right to travel by plane, in violation of the right to free movement. The Chinese government's counter-response to this was: in Chinese society, some rights are inherent in social obligations. This may partially justify a deprivation of the right to free movement, but it is not at all compatible with international legal standards.³

A third human rights issue is freedom of expression. China's censorship is already notorious for its harshness, and the SCS has only amplified it. If someone publishes a negative post about the government or any government-related body, he or she may be punished in the future. In doing so, the government is infringing on the free exercise of freedom of speech and expression.⁴

The future of the social credit system - Xi Jinping and its possible outcomes and impacts

¹ GAVAZZI, S.: *Technology and cultural relativism: Social credit system, human rights, and the rule of law in China* [Thesis]. 2020, p. 49. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<http://repository.gchumanrights.org/handle/20.500.11825/1779>>.

² GAVAZZI, S.: *Technology and cultural relativism: Social credit system, human rights, and the rule of law in China* [Thesis]. 2020, p. 48. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<http://repository.gchumanrights.org/handle/20.500.11825/1779>>.

³ GAVAZZI, S.: *Technology and cultural relativism: Social credit system, human rights, and the rule of law in China* [Thesis]. 2020, p. 49. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<http://repository.gchumanrights.org/handle/20.500.11825/1779>>.

⁴ GAVAZZI, S.: *Technology and cultural relativism: Social credit system, human rights, and the rule of law in China* [Thesis]. 2020, p. 49. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<http://repository.gchumanrights.org/handle/20.500.11825/1779>>.

To get a possible vision of the future, it is essential to look a little into the past and examine the present.

First, it is worth looking at how *Xi Jinping* has governed the People's Republic of China in recent years, after he came to power in 2012.¹ Underscoring Xi's desire to retain power, in February 2018 the CCP proposed the deletion from the country's constitution of the provision that the president and vice-president of the People's Republic of China "may serve no more than two consecutive terms", a proposal that was adopted in May of the same year.²

The document on the SCS, the "*Planning Outline for the Construction of a Social Credit System (2014-2020)*", was released by Xi during his relatively early presidency in 2014. As explained in more detail above, the long-term goal of the draft system is to create greater trust and a more transparent society by holding different organizations and individuals accountable for harmful activities or behavior and rewarding them for good and useful behavior.³ But if we look a little beyond the stated goal, at the same time the SCS could easily serve as a means for Xi to take control of almost every aspect of life in the country.⁴

¹ DOTTO, C. (et al): *How Xi has changed China*. 2022. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.cnn.com/interactive/2022/10/asia/china-party-congress-change-under-xi-intl-hnk>>.

² CPC proposes change on Chinese president's term in Constitution – Xinhua. In: *English.news.cn*. 2018. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <https://www.xinhuanet.com/english/2018-02/25/c_136998770.htm>.

³ CHIPMAN COTY, A.; HULD, A.: *China's Corporate Social Credit System: What Businesses Need to Know*. In: *China Briefing News*, 2023. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.china-briefing.com/news/chinas-corporate-social-credit-system-how-it-works/>>.

⁴ LEE, A.: What is China's social credit system and why is it controversial? In: *South China Morning Post*, 2020. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3096090/what-chinas-social-credit-system-and-why-it-controversial>>.

The need for total control is also reflected in the fact that the President has built a strong personal cult¹ over the years and has brought change to China in many ways: the country has managed to increase its importance in the world, China has become a much bigger economic power, its military has become more modern, and its technology has shown a trend of accelerating development.² *Xi Jinping* believes that innovation is the engine of the nation's development, which is one of the reasons why he has increased funding for R&D, with the aim of making China a leader in technology. *Xi* has also devoted more attention and money to installing massive surveillance systems³, including 20 million surveillance cameras in the country in 2017.⁴ Another central element of the president's vision is to increase the role and control of the state in the country's economy.⁵ This move by the President is a strong signal of his intention to control everything and everyone.

But it is Chinese society that has suffered the most from the country's apparently remarkable progress, with ever tighter restrictions, more intense censorship and more mass surveillance and control of

¹ DOTTO, C. (et al.): *Visual explainer: How Xi has changed China*. 2022. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.cnn.com/interactive/2022/10/asia/china-party-congress-change-under-xi-intl-hnk>>.

² TYSON, A. S.: How Xi Jinping is reshaping China, in five charts. In: *Christian Science Monitor*. 2022. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.csmonitor.com/World/Asia-Pacific/2022/1017/How-Xi-Jinping-is-reshaping-China-in-five-charts>>.

³ DOTTO, C. (et al.): *Visual explainer: How Xi has changed China*. 2022. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.cnn.com/interactive/2022/10/asia/china-party-congress-change-under-xi-intl-hnk>>.

⁴ GAN, N.: *China is installing surveillance cameras outside people's front doors ... And sometimes inside their homes* | *CNN Business*. 2020. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.cnn.com/2020/04/27/asia/cctv-cameras-china-hnk-intl/index.html>>.

⁵ BARTA, P.: *How Xi Jinping Is Reshaping China and What It Means for the West*. 2021. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.wsj.com/articles/xi-jinping-reshaping-china-relations-west-11614092373>>.

people.¹ The surveillance and restriction of people reached its peak when China introduced a zero-COVID policy during the pandemic. Zero-COVID involved large-scale closures and mandatory quarantine, and these restrictions repeatedly led to cases of people not having access to adequate health care or sufficient food, which is a major undermining of the fundamental right to health and adequate food. In November 2022, people began to riot en masse over the drastic restrictions, and the government did its utmost to repress those who dared to criticise the policy and those in power: several human rights activists and government critics were arrested by the authorities.²

Coming to the present, thanks to the 2018 constitutional amendment, Chinese President *Xi Jinping* could start his third five-year presidency on 10 March 2023.³ What this third term may bring for the SCS is still unknown but based on Xi Jinping's governance and career so far, I believe that the social credit system will likely mean even stronger control for Chinese society. By establishing himself, so to speak, as the leader of the country for life, *Xi* has opened up many opportunities to shape the country. The President seems to be showing a great willingness to make constant technological improvements, which means that in the future there may indeed be a single system that monitors everything and everyone. Although *Xi* is silent on the credit system, and the development of the SCS may appear to be stagnating, new laws on the SCS are constantly emerging, which suggest that the development of a single system is underway, with no indication that it will be discontinued in the near future.

¹ TYSON, A. S.: *How Xi Jinping is reshaping China, in five charts*. 2022. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.csmonitor.com/World/Asia-Pacific/2022/1017/How-Xi-Jinping-is-reshaping-China-in-five-charts>>.

² *Human rights in China*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.amnesty.org/en/location/asia-and-the-pacific/east-asia/china/report-china/>>.

³ TIAN, Y. L.: *Xi clinches third term as China's president amid host of challenges*. 2023. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.reuters.com/world/china/chinas-parliament-elects-xi-jinping-chinas-president-2023-03-10/>>.

In terms of impact, China is not slow to promote the idea of the SCS internationally. It is also not inconceivable that China will seek to promote the SCS in some way beyond its borders, in the framework of the *One Belt One Road* initiative¹ launched in 2013. It is also possible that countries such as Laos, Cambodia or Pakistan, which are more or less similar in political orientation to China, will take a cue from President Xi and introduce a similar system in the distant future.² But it is possible that China's influence will also reach Europe: for example, at the end of April 2022, there were several articles about plans to introduce a similar system in the Italian city of Bologna.^{3 4 5}

Summary

In summary, the Chinese social credit system is a government initiative to promote social trust and responsibility using multiple technologies. The system, in order to achieve these goals, observes and then punishes and rewards individuals and companies. While the system has the potential to improve behavior and reduce fraud and corruption and could result in a very prosperous and advanced society, it also raises several concerns about privacy, personal freedom, discrimination, and abuse of power. In implementing a non-dystopian SCS, it

¹ The *Belt and Road Initiative* is an ambitious infrastructure project that aims to connect East Asia and Europe through physical infrastructure. In the decade since the initiative was launched, the project has expanded to Africa, Oceania, and Latin America, significantly expanding China's economic and political influence. The project also aims to help China modernise developing countries. (McBride, Berman and Chatzky, "*China's Massive Belt and Road Initiative*")

² LÜDTKE, L.: *China's social credit system – a new Cultural Revolution*. 2021. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.gisreportsonline.com/r/china-social-credit-system/>>.

³ DOBOZI, G.: *Társadalmi pontrendszert vezethetnek be őszől Olaszországban*. 2022. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <https://precedens.mandiner.hu/cikk/20220425_megfigyeles_gdpr_bologna_pontrendszer_olaszorszag_kina>.

⁴ AUCTIONER, A.: *First Social Credit System in Europe: Rewards for Exemplary Citizens?* 2022. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.nspirement.com/2022/05/21/social-credit-system-in-europe.html>>.

⁵ ALBERT, D.: *Italian city plans controversial social credit system*. 2022. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://rmx.news/italy/italian-city-plans-controversial-social-credit-system/>>.

would be essential for the government to address these concerns and ensure that the system operates in a fair and transparent manner and respects human rights. However, looking at the Chinese perception of human rights, it is not at all presumed that the goal is to create a system that respects human rights. The failure of the system could easily be caused by the fact that the average people and the public do not have a clear sight into how the system actually works. If this does not change, the SCS will always remain a factor that is unknown and therefore scary for many, making it difficult to accept the SCS.

References:

ALBERT, D.: *Italian city plans controversial social credit system*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://rmx.news/italy/italian-city-plans-controversial-social-credit-system/>>.

AUCTOR, A.: *First Social Credit System in Europe: Rewards for Exemplary Citizens?* [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.nspirement.com/2022/05/21/social-credit-system-in-europe.html>>.

BARTA, P.: *How Xi Jinping Is Reshaping China and What It Means for the West*. In: *Wall Street Journal*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.wsj.com/articles/xi-jinping-reshaping-china-relations-west-11614092373>>.

BOBÁK, Z.: *Kína társadalmi kreditrendszere nem orwelli valóság, de nem is megnyugtató utópia*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<http://raketa.hu/kina-tarsadalmi-kreditrendszer>>.

China's big data market to continue expansion: Report. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<http://global.china-daily.com.cn/a/202304/09/WS6431fc15a31057c47ebb90eb.html>>

China's Massive Belt and Road Initiative. Council on Foreign Relations. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.cfr.org/backgrounders/chinas-massive-belt-and-road-initiative>>.

CHIPMAN COTY, A.; HULD, A.: *China's Corporate Social Credit System: What Businesses Need to Know*. In: *China Briefing News*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet:

<<https://www.china-briefing.com/news/chinas-corporate-social-credit-system-how-it-works/>>.

CHO, E.: *The Social Credit System: Not Just Another Chinese Idiosyncrasy*. In: *Journal of Public and International Affairs*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://jpia.princeton.edu/news/social-credit-system-not-just-another-chinese-idiosyncrasy>>.

CHORZEMPA, M.; TRIOLO, P.; SACKS, S.: *China's Social Credit System: A Mark of Progress or a Threat to Privacy? In: Policy Brief 18-14*. 2018. p. 11.

CPC proposes change on Chinese president's term in Constitution – Xinhua In: English.news.cn. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <https://www.xinhuanet.com/english/2018-02/25/c_136998770.htm>.

DOBOZI, G.: *Társadalmi pontrendszert vezethetnek be őszől Olaszországban In: Mandiner*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <https://precedens.mandiner.hu/cikk/20220425_megfigyeles_gdpr_bologna_pontrendszer_olaszorszag_kina>.

DONNELLY, D.: *China Social Credit System Explained – How It Works [2023]*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://nhglobalpartners.com/china-social-credit-system-explained/>>

DOTTO, C.; MCCARTHY, S.; GAN, N.; CASSANELLI, N., & CNN. *Visual explainer: How Xi has changed China*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.cnn.com/interactive/2022/10/asia/china-party-congress-change-under-xi-intl-hnk>>.

FEI SHEN, C.: *Social Credit System in China*.

GAEDKE, M.: *Social Credit System Pros and Cons – A Look at China's System | Daily Infographic*. In: *Daily Infographic | Learn Something New Every Day*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://dailyinfographic.com/social-credit-system-pros-and-cons-a-look-at-chinas-system>>.

GAN, N.: *China is installing surveillance cameras outside people's front doors ... And sometimes inside their homes | CNN Business*. In: *CNN*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet:

<<https://www.cnn.com/2020/04/27/asia/cctv-cameras-china-hnk-intl/index.html>>.

GAVAZZI, S.: *Technology and cultural relativism: Social credit system, human rights, and the rule of law in China* [Thesis]. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<http://repository.gchumanrights.org/handle/20.500.11825/1779>>.

HOUT, T.; GHEMAWAT, P.: *China vs the World: Whose Technology Is It?* In: Harvard Business Review. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://hbr.org/2010/12/china-vs-the-world-whose-technology-is-it>>.

How China Is Rewriting the Norms of Human Rights. In: Lawfare. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.lawfareblog.com/how-china-rewriting-norms-human-rights>>.

Human rights in China. In: Amnesty International. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.amnesty.org/en/location/asia-and-the-pacific/east-asia/china/report-china/>>.

JIANG, M.: *A brief prehistory of China's social credit system*. In: *Communication and the Public*, 5(3-4), 93-98. 2020. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.1177/2057047320959856>>.

KOLLÁR C.: *Kína és a társadalmi kredit rendszere*. In: *Hadtudomány*, 30(2), 79-97. 2020. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2020.30.2.79>>.

LIANG, F.; Das, V.; Kostyuk, N.; & Hussain, M. M.: *Constructing a Data-Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure: China's Social Credit System as State Surveillance*. In: *Policy & Internet*, 10(4), pp. 415-453. 2018. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.1002/poi3.183>>.

LIU, C.: *Multiple Social Credit Systems in China*. In: SocArXiv. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://doi.org/10.31235/osf.io/v9frs>>.

LÜDTKE, L.: *China's social credit system – a new Cultural Revolution*. In: *GIS Reports*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet:

<<https://www.gisreportsonline.com/r/china-social-credit-system/>>.

Planning Outline for the Construction of a Social Credit System (2014-2020). In: *China Copyright and Media*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com/2014/06/14/planning-outline-for-the-construction-of-a-social-credit-system-2014-2020/>>.

SHEN, T.: *China's Social Credit System: A Step Towards Dystopia? Part Four: Joint Punishment*. In: *Medium*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://medium.com/@regit/chinas-social-credit-system-a-step-towards-dystopia-part-four-joint-punishment-35b594e659ea>>.

Surveillance Camera Statistics: Which City has the Most CCTV Cameras? (2022, July 11). *Comparitech*. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.comparitech.com/vpn-privacy/the-worlds-most-surveilled-cities/>>.

TIAN, Y. L.: *Xi clinches third term as China's president amid host of challenges*. In: *Reuters*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.reuters.com/world/china/chinas-parliament-elects-xi-jinping-chinas-president-2023-03-10/>>.

TYSON, A. S.: *How Xi Jinping is reshaping China, in five charts*. In: *Christian Science Monitor*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.csmonitor.com/World/Asia-Pacific/2022/1017/How-Xi-Jinping-is-reshaping-China-in-five-charts>>.

VÖRÖS, Z.: *Kína a digitális korszakban - kínai internet és a társadalmi kreditrendszer*. 2019.

What Is a Surveillance State? In: *PrivacyEnd*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.privacyend.com/surveillance-state/>>.

What is China's social credit system and why is it controversial? In: *South China Morning Post*. [online], [cit. 19/07/2023]. Available on the internet: <<https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3096090/what-chinas-social-credit-system-and-why-it-controversial>>.

Bicameralism and Democracy: Could an Upper House Put an End to Hungary's Democratic Decline?

Bence Máté Csabai

In this study, I aimed to find a solution to Hungary's current democracy deficit and its crisis of the rule of law through past and present upper houses. Although the upper house as an institution has been squeezed out of the Hungarian political discourse, in my opinion, both the second chamber and the bicameral legislative system are better able to prevent the establishment of an autocratic regime. A two-chamber parliament makes legislation more polished, holds the government accountable, and can replace other institutions established to preserve democracy, while putting a stop to democratic declines, improving the democratic situation in the country.

Introduction

Hungary's democratic state has been a cause for concern in the international arena for several years now. Most recently, a complaint was raised from the European Union when the Civil Liberties, Justice and Home Affairs Committee of the European Parliament stated in a draft report in May 2022 that the country has become an "electoral autocracy" which combines democratic and authoritarian elements alongside multiple deficits in democracy.¹ Subsequently, in September 2022, the European Parliament voted in favour of this draft, granting the European Commission a free hand in "steering Hungary back on track."²

However, the democratic decline did not begin last year but rather after 2010, when the FIDESZ-KDNP party coalition won the election with a two-thirds majority, granting them the power to amend the constitution. Subsequently, the government consistently aimed to centralize power by creating a new Fundamental Law that altered electoral laws in their favour, dismantled the system of checks and balances, weakening institutions and bodies responsible for protecting democracy, and hollowed out the parliamentary rights of opposition parties. Although several significant factors contributed to these processes, one

¹ European Parliament, Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs: *Draft Interim Report* 26.04.2022 [online], [cit. 17/6/2023]. Available on the internet: <https://www.europarl.europa.eu/me-etdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/LIBE/PR/2022/05-11/1254832EN.pdf>.

² European Parliament, Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs: *Interim Report*. 25.7.2022 [online], [cit. 17/6/2023]. Available on the internet: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2022-0217_EN.html>.

crucial element was the unicameral legislative system, which inherently facilitates a high degree of power centralization for parties, even to authoritarian extremes.

In this paper, I aim to demonstrate how a potential bicameral legislative body could halt and even improve Hungary's current "democratic crisis." To achieve this, I will first introduce Hungary's historical upper houses, their powers, and compositions. Then, based on these, utilizing foreign and Hungarian examples, I will identify key areas where a second chamber could offer solutions to democratic deficiencies.

Second Chambers of the Past: The House of Magnates

The Hungarian legislature operated in a bicameral system based on customary law for several centuries. It was first brought under legislative regulation in 1608, defining its functions and structure. This bicameral system existed from 1608¹ until 1918, and then again with modifications from 1927 until 1944.

Similar to other European assemblies of the time, the historical-traditional principle prevailed in Hungary. The lower house (*Alsótábla*) consisted of representatives from counties, chapters, and free royal cities, while the Upper House (*Felsőtábla*) included magnates, chief prefects, and high-ranking clergy, ensuring the participation of these segments in the legislative process. The institution was governed by the Hungarian historical constitution, which stated that the two houses together constituted the National Assembly and could not convene separately. For a law to come into force, both houses had to approve it before presenting it to the monarch for ratification.²

This arrangement remained in place until the civil transformation of 1848 when the Lower House, instead of representing specific estates,

¹ HOMOKI-NAGY, M.: *A Magyar országgyűlés fejlődéstörténete az egy és két kamarára vonatkozóan*. In: TÉGLÁSI A. (ed.): *Szükség van-e kétkamarás parlamentre az új Alkotmányban?*. Budapest: Az Országgyűlési Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi bizottsága, 2011, p. 63.

² BOROS, ZS.; SZABÓ, D.: *A parlamentarizmus Magyarországon, 1867-1944*. Budapest: Eötvös Kiadó, 1999, p. 2.

began to represent the people through a representative electoral system.¹ Along with its structure, the name of the house changed from Alsótábla to *Képviseelőház* (House of Representatives). Although the structural reform of the upper house was delayed², its powers expanded as a result of the 1848 changes, and it was renamed from Felsőháza to *Főrendiház* (House of Magnates). According to *law no. 3 of 1848*, ministers brought to trial by the lower house could be judged by a court formed in the upper house³, holding them accountable.

Finally, a reform that altered the composition of the House of Magnates was introduced in 1885, but its rights and powers remained unchanged. The reform reduced the number of noble members based on birthright, ensured a more proportional representation of churches, abolished the membership of chief prefects representing state administration, and expanded the monarch's power by allowing the appointment of 50 "worthy" individuals to the House of Magnates.⁴

During its existence, the House of Magnates retained its powers and functions, and its composition remained unchanged after the 1885 structural reform. The two houses were considered formally equal.⁵ The opinion of the upper house had to be taken into account in the legislative process⁶ just as much as that of the lower house, although the weight of the House of Representatives increased steadily after the civil transformation. This was evidenced by the fact that budgetary and final

¹ HOMOKI-NAGY, M.: *A Magyar országgyűlés fejlődéstörténete az egy és két kamarára vonatkozóan*. In: TÉGLÁSI A. (ed.): *Szükség van-e kétkamarás parlamentre az új Alkotmányban?*. Budapest: Az Országgyűlési Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi bizottsága, 2011, p. 63.

² BOROS, ZS.; SZABÓ, D.: *A parlamentarizmus Magyarországon, 1867 - 1944*. Budapest: Eötvös Kiadó, 1999, p. 57.

³ SZABÓ I.: *A Felsőház hatásköre*. In: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2013, p. 625.

⁴ HOMOKI-NAGY, M.: *A Magyar országgyűlés fejlődéstörténete az egy és két kamarára vonatkozóan*. In: TÉGLÁSI, A. (ed.): *Szükség van-e kétkamarás parlamentre az új Alkotmányban?*. Budapest: Az Országgyűlési Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi bizottsága, 2011, p. 64.

⁵ PÜSKI L.: *A magyar felsőház története, 1927 - 1945*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2000, p. 12.

⁶ BOROS, ZS.; SZABÓ, D.: *A parlamentarizmus Magyarországon, 1867 - 1944*. Budapest: Eötvös Kiadó, 1999, p. 56.

account bills were first introduced in the first chamber.¹ The prestige of the upper house was also demonstrated by the fact that, unlike the lower house, it could not be dissolved.² Additionally, the House of Representatives had an absolute veto power (although it was rarely used during its existence)³, which included the budgetary law itself according to the prevailing law at that time. However, the second chamber did not have the right to initiate legislation.⁴

In case of disagreements between the two houses, according to the 1608 laws, joint sessions and, after the Compromise of 1867, joint committees were used to resolve them.⁵

The House of Magnates, in terms of its political and legislative role, considered itself a more conservative institution that carefully deliberated on laws and saw itself as a "wiser"⁶ body. Although its composition wasn't dependant on elections, thus the institution took no part in actuary or party politics, the House of Magnates always maintained some form of connection with the governing party⁷, although complete loyalty could not be expected from the institution. The House of Magnates had the right to exercise criticism, consistently voicing opinions on the government's work and the proposed laws. Due to the political and historical events following World War I, the House of Magnates ceased its functioning in 1918, resulting in nearly a decade of the legislative body becoming unicameral.

¹ SZENTE, Z.: *Kormányforma és parlamentáris kormányzás a XIX. századi európai és dualizmus kori magyar közjogban*. Budapest: MTA, 2010, p. 234.

² SZENTE, Z.: *Kormányforma és parlamentáris kormányzás a XIX. századi európai és dualizmus kori magyar közjogban*. Budapest: MTA, 2010, p. 240.

³ BOROS, ZS.; SZABÓ, D.: *A parlamentarizmus Magyarországon, 1867-1944*. Budapest: Eötvös Kiadó, 1999, p. 56.

⁴ SZABÓ, I.: *A Felsőház hatásköre*. In: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2013, p. 630.

⁵ SZALAI, A.: *Ami az alaptörvényből kimaradt: A második kamara, mint a parlamentáris kormányzat ellensúlya*. In: *Pro Publico Bono*. Budapest, 2013, p. 72.

⁶ SZENTE, Z.: *Kormányforma és parlamentáris kormányzás a XIX. századi európai és dualizmus kori magyar közjogban*. Budapest: MTA, 2010, p. 238.

⁷ BOROS, ZS.; SZABÓ, D.: *A parlamentarizmus Magyarországon, 1867-1944*. Budapest: Eötvös Kiadó, 1999, p. 56.

Second Chambers of the Past: The Upper House

Governments tasked with stabilizing the country after the devastations of World War I began their work as early as 1920, prioritizing the restoration of the political and economic situations. Due to the many instabilities inside country, it took until 1925 for the government to create the necessary conditions for a second chamber to be installed. Led by *István Bethlen*, the Unity Party began drafting a new upper house proposal¹. Eventually, based on the Upper House Act of 1926, a new second chamber was established, significantly modifying its composition and powers compared to the House of Magnates. The institution's name also changed to *Felsőház*² (Upper House).

From 1927, the second chamber became a mixed institution, blending elements of historical-traditional and corporatist principles. Traditional groups such as, the aristocracy, certain dignitaries, representation of churches, representatives of urban and county authorities remained, while educational and scientific institutions and economic interest groups based on the corporatist principle, gained representation in the second chamber. Furthermore, the regent, *Miklós Horthy*, gained the authority to appoint 40 "deserving" individuals to the upper house as well.³

In terms of prestige, similar to the House of Magnates in the early 20th century, the Upper House could not be dissolved.⁴ However, it was no longer equal to the House of Representatives either formally or legally.⁵ It no longer had the power to veto laws but could only send them back (up to two times) to the lower house for reconsideration or

¹ PÜSKI, L.: *A magyar felsőház története, 1927-1945*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2000, p. 15.

² PÜSKI, L.: *A magyar felsőház története, 1927-1945*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2000, p. 30.

³ PÜSKI, L.: *A magyar felsőház története, 1927-1945*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2000, p. 18 - 19.

⁴ PÜSKI, L.: *A magyar felsőház története, 1927-1945*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2000, p. 152.

⁵ PÜSKI, L.: *A magyar felsőház története, 1927-1945*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2000, p. 158.

to provide its opinion. If the lower house still insisted on the law, it had to be submitted to the head of state. The weight of the lower house remained intact due to its exclusive right to initiate budgetary laws. Moreover, in the relationship between the two houses, the lower house's influence increased as the upper house could only return the law once, without the ability to modify it. Although the institution had the right to initiate legislation¹, this only happened once during its existence, indicating that it was not a common practice. In addition to having weaker powers compared to the House of Magnates, the Upper House possessed the authority to adjudicate ministers accused by the Lower House, and according to the rules established in 1920, even the Governor could be charged for violations of laws or the constitution.²

A significant innovation was the introduction of a rotation system, where the terms of representatives lasted for 10 years, with half of them being replaced every 5 years.³

The Horthy era saw significant structural and jurisdictional changes only twice: in 1937⁴ and 1942⁵.

Prior to World War II, the strengthening extremist tendencies and the decreasing ability of upper house representatives to assert their interests justified a minor jurisdictional reform. Thus, according to the upper house reform of 1937, if the two houses did not reach an agreement on an issue after two delaying vetoes, a joint session was held, and the fate of the matter was decided by a secret ballot. Subsequently, in 1942, with the return of certain territories lost due to the Trianon Peace Treaty, they sought to address the issue of representing the re-

¹ SZABÓ, I.: *A Felsőház hatásköre*. In: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2013, p. 634.

² SZABÓ, I.: *A Felsőház hatásköre*. In: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2013, p. 639.

³ PÜSKI, L.: *A magyar felsőház története, 1927-1945*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2000, p. 20.

⁴ PÜSKI, L.: *A magyar felsőház története, 1927-1945*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2000, pp. 90 - 92.

⁵ PÜSKI, L.: *A magyar felsőház története, 1927-1945*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2000, p. 134.

turning population. This involved expanding the number of representatives in the upper house through the representation of the respective territorial authorities.

In terms of its orientation, the Upper House essentially resembled the House of Magnates. It represented a conservative institution that contributed to a more considerate legislative process, presenting a "wiser" image. Contemporary politicians viewed it as inconsequential within the legislative body, and it remained detached from partisan politics. However, it was to some extent always connected to the governing party, although not with absolute loyalty, occasionally criticizing its functioning.¹ The Upper House significantly became corrupted after the far-right fascist Arrow Cross takeover of power, and its operation is considered by the literature to have ceased by November 1944.²

A Second Chamber in the Third Hungarian Republic

After the liberation from the communist regimes in the 1989-1990 period, countries in the post-Soviet region, such as the Czech Republic, Poland, and Romania, established their new democratic parliaments, which eventually took shape in a bicameral system.³ However, in Hungary, the transitional elite opted for a unicameral system instead of the centuries-old bicameral system.

The actual opportunity for Hungary to reintroduce a bicameral system arose after the victory of the FIDESZ-KDNP coalition in 2010 when the national-conservative and traditionalist party coalition embarked on constitutional reform in the year following their electoral success. The new government, representing traditional values, also provided further opportunity for a potential second chamber by including in the

¹ PÜSKI, L.: *A magyar felsőház története, 1927 - 1945*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2000, p. 36.

² PÜSKI, L.: *A magyar felsőház története, 1927 - 1945*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2000, p. 150.

³ PATTERSON, S. C.; MUGHAN, A: *Fundamentals of Institutional Design: The Functions and Powers of Parliamentary Second Chambers*. In: *The journal of Legislative Studies*. 2001, p. 40.

new Constitution the respect for the achievements of Hungary's historical constitution and the protection of the national identity rooted in it. However, the text of the Fundamental Law that came into effect in 2012 still maintained the unicameral system, which - as later became evident - was used by FIDESZ-KDNP to solidify their power.

According to the new constitution, the electoral system was modified in favour of the ruling party, institutions designed to check and balance the ones in power were weakened, the parliament and legislative power came under one-party dominance, and the room of movement for opposition parties and the accountability of the government narrowed.

In my opinion, the establishment of an upper house would provide sufficient solutions to such democratic deficits. In the following sub-chapters I outline four major political and legislative issues, which significantly impair the country's rule of law, followed up by proposals of solutions for these issues through examples from other bicameral systems.

Responsible Constitution-Making

According to the temporary Hungarian constitution that followed the regime change, the governing party with a parliamentary two-thirds majority had the right to engage in constitution-making, and the FIDESZ-KDNP coalition successfully exercised this right after their electoral victory in 2010. However, the Fundamental Law that came into effect in 2012 had less social legitimacy from its inception than its predecessor. Its creation involved only the coalition government, and it was enacted solely based on the votes of these parties.¹ According to the new constitution, the executive branch became dominant in relation to the other branches of power, particularly in comparison to the powers and institutions responsible for its oversight.² The functioning and jurisdiction of these institutions were modified, and individuals nominated by the government were appointed to leading positions. Subse-

¹ SZENTE, Z.: *Az Alaptörvény (2012 - 2015)*. In: JAKAB, A.; GAJDUSCHEK, GY. (ed.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA, 2016, p. 239.

² SZENTE, Z.: *Az Alaptörvény (2012 - 2015)*. In: JAKAB, A.; GAJDUSCHEK, GY. (ed.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA, 2016, p. 227.

quently, apart from procedural aspects, the provisions of the Fundamental Law were no longer capable of effectively limiting political power. In fact, the constitution itself became a tool to legitimize the ruling party, which the government modifies and exploits according to its current political interests to dismantle democratic institutions designed to check its powers.

In the case of a bicameral parliament, this situation would not be possible, as the consent of both chambers would be required for constitutional amendments or the enactment of a new constitution. Examples of this can be found in countries like France and Spain, where the involvement of the upper house is necessary for constitutional amendments¹, and in Poland, where the consent of both houses is required to adopt a new constitution.²

Higher-Quality Legislation

Although the Hungarian Parliament has functioned as a "law factory"³ since the regime change, the legislation of the ruling governments has been halted by the "mere" parliamentary majority and the Constitutional Court, which has been actively functioning since 1990 and has encouraged slower and higher-quality law-making. The legislative process has accelerated even further with the introduction of the new Fundamental Law and the continuous governance of FIDESZ-KDNP with a two-thirds majority since 2010. Due to the constitutional majority, the government is not required to consult with other parliamentary parties or any other bodies or organizations, making it easy and fast for the government party to turn their numerous bill proposals into laws. Furthermore, the government frequently and rapidly employs individual parliamentary initiatives, which further accelerates

¹ SZENTE, Z.: *Kormányforma és parlamentáris kormányzás a XIX. századi európai és dualizmus kori magyar közjogban*. Budapest: MTA, 2010, p. 101.

² TÉGLÁSI, A.: *Európai parlamentek a XXI. századi alkotmányokban*. In TÉGLÁSI, A. (ed.): *Szükség van-e kétkamarás parlamentre az új Alkotmányban?* Budapest: Az Országgyűlési Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi bizottsága, 2011, p. 113.

³ SMUK, P.: *Az Országgyűlés*. In: JAKAB, A.; GAJDUSCHEK, GY. (ed.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA, 2016, p. 628.

the legislative process and leads to law-making through so-called omnibus bills. These raise concerns that even the legislators themselves may not be familiar with the content of their bill proposals¹ and it is evident that the durability of laws produced in this manner is low.²

The Constitutional Court, which has been in operation since 1990, serving not only as the guardian of responsible legislation, but also as a body tasked with controlling and restraining executive and legislative power, has been completely emptied following the amendment of the constitution. Under the Fundamental Law, the members and the president of the Constitutional Court are elected by a two-thirds majority of the national assembly; central financial laws that are fundamental to governance have been removed from the Constitutional Court's jurisdiction;³ the possibility of retrospective abstract norm control, which could be initiated by anyone, has been abolished;⁴ and its function has shifted from controlling the executive and legislative branches to the interpretation of the law between courts and the Constitutional Court, which now oversees the application of constitutional law rather than legislative control.⁵

A potential upper house would serve as an excellent barrier to the enactment of laws of such magnitude and quality due to its inherent nature. Not only is it well-known that the institution slows down the legislative process⁶, but it can also prompt the lower house to create better-formulated, refined laws. Additionally, the upper house could assume the original roles and prerogatives of the now hollowed-out

1 GYULAI, A.: *Az Országgyűlés*. In: KÖRÖSÉNYI, A. (ed.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest: Osiris Kiadó, 2015, p. 143.

2 SMUK, P.: *Az Országgyűlés*. In: JAKAB, A.; GAJDUSCHEK, GY (ed.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA, 2016, p. 631.

3 GÁRDOS-OROSZ, F.: *Alkotmánybíróság (2010 - 2015)*. In: JAKAB, A.; GAJDUSCHEK, GY. (ed.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA, 2016, p. 444.

4 GÁRDOS-OROSZ, F.: *Alkotmánybíróság (2010 - 2015)*. In: JAKAB, A.; GAJDUSCHEK, GY. (ed.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA, 2016, p. 448.

5 GÁRDOS-OROSZ, F.: *Alkotmánybíróság (2010 - 2015)*. In: JAKAB, A.; GAJDUSCHEK, GY. (ed.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA, 2016, p. 451.

6 NAGY, CS. I.: *Felsőházak, második kamarák*. In: NAGY, CS.; PAPP, I.; SEPSI, T. (ed.): *Parlamentek Európában*. Budapest: Parlamenti Módszertani Iroda, 2003, p. 112.

Constitutional Court, thus acting as an integral part of the legislative process and preventing government excesses through laws.

Institutionalized Counterbalance

Although the fusion of the legislative and executive branches can be considered a characteristic of unicameral systems¹, when the legislature is dominated by a single party, it is unable to act as a check on the executive power, as is evident in the case of Hungary. Opposition parties, responsible for overseeing the government's work and holding it accountable, are virtually unable to fulfil their duties within the parliament. Opposition powers, such as the establishment of investigative committees or the institution of interpellation, have become hollowed out² and have even served the interests of the government.³ Furthermore, opposition parties have no realistic means of holding the government accountable since the only constitutional way to do so, the constructive vote of no confidence, has negligible chances of success within the current political structure.

An upper house would potentially prevent the dominance of a single party within the legislative body and serve as a "natural" institutional counterbalance in terms of both its oversight and accountability functions. As I mentioned above, the former Hungarian upper houses, the House of Magnates and the Upper House, had such oversight functions, based on the laws of 1848⁴. A similar oversight function is exercised by the Australian Senate today.⁵ As for an accountability example, we can look at Italy, where the cabinet requires the support of both

¹ KUKORELLI, I.: *A második kamara, mint nemzeti intézmény*. In: TÉGLÁSI, A. (ed.): *Szükség van-e kétkamarás parlamentre az új Alkotmányban?* Budapest: Az Országgyűlési Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi bizottsága, 2011, p. 71.

² SZALAI, A.: *Ami az alaptörvényből kimaradt: A második kamara, mint a parlamentáris kormányzat ellensúlya*. In: *Pro Publico Bono*. Budapest, 2013, p. 82.

³ SZENTE, Z.: *Az Alaptörvény (2012-2015)*. In: JAKAB, A.; GAJDUSCHEK, GY. (ed.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA, 2016, p. 227.

⁴ SZABÓ, I.: *A Felsőház hatásköre*. In: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2013, p. 639.

⁵ SZENTE, Z.: *Kormányforma és parlamentáris kormányzás a XIX. századi európai és dualizmus kori magyar közjogban*. Budapest: MTA, 2010, p. 101.

houses. If, however, the prime minister and the cabinet do not receive the support of the upper house, the government is forced to resign.¹

Representation of Hungarians Living Abroad

According to the Constitution that came into effect in 2012, Hungarians living abroad were granted voting rights.² However, while citizens with a permanent address in Hungary can only vote in person at consulates during elections, non-resident voters (mostly Hungarian minorities in neighbouring countries) can vote by mail. The voting rights of Hungarians living abroad have been a subject of debate in Hungarian politics, with left-wing parties opposing it and right-wing parties supporting it. The FIDESZ-KDNP coalition after 2010 settled this debate once and for all by incorporating the voting rights of foreign Hungarians into the new constitution, with the aim of “uniting the Hungarian nation”. This gesture has not gone unnoticed, as the votes of Hungarian minority communities living abroad consistently strengthen FIDESZ-KDNP in elections, securing 1-2 parliamentary seats for the governing party at the end of the elections. However, besides the electoral gains, several important issues arise regarding this voting right.

One issue is that citizens of foreign countries influence the elections of another sovereign country while not participating in the functioning of that state (i.e., not paying taxes). Additionally, the decisions made by the government that gains mandates through these votes do not apply to these citizens since the government's jurisdiction stops at the national borders.

In my opinion, the best solution that would satisfy everyone is the representation of Hungarians living abroad in a potential upper house. This way, they would have representation in the legislature as part of the nation, while not influencing the formation of the government and the lower house. An example of such representation is seen in the

¹ PATTERSON, S. C.; MUGHAN, A.: *Fundamentals of Institutional Design: The Functions and Powers of Parliamentary Second Chambers*. In: *The Journal of Legislative Studies*. 2001, p. 47 - 48.

² TÓTH, CS.: *Választási rendszer*. In: KÖRÖSÉNYI, A. (ed.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest: Osiris Kiadó, 2015, p. 242.

French Senate, where French citizens living abroad are represented based on the French constitution.¹

Summary

Despite having a centuries-old tradition of a bicameral legislature in Hungary, the current system operates with a unicameral structure. The previous upper houses, the House of Magnates and the Upper House, while unable to fully control the power or hinder its functioning and legislation on their own, fulfilled the roles of a second chamber through their critiques and by slowing down the legislative process. In contrast, the current system, in which the governing party can completely dominate the political system institutionally and organizationally, may represent a step back compared to the previous bicameral system, especially when considering the issue of accountability.

During the constitutional reform in 2011, the current ruling power only superficially considered the establishment of a potential second chamber, focusing instead on acquiring power and dominating the political system. As we have seen through the examples of the past Hungarian and foreign upper houses, a potential second chamber could have served and still could serve as a check or at least a slowdown to these goals, effectively halting the democratic decline of the country. However, the creation of any institution is the result of political decisions, and the current governing party has no intent on stopping its consolidation of power and putting the rule of law in danger.

References:

BOROS, ZS.; SZABÓ, D.: *A parlamentarizmus Magyarországon, 1867 - 1944*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 1999.

European Parliament, Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs: *Draft Interim Report*. 26.04.2022. [online], [cit. 17/6/2023]. Available on the internet: <https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/LIBE/PR/2022/05-11/1254832EN.pdf>.

¹ NAGY, CS. I.: *Felsőházak, második kamarák*. In: NAGY, CS.; PAPP, I.; SEPSI, T. (ed.): *Parlamentek Európában*. Budapest: Parlamenti Módszertani Iroda, 2003, p. 117.

European Parliament, Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs: *Interim Report*. 25.7.2022. [online], [cit. 17/6/2023]. Available on the internet: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2022-0217_EN.html>.

GÁRDOS-OROSZ, F.: *Alkotmánybíróság (2010 - 2015)*. In: JAKAB, A., GAJDUSCHEK, GY. (ed.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA, 2016.

GYULAI, A.: *Az Országgyűlési*. In: KÖRÖSÉNYI, A. (ed.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest: Osiris Kiadó, 2015.

HOMOKI-NAGY, M.: *A Magyar országgyűlés fejlődéstörténete az egy és két kamarára vonatkozóan*. In: TÉGLÁSI, A. (ed.): *Szükség van-e kétkamarás parlamentre az új Alkotmányban?* Budapest: Az Országgyűlési Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi bizottsága, 2011.

KUKORELLI, I.: *A második kamara, mint nemzeti intézmény*. In: TÉGLÁSI, A. (ed.): *Szükség van-e kétkamarás parlamentre az új Alkotmányban?* Budapest: Az Országgyűlési Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi bizottsága, 2011.

NAGY, CS. I.: *Felsőházak, második kamarák*. In: NAGY, CS.; PAPP, I.; SEPSI, T. (ed.): *Parlamentek Európában*. Budapest: Parlamenti Módszertani Iroda, 2003.

PATTERSON, S. C.; MUGHAN, A.: *Fundamentals of Institutional Design: The Functions and Powers of Parliamentary Second Chambers*. In: *The Journal of Legislative Studies*. 2001.

PÜSKI, L.: *A magyar felsőház története, 1927 - 1945*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2000.

SMUK, P.: *Az Országgyűlés*. In: JAKAB, A.; GAJDUSCHEK, GY. (ed.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA, 2016.

SZABÓ, I.: *A Felsőház hatásköre*. In: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2013.

SZALAI, A.: *Ami az alaptörvényből kimaradt: A második kamara, mint a parlamentáris kormányzat ellensúlya*. In: *Pro Publico Bono*. Budapest, 2013.

SZENTE, Z.: *Az Alaptörvény (2012 - 2015)*. In: JAKAB, A.; GAJDUSCHEK, GY. (ed.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA, 2016.

SZENTE, Z.: *Kormányforma és parlamentáris kormányzás a XIX. századi európai és dualizmus kori magyar közjogban*. Budapest: MTA, 2010.

TÉGLÁSI, A.: *Európai parlamentek a XXI. századi alkotmányokban*. In TÉGLÁSI, A. (ed.): *Szükség van-e kétkamarás parlamentre az új Alkotmányban?* Budapest: Az Országgyűlési Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi bizottsága, 2011.

TÓTH, CS.: *Választási rendszer*. In: KÖRÖSÉNYI, A. (ed.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest: Osiris Kiadó, 2015.

Is Hungary incompatible with liberal democracy?

Daniel Kiss

Hungary's exceptional democratic backsliding has bewildered foreign observers and many Hungarians alike. The reasons for this phenomenon are deeply rooted in the country's particular political history. Among the factors that explain how Hungary functions the way it does today, some elements stand out as being contrary to the requisites of a successful liberal democracy. In this paper I shed a light upon our country's inherent incompatibility with liberal democracy, showing that reversing the process of Hungary's democratic backsliding would require deeper change than a replacement of those currently in power.

Introduction

For anyone who follows Hungary's politics it is evident that the country's public scene is in serious conflict with the Western model of liberal democracy. This may come as a surprise considering that a mere three decades ago, along with the rest of Eastern Europe's post-communist countries, Hungary yearned for freedom not only as much as a way of choosing its own fate as a nation, but also as its people getting to live in a free society, leaving behind autocracy and adopting a democratic system based on personal freedoms and limits on political power. Today these values are openly rejected by the ruling Fidesz-KDNP parties, and the majority of voters remain steadfast behind them, legitimizing this turning away from the ideas we all once pursued. Instead of looking at how this is happening, in my paper I would like to explain why the elites could go down this path at all and why the voters do not resist this turn but rather seem to support it.

Why did the implementation of the Western model of liberal democracy in Hungary fail? To find the answer, we shall look toward the historical perspective of political science. This field of our discipline already has produced certain models for analysing prerequisites for a functioning democratic system. I set out to compare these with my findings from examining Hungary's peculiar political heritage, among these the most relevant for us being the system's inherent lack of civic autonomy and its problematic innovation deficit.

Historical political science

Although well-known and utilized abroad, historical political science is a rather neglected field in Hungary. This is especially unfortunate in light of *Julian Zelizer* describing the two disciplines (history and political science) as twinned by a shared origin.¹ This means that the two naturally complete each other: Political science inspired historians to notice general tendencies, while history encouraged political scientists to categorize more carefully and notice gradual change in the details instead of focusing on the constants.²

One of the most interesting questions connected to this approach is whether a country's political history matters in terms of its democratization. Authors from the school of transitology say that it does not, believing in universally applicable models instead.³ Francis Fukuyama's famous theory⁴ on the final victory of liberal democracy did indeed seem very reasonable at the time of the collapse of the socialist world order and the United States' new role as the only superpower left on Earth.

Samuel Huntington of course answered the theory by underlining that conflicts would not cease but rather change in their nature.⁵ The adoption of democracy would become not an ideological issue but a civilizational one. This approach therefore says that history does in fact influence the way a nation relates to the Western model of governance, some being capable of adopting it with large success and others having difficulties with the same effort, potentially failing at it and turning toward alternate systems.

Today, as the United States' world hegemony seems to become challenged it may come as no surprise to us to find that several Chinese

¹ ZELIZER, J. E.: *History and Political Science: Together Again?* In: *Journal of Policy History*. 2/2004, p. 126.

² ZELIZER, J. E.: *History and Political Science: Together Again?* In: *Journal of Policy History*. 2/2004, pp. 132 - 133.

³ CSIZMADIA, E.: *Politikatudomány és történettudomány. Kutathatjuk-e együtt a magyar politikai fejlődést?* In: *Múltunk*. 4/2016, p. 220.

⁴ FUKUYAMA, F.: *The End of History?* In: *The National Interest*. 16/1989, pp. 3 - 18.

⁵ HUNTINGTON, S. P.: *The Clash of Civilizations?* In: *Foreign Affairs*. 3/1993, pp. 22 - 49.

authors have expressed the same view Huntington did: Rejecting Western-style liberal democracy as a universally applicable model legitimizes the Chinese model of democracy.

Prerequisites of liberal democracy

According to *Jiacheng He*, liberalism as a set of values is inherently a product of Western civilization.¹ In its present form, liberal democracy has been influenced by two and a half thousand years of political development deeply affected by the prevalent philosophical, social, and economic environment typical of this part of the world. Some of its unique characteristics form the core tenets of the political system. Taking liberal democracy out of this environment therefore removes the very ground it is set on. Because of this, *He* sees these factors as prerequisites, without which the implementation of the Western model is practically destined to fail, as was seen in practice in the Middle East and in tribal Africa.²

Liberal democracy has for example a cultural prerequisite stemming from Christianity, not as religious faith, but as an ideology forming a certain world view. One tenet of Christianity present in liberal values is that of equality: Divine judgement affects everyone regardless of their class. This means that society cannot be divided into a caste system by birth. Another tenet is that of autonomy: Searching for absolution means that the individual possesses free will and initiative. The idea of institutional checks of power also stems from the same source: Since Christianity teaches that human nature is unpredictable and cannot be flawless, there is no way for a ruler to be perfect and to be trusted to limit themselves in their position alone. The same Christian environment has preconditioned people to view legal and moral authority as

¹ HE, J.: *The Patterns of Democracy in Context of Historical Political Science*. In: *Chinese Political Science Review*. 7/2022, p. 112.

² HE, J.: *The Patterns of Democracy in Context of Historical Political Science*. In: *Chinese Political Science Review*. 7/2022, p. 134.

two separate things: The state presides over the former and the church over the latter.¹

Liberal democracy also has a societal prerequisite stemming from European feudalism: The continent's administrative fragmentation (in stark contrast with centralized China) birthed parliamentarism as a means of finding the equilibrium between central and local power.² We can find a similar connection between the economic and political systems. The ideal of capitalism means free competition not only between individuals and companies but, from a political point of view, between interest groups such as parties as well.

I find it to be of even larger importance to keep in mind a fourth, developmental factor as well when looking at the prerequisites of Western democracy. Guangbin Yang's theory states that change is also an integral part of Western political development.³ The constant change present in liberal democracy is represented by stable innovative political mechanisms (such as a change of government every four years). This however could only become constructive instead of disruptive, or even destructive, by reaching a certain level of homogeneity within society, for example, by achieving a consensus on the form of governance. Until this level of modernization was reached, there was no modern form of liberal democracy present even in the countries said to be most democratic in the world: the United Kingdom and the United States.⁴

Hungary's political heritage

¹ HE, J.: *The Patterns of Democracy in Context of Historical Political Science*. In: *Chinese Political Science Review*. 7/2022, pp. 118 - 119.

² HE, J.: *The Patterns of Democracy in Context of Historical Political Science*. In: *Chinese Political Science Review*. 7/2022, pp. 120 - 122.

³ YANG, G.: *The Paradigm Shift of Political Science from Being "Change-oriented" to "Governance-oriented": A Perspective on History of Political Science*. In: *Chinese Political Science Review*. 6/2021, p. 514.

⁴ YANG, G.: *The Paradigm Shift of Political Science from Being "Change-oriented" to "Governance-oriented": A Perspective on History of Political Science*. In: *Chinese Political Science Review*. 6/2021, p. 518.

Keeping these factors in mind, let us now examine a part of Hungary's peculiar political heritage. In my research I have identified a vast number of reoccurring patterns in Hungary's political history, listed extensively in my master's thesis. These I have organized into two main groups: Structural patterns, such as that of a disproportionate party system and that of limited parliamentarism, and behavioural patterns, such as the behaviours of the elites, society, and their interaction dynamics.¹ Now we shall focus on those relevant to the democratic prerequisites I listed above.

Lack of civic autonomy

Hungarian political heritage shows the presence of an inherent lack of civic autonomy. This is supported by the appearance of several reoccurring patterns in Hungarian society's typical behaviours during all free and consolidated political systems in modern times: The era of dualism (1867 – 1918), the Horthy-era (1920 – 1944) and the third republic (1990 –).

The first such pattern is that of the people's disappointment in democracy and capitalism. Each of the analysed systems had its fair share of internationally induced crises for which the people blamed local politicians instead of broader processes.² This, combined with the fact that each of these political systems' conceptions were perceived to have been as a result of a 'background pact' results in a continuous lack of trust from the populace toward the system.³ This attitude manifests itself in the people generally trying to circumvent laws instead of abiding by them.⁴

¹ KISS, D.: *Magyarország politikatörténeti mintázata: A velünk élő politikai örökség problematikája*. [online], [cit. 24/7/2023]. Available on the internet: <<http://midra.uni-miskolc.hu/?docId=43086>>.

² CSIZMADIA, E.: *Miért "alaptalan" a magyar demokrácia? Pártok, konfliktusok, társadalmi konfliktusok, társadalmi kohézió és állampolgári nevelés*. Budapest: Gondolat, 2014, p. 30.

³ CSIZMADIA, E.; LAKATOS, J.; NOVÁK, Z.; PAÁR, A.; RAJNAI, G.: *Uralkodó part: A Fidesz nemzetközi és hazai történeti összehasonlításban*. Budapest: Gondolat, 2021, p. 220.

⁴ TÖLGYESSY, P.: *A Magyar parlamentáris hagyomány íve és az újabb alkotmányozás*. In: JAKAB, A.; KÖRÖSÉNYI, A. (eds.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol. Politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések*. Budapest: Új Mandátum, 2012, p. 277.

A further factor composing society's lack of civic autonomy is the people's adaptation to the elite's hate structures. The Hungarian political system's recurring trait is that its cleavages are formed within the elite's relations instead of the popular level, meaning that in contrast with other Western political systems the people's attitudes conform to the elites' instead of being the other way around.¹ This is especially problematic considering the nature of the elite's relations: The governing side usually adopts an unwavering sense of mission and the opposing side adopts a stance against the entire system instead of only the reigning government. This unsurprisingly results in no cooperation between the two sides which, by the aforementioned adaptability, results in a politically polarised society. The elites furthermore recognise this adaptability and exacerbate it for their own political gain: They maintain a narrative of good against evil, representing opponents as enemies, reinforcing historical hate structures of Hungarian politics.²

The lack of civic autonomy is also recognisable in the people's recurring need for political stability: Hungarians regularly turn toward the 'good willed' state paternalism instead of an 'inhuman' rule of law.³ The governing parties therefore base their rule on hierarchies permeating Hungarian society instead of power sharing and civic action.⁴ The people have this way grown accustomed to expecting a sense of security from politics, fulfilled by a single enduring governing party.⁵ This

¹ CSIZMADIA, E.; LAKATOS, J.; NOVÁK, Z.; PAÁR, Á.; RAJNAI, G.: *Uralkodó part: A Fidesz nemzetközi és hazai történeti összehasonlításban*. Budapest: Gondolat, 2021, p. 224.

² TÖLGYESSY, P.: *Politika mindenekelőtt*. In: JAKAB, A.; GAJDUSCHEK, GY. (eds.): *A Magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2016, p. 30.

³ TÖLGYESSY, P.: *Politika mindenekelőtt*. In: JAKAB, A.; GAJDUSCHEK, GY. (eds.): *A Magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2016, p. 34.

⁴ TÖLGYESSY, P.: *Politika mindenekelőtt*. In: JAKAB, A.; GAJDUSCHEK, GY. (eds.): *A Magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2016, p. 38.

⁵ CSIZMADIA, E: *Domináns pártrendszer: miért ismétlődik Magyarországon?* [online], [cit. 27/7/2023]. Available on the internet: <<https://politikatudomany.tk.hu/blog/2018/10/dominans-partrendszer-miert-ismetlodik-magyarorszagon>>.

means a constant need from the voters for a rule by majority instead of a rule by consensus.¹

Hungarian society also has a historical conflict with modernization attempts. Social modernization during the dualistic era was promoted by the government but these efforts often met popular resistance.² This attitude was regarded as potentially problematic for the implementation of a democratic system even at the very beginning of modern Hungarian political history.³ Interestingly this line-up continued into the Horthy-era and the third republic, making democracy self-dangerous to the present day.⁴ What the Orbán-regime changed in this regard is the government this time abandoning the mission of forcing modernization upon the people, sometimes deliberately withholding progress in certain areas (for example in the education system) for supposed political gain.⁵ Even though this might seem as nefarious conduct, it conforms better to societal demands than previous systems' conflict for forced progress.

Lack of innovation mechanisms

The very fact that these historic characteristics of Hungarian politics have returned after several revolutions, regime changes, and two world wars presents us with the intriguing problem of how this is possible. Based on my findings, a central trait of the country's public scene is its inability to change organically. I have already demonstrated several factors that not only explain why the Fidesz-KDNP government is currently in power by popular support, but also how meaningful change is difficult to achieve. Now let us look at the latter in greater detail.

¹ CSIZMADIA, E.: *Miért "alaptalan" a magyar demokrácia? Pártok, konfliktusok, társadalmi konfliktusok, társadalmi kohézió és állampolgári nevelés.* Budapest: Gondolat, 2014, p. 45.

² BECK, L.: *A régi Magyarország.* Budapest, Universitas, 1944, pp. 187, 191, 193 - 194.

³ *Őszinte szó pártjainkról és a kormányról.* Pest: Ráth Mór, 1869, pp. 48, 69 - 70.

⁴ TÖLGYESSY, P.: *Politika mindenekeelőtt.* In: JAKAB, A. - GAJDUSCHEK, GY. (eds.): *A Magyar jogrendszer állapota.* Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2016, p. 30.

⁵ MILLEI, I.: *Totyik Tamás: Magyarországon a minőségi oktatás tudatos leépítése folyik.* [online], [cit. 25/7/2023]. Available on the internet: <<https://hirklikk.hu/kozelet/totyik-tamas-magyarorszagon-a-minosegi-oktatas-tudatos-leepitese-folyik/377242>>.

Hungarian politics' lack of innovation mechanisms can be explained through three approaches: The lack of constructive interaction patterns between the elites, the lack of constructive self-reflection patterns within the elites and the failure of implementing alternative innovation patterns in the system.

The lack of cooperation

The elites' interactions cannot be constructive in Hungarian politics because, as in previous systems, they could not be pacified against each other.¹ For this reason no Western-type cooperation models exist in Hungarian political tradition, only the fierce competition between two static blocks.² The system is further deprived from innovation by the political elite's aforementioned effort to obstruct reforms and the constant nature of the governing parties, meaning that there is no real competition for power that would move constructive change forward.

The lack of cooperation between the elites can be further explained by a multitude of historical patterns in Hungary's political heritage. The fact that the party system is based on questions of state law instead of class differences or ideologies means that the opposition is inherently a system opposition, which in turn means all changes of government present a danger to the political system itself. The phenomenon of the dominant party is therefore a necessity for political stability, reinforced by popular demand for the same. This is why governing side feels a need to obstruct opposition victory through skewing the playing field in their own favour. A further explanation for the lack of cooperation can be found in the way politicians relate to the dichotomy of preserving Hungarian political heritage and adapting Western models. The former is embraced by the governing block while the latter is propagated by the opposing block. The divide between the two is deepened by the governing side's sense of mission, by which they believe themselves to be the only actors capable of leading the country. This also

¹ CSIZMADIA, E.; LAKATOS, J.; NOVÁK, Z.; PAÁR, Á.; RAJNAI, G.: *Uralkodó part: A Fidesz nemzetközi és hazai történelmi összehasonlításban*. Budapest: Gondolat, 2021, p. 235.

² CSIZMADIA, E.: *Miért "alaptalan" a magyar demokrácia? Pártok, konfliktusok, társadalmi konfliktusok, társadalmi kohézió és állampolgári nevelés*. Budapest: Gondolat, 2014, p. 43.

results in offensive politics: The opposition is talked down upon, reprimanded for not only supposed malevolence but also incompetence. They in turn criticise the governing side in the same manner, especially in times of crisis, claiming grave misconduct. As discussed before, this behaviour is adopted by the voters standing behind each side, aggravating the deficit in civic autonomy, which in turn doesn't put enough pressure on the elites to modernize.¹

The lack of self-reflection

We can see that the elite doesn't induce innovation through its interrelations. But what about self-initiated change? The people's need for stability through political continuity unfortunately hinders the elite's efforts for self-reflection.² Another issue is the lack of an innovative heritage: The governing block does not have historical experience with losing elections and the oppositional block does not have historical experience of coming into power without changing the system itself. These factors lead the elites to disregard their own mistakes or outright blaming them on others (either foreign forces or the opposing block).

As with the interaction dynamics, the lack of self-reflection is also rooted more deeply inside Hungarian political heritage. The fact that regime changes are always induced by international mechanisms mask the elites' own shortcomings and successes. Since the new system usually lacks proper plurality, the dominant elite and paradigm can be used as a scapegoat by its opposition. As was already mentioned, innovative processes are frozen by the party system based on questions of state law and the fact that there is no change in the roles of government and opposition. The former have no need to self-reflect since they keep winning the elections and believe in their unique ability to govern. The latter feel there is no need to self-reflect since they can blame the un-

¹ KISS, D.: *Magyarország politikatörténeti mintázata: A velünk élő politikai örökség problematikája*. pp. 74 -75. [online], [cit. 24/7/2023]. Available on the internet: <<http://midra.unimiskolc.hu/?docId=43086>>.

² CSIZMADIA, E.: *Miért lett olyan Magyarország, amilyen?* [online], [cit. 21/07/2023]. Available on the internet: <<https://ellensuly.hu/miert-lett-olyan-magyarorszag-amilyen/>>.

fairly designed political arena, rampant corruption, and supposed electoral fraud for their defeat. This behaviour is reinforced through the sense of confirmation stemming from the successful adaptation of hate mechanisms by the people. Another reoccurring aspect of Hungarian politics is also the discarding of experiences of past systems because of the drastic nature of the change in regimes. This creates a hard border between the present and the past, making people believe that examining Hungarian history in a political nature is irrelevant.¹

The failure of alternative models of innovation

This fact that meaningful change only happens when the political system gets destroyed (though war or revolution) shows just how grave the issue of the innovation deficit is in Hungary. Organic change is not typical. Contrary to what one might assume though, the elites are in fact aware of this problem. This is supported by the fact that they regularly attempt to implement alternative models of innovation, trying to circumvent the deficit induced by the aforementioned factors. These alternate models have however all been unsuccessful.

Two of the most influential Hungarian political thinkers, *Gyula Szekfű* and *István Bibó* have pointed out the fact that contrary to the West, the Hungarian political character does not possess the ability nor possibly the will for overcoming its tradition of division.² Of course, the population does not require this of the leaders and the elites don't feel pressured to do so either: Those in power feel that they would only endanger their own positions with it. They therefore have to look toward alternate models of innovation. During Hungarian political history there have been numerous attempts at integrating the opposition into the governing block,³ introducing previously shunned conservative

¹ KISS, D.: *Magyarország politikatörténeti mintázata: A velünk élő politikai örökség problematikája*. p. 75. [online], [cit. 24/7/2023]. Available on the internet: <<http://midra.uni-miskolc.hu/?docId=43086>>.

² CSIZMADIA, E.: *A Magyar politikai fejlődés logikája. Összehasonlítható-e a jelen a múlttal, s ha igen, hogyan?* Budapest: Gondolat, 2017, pp. 262, 271.

³ A large number of politicians from the opposition joined the governing party during the dualistic era, but this did not result in a change of the state-law-focused party system

values into the system,¹ or mobilizing the masses in support of political movements.² These attempts however never produced the outcomes the elites hoped for: For example, instead of governing through coalitions based on compromise, the larger party always dominated over or completely assimilated the smaller one. The most recent ‘victim’ of this is the Christian Democratic People’s Party (KDNP) which, in Orbán’s speech on how Hungary can stay out of the Russo-Ukrainian conflict through strong unitary government, was outright denied being acknowledged as a governing coalition party.³

Conclusion

Based on my findings I can assess that Hungary’s political system does not contain some of the prerequisites needed for a successful liberal democracy. The main issues are found in relation to the cultural prerequisite and the modernization prerequisite.

Looking through Hungary’s political heritage we can see that personal autonomy isn’t as developed as in other Western nations. Societal modernization has always been initiated by the elites (if at all) and not by popular pressure. As per *Yang*, no democracy has implemented the system we understand today as ‘liberal’ until a sufficient level of social

even when entire parties got absorbed through mutual agreements. See: MÁRKI – BEKSICS 1898, pp. 437, 440, 446. The governing party of the Horthy-era used the Christian social party as a coalition partner but this alliance was not necessary nor important to maintain their firm rule over the country. It did not require any compromises to be made either so it cannot be regarded as a model for innovation. See: PÜSKI 2010, pp. 32, 59.

¹ True conservatism has long been unpopular in Hungary. Although Fidesz uses the term to define itself, in reality the values represented by the party do not conform to conservatism but right-wing populism instead. See: MIGLÉC: *Történelmi illúzió, hogy igény van Magyarországon nemzeti konzervatív pártra.*

² CSIZMADIA, E.: *Miért “alaptalan” a magyar demokrácia? Pártok, konfliktusok, társadalmi konfliktusok, társadalmi kohézió és állampolgári nevelés.* Budapest: Gondolat, 2014, pp. 27 – 28, 32.

³ ORBÁN, V.: *Orbán Viktor beszéde a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara gazdasági évnyitó eseményén.* [online], [cit. 27/7/2023]. Available on the internet: <<https://kormany.hu/beszedek-interjuk/miniszterelnok/orban-viktor-beszede-a-magyar-kereskedelmi-es-ipkamara-gazdasagi-evnyito-esemenyen-20230309>>.

modernity was achieved. Hungary's difficulty with the same is therefore not surprising at all.

Liberal democracy also requires constant modernization to be present in the system to function properly. Not much has to be said in connection to Hungarian politics' relationship with this either. Hungarian political heritage shows that constant change is explicitly contrary to the country's need for political stability. The deep political divisions within the elites and the people mean that there is no sufficiently homogenous society able to absorb this innovation. As discussed before, when the entire system gets questioned by practically anyone outside the government, liberal democracy becomes self-dangerous.

This however is not a warning any longer. Hungary had a flawed and fragile liberal system in place for two decades after the fall of communism, but it did not satisfy the needs of the Hungarian people. Those in favour of the Western model could not convince the voters that their issues had nothing to do with 'copying the West'. In my opinion this further proof for the lack of either the ability or the will for self-reflection discussed in this article: Hungarians chose to blame the Western system instead of considering that the mode of implementing it, rather than the model itself, was wrong. The current government clearly supports the view of surpassing the 'failed' West, but the opposition reinforces these wishes in the majority of voters by denying any fault in mismanaging the country during their tenures before the last change of government in 2010.¹

For this reason, I believe that restoring, or rather, actually implementing liberal democracy in Hungary requires deeper change than the supposedly more liberal side coming into power. Both sides on the playing field together with the vast majority of the voters' behaviours conform to the patterns seen in the country's political heritage which clash with the prerequisites of liberal democracy. If we want to look for someone to blame for Hungary's democratic backsliding, we cannot

¹ The opposition hasn't gone through sufficient renewal in its actors to be considered different than the governing side between 2002 and 2010. This is evident when considering that the main opposition party, the Democratic Coalition (DK) is headed by the former prime minister *Ferenc Gyurcsány* (2004 – 2009), the politician regularly polling as most rejected among all voters.

denounce the governing parties and politicians alone. Responsibility lies with both sides of the playing field and the vast majority of voters too. As long as this fact is not recognised, Hungarian politics will most probably remain stuck in the 150-year-old loop that keeps it from catching up to the West.

References:

Books

BECK, L.: *A régi Magyarország*. Budapest, Universitas, 1944.

CSIZMADIA, E.; LAKATOS, J.; NOVÁK, Z.; PAÁR, Á.; RAJNAI, G.: *Uralkodó part: A Fidesz nemzetközi és hazai történeti összehasonlításban*. Budapest: Gondolat, 2021.

CSIZMADIA, E.: *Miért "alaptalan" a magyar demokrácia? Pártok, konfliktusok, társadalmi konfliktusok, társadalmi kohézió és állampolgári nevelés*. Budapest: Gondolat, 2014.

CSIZMADIA, E.: *A Magyar politikai fejlődés logikája. Összehasonlítható-e a jelen a múlttal, s ha igen, hogyan?* Budapest: Gondolat, 2017.

MÁRKI, S.; BEKSICS, G.: *A modern Magyarország (1848 - 1896)*. Budapest: Athenaeum, 1898.

Őszinte szó pártjainkról és a kormányról. Pest: Ráth Mór, 1869.

PÜSKI, L.: *A Horthy-korszak. 1920-1941*. Budapest: Kossuth, 2010.

Articles in proceedings

TÖLGYESSY, P.: *A Magyar parlamentáris hagyomány íve és az újabb alkotmányozás*. In: JAKAB, A.; KÖRÖSÉNYI, A. (eds.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol. Politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések*. Budapest: Új Mandátum, 2012.

TÖLGYESSY, P.: *Politika mindenekelőtt*. In: JAKAB, A.; GAJDUSCHEK, GY. (eds.): *A Magyar jogrendszer állapota*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2016.

Articles in journals or newspapers

CSIZMADIA, E.: *Politikatudomány és történettudomány. Kutathatjuk-e együtt a magyar politikai fejlődést?* In: *Múltunk*. 4/2016.

FUKUYAMA, F.: *The End of History?* In: *The National Interest*. 16/1989.

HE, J.: *The Patterns of Democracy in Context of Historical Political Science*. In: *Chinese Political Science Review*. 7/2022, p. 111 – 139.

HUNTINGTON, S. P.: *The Clash of Civilizations?* In: *Foreign Affairs*. 3/1993.

YANG, G.: *The Paradigm Shift of Political Science from Being “Change-oriented” to “Governance-oriented”: A Perspective on History of Political Science*. In: *Chinese Political Science Review*. 6/2021.

ZELIZER, J. E.: *History and Political Science: Together Again?* In: *Journal of Policy History*. 2/2004.

Online sources

CSIZMADIA, E.: *Domináns pártrendszer: miért ismétlődik Magyarországon?* [online], [cit. 27/7/2023]. Available on the internet: <<https://politikatudomany.tk.hu/blog/2018/10/dominans-partrendszer-miert-ismetlodik-magyarorszagon>>.

CSIZMADIA, E.: *Miért lett olyan Magyarország, amilyen?* [online], [cit. 21/07/2023]. Available on the internet: <<https://ellensuly.hu/miert-lett-olyan-magyarorszagon-amilyen/>>.

KISS, D.: *Magyarország politikatörténeti mintázata: A velünk élő politikai örökség problematikája*. [online], [cit. 24/7/2023]. Available on the internet: <<http://midra.uni-miskolc.hu/?docId=43086>>.

MIGLÉC, D.: *Történelmi illúzió, hogy igény van Magyarországon nemzeti konzervatív pártra*. [online], [cit. 30/7/2023]. Available on the internet: <https://azonnali.hu/cikk/20220702_tortenelmi-illuzio-hogy-igeny-van-magyarorszagon-nemzeti-konzervativ-partra>.

MILLEI, I.: *Totyik Tamás: Magyarországon a minőségi oktatás tudatos leépítése folyik*. [online], [cit. 25/7/2023]. Available on the internet: <<https://hirklikk.hu/kozelet/totyik-tamas-magyarorszagon-a-minosegi-oktatas-tudatos-leepitese-folyik/377242>>.

ORBÁN, V.: *Orbán Viktor beszéde a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara gazdasági évnnyitó eseményén*. [online], [cit. 27/7/2023]. Available on the internet: <<https://kormany.hu/beszede-interjuk/miniszterelnok/orban-viktor-beszede-a-magyar-kereskedelmi-es-iparkamara-gazdasagi-evnyito-esemenyen-20230309>>.

Právo v boji proti dezinformáciám

Barbora Klúčiková

For the company and its members, the online environment is a natural and often irreplaceable element in everyday life. The Internet and access to it is becoming more accessible as a living organism develops and changes and affects more areas of human life. Its character provides the opportunity to connect regardless of distance or time zone and share your opinions, knowledge or skills. Unfortunately, however, there are also cases of publishing inappropriate, harmful and illegal content, or the misuse of various types of information and its transformation into misinformation. Disinformation spread in cyberspace poses a challenge to any democratic rule of law. In this direction, law then comes in as a tool that responds to the development of society. For the legislator in the issue of creating suitable legal instruments to eliminate the spread of disinformation, this is a challenge that brings with it great difficulties, especially with regard to constitutional and human rights barriers that limit him in the creation and application of such legal instruments.

Úvod

Priestor a možnosť prejaviť svoje názory predstavuje prirodzenú súčasť demokratických spoločností uznávajúcich slobodu slova a prejavu, nepresadzujúcich jediný (prijateľný) uhol pohľadu. Kombinácia týchto prvkov, a teda existencia komunikačného kanálu, rozvoj spoločnosti a vzostup šírenia (i) dezinformácií, prispeli k erózii inštitucionálnych mechanizmov obmedzujúcich šírenie dezinformácií. Demokratické právne štáty tak vývojom spoločnosti a technológií musia

čeliť novým výzvam v podobe tvorby vhodných právnych prostriedkov k eliminovaniu zneužívania informácií resp. vytvárania a šírenia dezinformácií naprieč celou spoločnosťou. V trestnoprávnej úprave absentuje skutková podstata trestného činu šírenia dezinformácií, a teda tvorbu a šírenie dezinformácií je v našich podmienkach možné stíhať iba prostredníctvom skutkových podstát iných trestných činov. Rastúci počet trestne stíhaných osôb v súvislosti s úmyselným šírením nepravdivých a zavádzajúcich informácií by mohol istým spôsobom zaručiť preventívnu funkciu a odradiť od najzávažnejších prejavov ďalších dezinformátorov.

Dezinformácie a iné pojmy

V prvom rade je potrebné povedať, že v dnešných podmienkach legálnu či jasne stanovenú definíciu pojmu dezinformácie nenájdeme. Každý subjekt, či ide o inštitúcie a orgány štátnej moci, ale i iné inštitúcie s celospoločenskou pôsobnosťou, vykladajú tento pojem rôzne, resp. v rámci odlišného rozsahu. Z určitého pohľadu tak možno hovoriť o istej koncepcnej nejasnosti a skôr vedeckému konsenzu, ktorý k definícii tohto pojmu pristupuje. Bez špecifikácie konkrétnej definície možno povedať, že väčšina z nich obsahuje charakteristické prvky, medzi ktoré možno zaradiť:¹

- ide o informáciu, faktické oznámenie o určitej skutočnosti vyjadrené konkrétnym spôsobom,
- obsah informácie je zavádzajúci, majúci potenciál vzbudiť nepravdivé presvedčenie,
- úmyselné prezentovanie autora informácie s jeho vedomím, že má zavádzajúci obsah.

¹ GREGOR, M.; MLEJNKOVÁ, P.: *Challenging online propaganda and disinformation in the 21st century*. Cham: Palgrave Macmillan, 2021, s. 13.

Častokrát sa dezinformácie definujú aj ako nepravdivé informácie, ktoré sú šírené so zlým úmyslom a cieľom vzbudiť v príjemcovi nepravdivé presvedčenie.¹

K definičnému vymedzeniu tohto pojmu pristúpila aj Európska komisia, v zmysle ktorého možno pod dezinformáciami rozumieť akékoľvek formy nepresných alebo zavádzajúcich informácií vytvorených a šírených za účelom úmyselného poškodenia verejnosti alebo zisku.² V predmetnej definícii možno vymedziť všetky vyššie uvedené definičné prvky tohto pojmu a možno predpokladať, že členské štáty Európskej únie budú pri tvorbe legálnych definícií vychádzať práve z tohto vymedzenia.

V publikáciách sa stretávame i s ďalšími pojmami, ktoré sú využívané pri problematike vzťahujúcej sa k dezinformáciám. Jedným z nich je pojem fake news, ku ktorému autori pristupujú taktiež rôzne, prípadne tieto pojmy dokonca zamieňajú. Väčšina z nich k nim však pristupuje v rozsahu, že v prípade dezinformácií ide o podkategóriu fake news, rôzne druhy mediálneho obsahu, napr. satirické programy či reklamy imitujúce spravodajstvo (napr. reklamné články na stránkach printov), či umelo vytvorené falošné správy, s cieľom dezinformovať adresátov.³ Podľa väčšiny autorov je kľúčovým prvkom rozlišovania fake news od „skutočného“ spravodajstva akákoľvek odlišnosť od typického, bežného spravodajského obsahu a zásad, ktoré by mali novinári dodržiavať.⁴

¹ HUNT, E.: *What is fake news? Howto spot it and what you can do to stop it*. The Guardian. Guardian News and Media Ltd., 17. 12. 2016. [online]. [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/media/2016/dec/18/what-is-fake-news-pizzagate>>.

² EURÓPSKA KOMISIA: *A multi-dimensional approach to disinformation: Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation*. European Commission. 2018, s. 11. [online]. [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1>>.

³ MARWICK, A.; LEWIS, R.: *Media Manipulation and Disinformation Online*. Data & Society Research Institute, 2017, máj 2017, 104 s. [online]. [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <<https://datasociety.net/library/media-manipulation-and-disinfo-online/>>.

⁴ TANDOC, E. C.; ZHENG WEI, L.; LING, R.: *Defining „Fake News,“ A typology of scholarly definitions*. In: *Digital Journalism*. 2018, roč. 6, č. 2, s. 148.

V zmysle inej definície ide o zámerne a preukázateľne nepravdivé správy vydávané za spravodajský obsah.¹ Iní autori však fake news považujú skôr za poddruh dezinformácií a definujú ich ako zámerne uvádzanie nepravdivých informácií prezentovaných ako bežné spravodajstvo, kedy v nich uvedené tvrdenia sú zo svojej podstaty zavádzajúce.² Za rozlišujúce kritérium týchto pojmov tak možno považovať „napodobovanie spravodajského obsahu“, ktorý je charakteristickým prvkom pre definíciu fake news.

Potrebu rozlišovania týchto pojmov zvýraznila aj Európska komisia, keďže podľa jej záverov ide o dva odlišné pojmy a to z dôvodu, že škodlivý, klamlivý obsah je možné rozširovať rôzne, než iba spôsobom imitujúcim spravodajstvo.³

V naznačenej problematike sa objavuje i ďalší pojem, a to pojem hoax. V prípade tohto pojmu ide o správy obsahujúce nepravdivé alebo nepresné skutočnosti – informácie, ktoré sú ale adresátom prezentované ako legitímne a overené. Rozlišujúcim kritériom voči pojmu dezinformácie je cieľ hoaxu – niekoho „nachytať“ či zosmiešniť z dôvodu, že takémuto hoaxu uverí. Medzi hoaxy sa v literatúre zaraďujú aj nepravdivé poplašné správy.⁴

Bezpečnosť a aplikačná prax

Sme svedkami toho, že využívanie dezinformácií a propagandy je bežnou súčasťou psychologických operácií, ktorými je možné vplývať na adresátov - publikum, účelovo vytvárať a formovať ich postoje, správanie sa a konečné vnímanie okolitej reality. S takýmito psycho-

¹ HUNT, E.: *What is fake news? How to spot it and what you can do to stop it*. The Guardian. Guardian News and Media Ltd., 17.12.2016. [online], [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/media/2016/dec/18/what-is-fake-news-pizzagate>>.

² GELFERT, A.: *Fake News: A Definition*. In: *Information logic*. 2018. roč. 38, č. 1, s. 94.

³ EURÓPSKA KOMISIA: *A multi-dimensional approach to disinformation: Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation*. European Commission. 2018, s. 11. [online], [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1>>.

⁴ VÝBORNÝ, Š.: *Nenávisťný internet versus právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 30.

logicko-informačnými operáciami sa môžeme stretnúť v každodennom živote napr. v podobe aktivít predstaviteľov na politickom poli s cieľom poškodiť „nepriateľské“ informácie a informačné systémy a súčasne ochrániť tie vlastné. Z praxe tiež vieme, že k šíreniu dezinformácií dochádza aj na vyšších úrovniach spoločnosti, a to zo strany samotných štátov či pre štát aktívnych aktérov z mimovládneho prostredia.¹

Bezpečnostným rizikom v prípade dezinformácií je i skutočnosť, že je možné ich aplikovať v kyberpriestore ako súčasť propagandy zamerané na narušenie spoločenskej spolupatričnosti, solidarity či súdržnosti, ako i celkového demokratického systému štátu s cieľom napr. oslabiť pozície jeho politických predstaviteľov. Svojím obsahom tak dokážu narúšať akúsi kompaktnosť spoločnosti, prehľbujú existujúcu rozdielnosť v názoroch jej členov, prípade až radikalizujú ich názory najmä v hodnotových otázkach a témach. Rovnako je preukázané, že dezinformácie si názorovo prispôsobuje časť spoločnosti, ktorá nie je ochotná si získané informácie overovať, k získavaniu informácií sa uchýľuje skôr k alternatívnym zdrojom a v porovnaní so zvyškom populácie sa i ľahšie v názoroch radikalizuje a uchýľuje dokonca k násilným prejavom. Tieto okolnosti tak predstavujú významný dopad na demokratické prvky štátu vo vnútri i navonok.²

V neposlednom rade Európska komisia označila dezinformácie za bezpečnostné riziko a hrozbu pre právne a demokratické štáty, a to najmä v oblasti integrity volebných procesov a verejných politík vychádzajúcich z demokratických hodnôt. S cieľom jej boja s dezinformáciami vypracovala multidimenzionálne prístupy zamerané na podporu mediálneho prostredia a gramotnosti populácie v tejto oblasti (i súvisiacich oblastiach). Svoje postupy následne prepojila aj s aktivitami NATO a spoločne vytvorili inštitúciu - European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, ktorá sa okrem iného zameriava aj na oblasť boja s dezinformáciami. To, že dezinformácie predstavujú

¹ GREGOR, M.; MLEJNKOVÁ, P.: *Challenging online propaganda and disinformation in the 21st century*. Cham: Palgrave Macmillan, 2021, s. 83.

² MAREŠ, M.; MLEJNKOVÁ, P.: *Propaganda and Disinformation as a Security Threat*. In: GREGOR, M.; MLEJNKOVÁ, P.: *Challenging online propaganda and disinformation in the 21st century*. Cham: Palgrave Macmillan, 2021, s. 76 - 79.

významné bezpečnostné riziko, bolo európskym inštitúciám zrejme už v roku 2016, kedy boli dezinformácie a dezinformačné kampane označené ako prejav vplyvu cudzej moci a prostriedok informačnej vojny, ktorou sa cudzie mocnosti snažia pôsobiť na štáty – v oblasti ich riadenia a využívania komunikačných a informačných kanálov alebo technológií, čím dochádza k nežiaducemu vplyvu na mienku verejnosti. Ich snahou je pretransformovávať informácie na svoj obraz a narušovať dôveru členov spoločnosti v inštitúcie a ich predstaviteľov. Aj z tohto dôvodu, najmä v kombinácii s otvorenosťou demokratických spoločností a limitovanými možnosťami štátu zasahovať do slobody prejavu a slova, predstavujú dezinformácie pomerne veľké nebezpečenstvo.¹

V aktuálnej praxi sa nosnými témami dezinformácií stali pandémie ochorenia Covid-19, čipová kríza či ruská invázia na ukrajinské územie, pričom subjekty prezentujúce tieto dezinformácie sú častokrát prepojené s extrémistickými skupinami. Ako nám preukazuje aplikačná prax, slovenská spoločnosť nie je voči vplyvu dezinformácií dostatočne odolná. Skutočnosť, že dezinformácie môžu predstavovať značné nebezpečenstvo nielen pre samotnú demokraciu, ale aj dôveru spoločnosti napr. v štátne inštitúcie, dokonca i pre život a zdravie členov spoločnosti, preukazujú prípady bežného života. Príkladom je vražda (skutok neskôr prekvalifikovaný na obzvlášť závažný zločin teroristického útoku) v bratislavskom bare Tepláreň z roku 2022. Podľa záverov vyšetrovania tohto trestného činu bol jeho páchatel stratený vo svete dezinformácií a konšpiračných teórií.²

Je tak skutočne veľkou výzvou pre zákonodarcu, ako právne nástroje eliminujúce šírenie dezinformácií adekvátne aplikovať tak, aby

¹ EURÓPSKA KOMISIA: *A multi-dimensional approach to disinformation: Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation*. European Commission. 2018, s. 5 - 12. [online], [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1>>.

² PRAVDA: *Vražda v Teplárni: Vyšetrujú zodpovednosť ďalších osôb. Mlčanie rodiny otvára otázky*. [online], [cit. 1/7/2004]. Dostupné na internete: <<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/643763-vrazda-v-teplarni-vysetruju-zodpovednost-dalsich-osob-mlcanie-rodiny-otvara-otazky/>>.

obsahovo dostatočne reagovali na ich charakter a súbežne rešpektovali základné práva a slobody ich šíriteľov.

Právo na slobodu prejavu vs. dezinformácie

Legitimita zásahu práva na slobodu prejavu za účelom obmedzenia šírenia dezinformácií sa posudzuje na podklade viacerých kritérií. Pri posudzovaní legitimacy hrá úlohu najmä podoba zásahu, prostredníctvom ktorého dôjde k obmedzeniu šírenia dezinformácií, ale i jeho primeranosť a ospravedlňujúci prvok vzhľadom na obsah dezinformácie, ktorej šírenie zásah obmedzil.

Pri podobe zásahu sa kladie dôraz na jeho legitimitu, a teda je vždy potrebné posudzovať, či došlo k zásahu v zmysle zákona a tento bol pre subjekt jasný, zrozumiteľný a presný. Okrem legitimacy je potrebné posudzovať i proporcionalitu takéhoto zásahu. V otázke podoby zásahu možno hovoriť buď o zásahu predbežnom, alebo následnom. Rovnako sa pri podobe zásahu prihliada i na to, aký účinok takýto zásah vyvolal. Zatiaľ čo predbežný účinok zabraňuje zverejneniu konkrétneho obsahu / informácie, následný účinok nastupuje až po zverejnení obsahu / informácie. V praxi ide najmä o prípady obmedzenia prístupu ku konkrétnemu obsahu / informácie či následku v podobe sankcie pre ich autora. Pri zásahu do slobody prejavu možno hovoriť o zásahu predbežnom, pričom špecifickým typom takéhoto zásahu je napr. cenzúra, ktorej sa však v európskych podmienkach môžu dopustiť iba orgány verejnej moci.¹ Pri podobe zásahu a jeho primeranosti hrá podstatnú úlohu aj podoba sankcie za uplatnenie práva na slobodu prejavu za predpokladu, že boli aplikované prostriedky súkromného či verejného práva, a či je aplikovaná sankcia adekvátne voči legitímnemu a sledovanému cieľu.²

Pri posudzovaní ospravedlnenia zásahu do práva na slobodu prejavu ide o proces zhodnocovania toho, či predmetný zásah reálne sleduje stanovený legitímny cieľ. K obmedzeniu práva na slobodu prejavu za účelom minimalizovania šírenia dezinformácií môže v praxi

¹ WAGNEROVÁ, E. (et al.): *Listina základných práv a slobod. Komentár*. Praha : Wolters Kluwer, 2012, s. 26 - 27.

² Rozhodnutie ESLP vo veci Handyside proti Veľkej Británii č. sťažnosti: 5493/72 zo dňa 07. decembra 1976.

dôjsť hneď z niekoľkých dôvodov, a to napr. za predpokladu, že takýto prejav popiera zásady a hodnoty, na ktorých je budovaný demokratický a právny štát. Samozrejme platí, že k takémuto obmedzeniu dochádza iba v ojedinelých prípadoch (vzhľadom na ich individuálne okolnosti).¹ V otázke posudzovania legitimity zásahov z dôvodu existujúcej hrozby pre národnú bezpečnosť je v praxi potrebné klásť dôraz najmä na charakter a podobu dezinformácií. Neplatí totiž, že každá dezinformácia či hoax uverejnené v mediálnom prostredí predstavujú ohrozenie národnej bezpečnosti.² Práve táto okolnosť vyvoláva v odbornej i laickej verejnosti pomerne široké diskusie, pretože pre zákonodarnú moc môže byť pomerne náročné vymedziť hranice, v rámci ktorých možno určiť určité konanie subjektu za protispoločenské v takej intenzite, že môže byť sankcionované prostriedkami práva (či už civilného, alebo trestného).

V praxi sa už teraz možno stretnúť s obmedzením slobody prejavu v prípadoch, ak dochádza k šíreniu dezinformácií vzťahujúcich sa k dostupnosti verejných služieb a schopnosti vyvolať v spoločnosti znepokojenie až paniku. Rovnako dochádza k obmedzovaniu dezinformácií, ktoré svojím obsahom podporujú agresiu, násilie a páchanie trestnej činnosti, alebo ak výraznou mierou narúšajú dôveru v štát a jeho inštitúcií. Pri vzťahu práva na slobodu prejavu a dezinformácií je potrebné v praxi prihliadať aj na povahu samotnej dezinformácie. Tá má vplyv na posudzovanie potreby a primeranosti zásahu do tohto práva. Dochádza k posudzovaniu jednotlivých faktorov majúcich základ v dvoch prvkoch – v obsahu dezinformácie a jej autorovi. Obsah vymedzuje legitímny cieľ ohrozený šírenou dezinformáciou, a v záujme ktorého môže dôjsť k obmedzeniu slobody prejavu. Rovnako je významný k určeniu toho, či nemôže dôjsť k vylúčeniu takéhoto prejavu z ochrany poskytovanej článkom 17 Európskeho dohovoru o ľudských právach. Pri dezinformáciách je možné určiť aj typ prejavu, avšak v praxi nezáleží na type, vždy sa prihliada na skutkové okolnosti konkrétneho prípadu (okrem obsahu i úmysle jej autora atď.). Pri obsahu

¹ Uznesenie Ústavného súdu SR zo dňa 23. mája 2019, sp. zn. II. ÚS 78/2019.

² GUEHAM, F.: *Fact-checking: The answer to the information and democracy crisis* [online], [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.fondapol.org/etude/farid-gueham-le-fact-checking-une-reponse-a-la-crise-de-l-information-et-de-la-democratie>>.

dezinformácie je významná aj miera ich pravdivosti, keďže od svojej podstaty majú zavádzajúci charakter a v individuálnom prípade môže záležať na tom, do akej miery sa táto zakladá na pravdivosti. K posudzovaniu miery pravdivosti v praxi dochádza najmä pri kolízii práva na slobodu prejavu s osobnostnými právami resp. ich ochranou.¹

Okrem spomenutého obsahu je druhým kľúčovým prvkom dezinformácie jej autor a teda ten subjekt, ktorý dezinformáciu vytvoril a z ochrany slobody prejavu má určitým spôsobom benefit. V praxi požívajú zvýšenú ochranu v otázke zásahu do práva na slobodu prejavu najmä novinári či iné obdobné povolania, ktoré v rámci výkonu svojich činností poskytujú informácie verejného záujmu. Špecifický typ ochrany vyplýva z kľúčovej úlohy ich povolania, a teda sprostredkovať informácie pre tvorbu slobodných a individuálnych názorov členov spoločnosti, no za predpokladu, že poskytujú informácie o vybraných udalostiach vo verejnom záujme. Vzhľadom na tieto prvky teda dezinformátori tieto podmienky nespĺňajú a nemôžu ani požívať vyššiu mieru ochrany.² Pri autorovi dezinformácie je podstatným prvkom i jeho úmysel dezinformáciu vytvoriť a šíriť. V procese hodnotenia proporcionality zásahu sa v praxi berie do úvahy úmysel autora najmä v trestnoprávnej rovine. V našich podmienkach, aj napriek viacerým snahám najmä z dôvodu pandémie ochorenia Covid-19, však exaktná úprava do dnešného dňa absentuje a takéto konanie môže byť do istej miery stíhané ako šírenie poplašnej správy v zmysle ustanovenia § 361 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný zákon“), aj keď nejde o úpravu v takom rozsahu, ako možno nájsť v právnych poriadkoch iných štátov.

Trestnoprávna úprava v boji proti dezinformáciám a výzvy do budúcnosti

¹ KASL, F.: *Labelling speech*. In: GREGOR, M., MLEJNKOVÁ, P.: *Challenging online propaganda and disinformation in the 21st century*. Cham: Palgrave Macmillan, 2021, s. 108.

² Nález Ústavného súdu SR zo dňa 11. júla 2012, sp. zn. PL. ÚS 12/09-135.

V prípade všetkých nástrojov, ktoré možno aktuálne nájsť v úprave civilného a trestného práva, je možné na šírenie dezinformácií reagovať iba individuálne a ex post. Rovnako nie je ani možné efektívne všetky do úvahy prichádzajúce nástroje aplikovať a to najmä kvôli anonymite, ktorú internetové prostredie ponúka. V takomto anonymnom prostredí je náročné odhaliť totožnosť a úmysel šíriteľa, ktorého by bolo následne možné žalovať či trestne stíhať. V podmienkach trestného práva možno problematiku šírenia dezinformácií subsumovať pod cyber-enabled kriminalitu, keďže práve online prostredie výraznou mierou uľahčuje ich šírenie s veľkým dosahom na adresátov.¹ Postihnúť šírenie dezinformácií prostriedkami trestného práva však dnes nie je jednoduché a v praxi sú využívané skôr inštitúty civilného práva. Absentujú aj kriminologické výskumy napr. k subjektom páchajúcim takýto druh činnosti. Určité údaje priniesla štúdia, v zmysle záverov ktorej v populácii existuje zastúpenie tých, ktorí dezinformácie vytvárajú, v pomere menej ako 1 % a naopak 5 % zastúpenie tých subjektov, ktoré pravidelne dezinformácie šíria do spoločnosti. Takýchto šíriteľov dezinformácií možno ďalej diferencovať na šíriteľov spontánnych (motívom ich konania je snaha zlepšiť svoje postavenie v kolektíve) a šíriteľov expertných (motívom ich konania je sebautvrdenie v tom, že vedia viac, ako zvyšok spoločnosti). Páchateľmi trestnej činnosti v súvislosti so šírením dezinformácií sú najmä ich samotní autori či expertní šíritelia. Ako už bolo uvedené, motívom ich konania je prevažne pocit, že vo svete a spoločnosti dochádza k zmenám k horšiemu, takéto subjekty častokrát nedôverujú tradičným médiám a uchýľujú sa skôr k alternatívnym zdrojom, pretože tradičné médiá obviňujú zo zamlčovania informácií a obhajoby vládnych a korporátnych záujmov. Tak ako spoločnosť, aj dezinformátori sa časom vyvíjajú a čoraz častejšie sa stáva, že ideologický motív sa mení na motív

¹ LIN, H.: *The existential threat from cyber-enabled information warfare*. In: *Bulletin of the Atomic Scientists*. roč. 75, č. 4, 2019, s. 187 – 196. [online], [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <https://weaponizednarrative.asu.edu/system/files/library/docs/lin-the_existential_threat_from_cyber_enabled_information_warfare-bulletin_version-corrected_0.pdf>.

zištný, kedy sú finančne podporovaní reklamou či inými prostriedkami - subjektami (ktorým šírenie dezinformácií z určitého dôvodu vyhovuje). Rovnako bolo zistené, že takéto subjekty popisujú svoju ekonomickú situáciu ako zlú a obviňujú z nej práve vládnych predstaviteľov štátu. Z trestnoprávneho hľadiska je tak páchatelom subjekt vytvárajúci a šíriaci dezinformáciu a obeťou je priama obeť takéhoto činu, ako aj všetky subjekty, ktoré obsahu tejto dezinformácie uverili.¹

Aj napriek tomu, že v dnešnej právnej úprave Trestného zákona nenájdeme skutkovú podstatu trestného činu, ktorá by vyslovene postihovala páchatelov vytvárajúcich či šíriacich dezinformácie, ich konanie je možné subsumovať (vzhľadom na okolnosti prípadu) pod skutkové podstaty iných trestných činov, ako je napr. trestný čin podnecovanie a schvaľovanie trestného činu v zmysle §§ 337 a 338 Trestného zákona, trestný čin krivé obvinenie v zmysle § 345 Trestného zákona, trestný čin ohováranie v zmysle § 373 Trestného zákona, trestný čin šírenie poplašnej správy v zmysle § 361 Trestného zákona, trestný čin poškodzovanie cudzích práv v zmysle § 375 Trestného zákona, trestný čin hanobenie národa, rasy a presvedčenia v zmysle § 423 Trestného zákona a mnohé i. V súvislosti s okolnosťami prípadu a intenzity uskutočneného zásahu do práv prichádza do úvahy aplikovanie ustanovení „miernejšej“ právnej úpravy v podobe priestupkového práva, prípadne, ako už bolo uvedené, civilného práva, ktoré sa v praxi aplikuje najčastejšie (v zmysle zásady proporcionality a primeranosti). Vzhľadom však na to, že uvedené skutkové podstaty nevy-medzujú vytváranie a šírenie dezinformácie priamo, trestné stíhanie dezinformačného obsahu je v praxi náročnejšie a do značnej miery limitované. Napríklad pri trestnom čine ohováranie a krivé obvinenie nie je primárnym účelom obmedzenie šírenia nepravdivého a dezinformačného obsahu, ale prostredníctvom práva kriminalizovať zásahy do osobnostných práv iných subjektov. Prakticky je možné stíhať iba nepravdivý obsah v podobe skutkových vyjadrení a výrokov, ktoré môžu mať svojím obsahom zásadný dopad na fyzické osoby.

¹ STEM: Šíritelia dezinformácií. [Verejná správa z výskumu]. 22. jún 2020. [online], [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2020/06/Verejna-zprava-z-vyzkumu-web-STEM.pdf>>.

Najmä trestný čin ohováranie je v aplikačnej praxi stíhaný skôr výnimočne, a to z dôvodu, že na predmetný typ deliktu postačujú prostriedky civilno-právnej ochrany.

Pri trestnom čine šírenie poplašnej správy sa pre naplnenie skutkovej podstaty trestného činu zase vyžaduje, aby bola takáto správa šírená medzi „časťou obyvateľstva nejakého miesta“. Páchateľom takéhoto činu je subjekt, ktorý úmyselne spôsobí nebezpečenstvo vážneho znepokojenia tak, že rozširuje nepravdivú poplašnú správu, alebo sa dopustí iného obdobného konania spôsobilého vyvolať také nebezpečenstvo, prípadne takto postupuje a vec oznámi právnickej osobe, Policajnému zboru SR, inému štátnemu orgánu (a teda kvalifikovanému subjektu) či hromadnému informačnému prostriedku (prostredníctvom internetu či sociálnej siete), čo má za následok ukladanie trestu v rámci vyššej trestnej sadzby. Postihovať šíriteľov dezinformácií v podmienkach tohto trestného činu nie je však opäť v praxi jednoduché, pretože dezinformácie nie sú primárnym objektom tohto trestného činu a tieto súbežne nemusia byť spôsobilé medzi členmi spoločnosti vyvolať vážne znepokojenie. Skutková podstata skôr postihuje informácie o nebezpečenstve hroziacom v ráde nasledujúcich hodín či dní, vo forme živelnej katastrofy, nehody, útoku alebo obdobných nebezpečných situáciách (v našich podmienkach najmä opakujúce sa nahlasovanie bômb v budovách súdov, ktorého motiváciou je odročenie pojednávania a oddialenie rozhodnutí súdnych autorít). Nevýhodou takýchto správ je, že sú ťažšie overiteľné a vyvolávajú potrebu reagovať okamžite. Následok, ktoré so sebou ale prinášajú dezinformácie, naopak obsahujú prvok nedôvery v inštitúcie či demokratický právny štát, neprejavuje sa však bezprostredne tak, ako je tomu v prípade poplašnej správy, ide o výsledok dlhodobej činnosti ich tvorca či šíriteľa.¹

Ako ďalší príklad je možné spomenúť napr. trestné činy z nenávisťi, ktoré síce nie sú v Trestnom zákone explicitne definované, no vo všeobecnosti možno povedať, že ide o trestné činy, ktorých páchateľ a k svojmu konaniu motivovuje nenávisťná pohnútkou, spočívajúca

¹ Pozri bližšie ustanovenie § 361 - 362 Trestného zákona.

v negatívnom hodnotení vybranej skupiny ľudí.¹ Pri nenávisťných trestných činoch, akým je napr. trestný čin hanobenie národa, rasy a presvedčenia v zmysle § 423 Trestného zákona, je opäť stíhanie páchatel'ov šíriacich dezinformácie limitované z dôvodu, že sú stíhateľné iba (dez)informácie, ktoré obsahujú nezákonný, nenávisťný prejav. Hanobenie ako prejav páchatel'a je pritom prejav v podobe symbolických gest alebo iných spôsobov, pomocou ktorých možno vyjadriť myšlienku, pričom je potrebné ho posudzovať v kontexte konkrétneho prípadu a v úzkom súvisi s okolnosťami, za akých bol prednesený.²

V aplikačnej praxi je však stíhanie dezinformácií, ktoré by svojím charakterom boli schopné naplniť skutkovú podstatu niektorého z vyššie uvedených trestných činov, náročné, a to najmä kvôli špecifickým prvkom online prostredia. Objavujú sa prípady videozáznamov, zachytených textových správ či vyjadrení, ktoré pod vlastným menom zverejňujú konkrétne osoby - v takýchto prípadoch je dokazovanie činnosti páchatel'ov jednoduchšie, otázkou však ostáva, či, do akej miery, a či vôbec, naplní takéto konanie i skutkovú podstatu niektorého z vybraných trestných činov. V ďalších prípadoch, napr. kedy obsah zverejní osoba neznáma, je pre orgány činné v trestnom konaní náročnejšie takúto osobu vyhľadať, stotožniť, resp. úspešne odstíhať. Ak sa dezinformácie šíria anonymne formou e-mailov či statusov na rôznych sociálnych sieťach, je rovnako náročné preukázať, že predmetné informácie zverejnila konkrétna osoba (páchatel'). V praxi by bolo možné aplikovať efektívne nástroje v podobe vydania predbežných opatrení k minimalizovaniu šírenia dezinformácií, avšak ich aplikovanie je diskutabilné, nehovoriac o tak zásadnom inštitúte, akým je v trestnom práve napr. inštitút väzby (aplikovanie ktorého sa mýľa účelu primeranosti, efektívnosti a proporcionality).

Zastávame názor, že legislatívne vymedzenie trestného činu šírenia dezinformácií ohrozujúcich národnú bezpečnosť a vytvorenie

¹ PROVAZNÍK, J.: „Pravé“ verbální trestné činy z nenávisťi. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2020, roč. 28, č. 4, s. 660.

² BURDA, E. (et al.): *Trestný zákon. Komentár. II. diel*. Praha: C.H.Beck, 2011, s. 1469.

zodpovedajúcej právnej úpravy napr. vo forme zákona o blokácii obsahu ohrozujúceho národnú bezpečnosť na internete by mohli do budúcnosti zefektívniť už existujúce právne nástroje, ktoré dokážu minimalizovať šírenie dezinformácií. Práve úprava zameraná na blokovanie nebezpečného obsahu by sa nepoužívala až ex post, a teda by dokázala zmariť potenciálnu trestnú činnosť už v zárodku. Prijatie takejto úpravy by koniec koncov smerovalo aj k ochrane práva na slobodu prejavu. Okrem týchto krokov sa javí ako vhodné vytvoriť podmienky v oblasti posilnenia kapacít štátu na hrozbu dezinformácií adekvátne reagovať, budovaním inštitúcií pre monitorovanie dezinformačnej scény, resp. podporiť koordináciu už existujúcich orgánov.

Záver

K boju proti dezinformáciám možno pristúpiť cez viaceré odvetvia práva. Tak ako nástroje súkromnoprávne, je možné trestnoprávne nástroje aplikovať iba ex-post na prejavy, v prípade ktorých došlo k ich zverejneniu. Spomenutými skutkovými podstatami vybraných trestných činov je možné v praxi reagovať na tvorbu a šírenie dezinformácií, možno tak však urobiť iba v zmysle ultima ratio, a teda v najkrajnejších prípadoch a závažnej činnosti páchatel'a. V aktuálnych podmienkach trestnoprávnej úpravy však absentuje skutková podstata trestného činu, ktorá by sa explicitne zameriavala na tento druh trestnej činnosti a tak orgány činné v trestnom konaní, ako i súdy, si musia „vystačiť“ s inými skutkovými podstatami. Existujúce obmedzenia v otázke stíhateľnosti takejto činnosti by mohla minimalizovať samostatná skutková podstata trestného činu šírenia dezinformácií. Po následkoch pandémie ochorenia Covid-19 a aktuálnej situácii na Ukrajine, v podobe šírenia nepravdivých informácií správ, boli v zákonodarnom zbore snahy takúto skutkovú podstatu trestného činu vytvoriť, avšak tieto „stroskotali“ na nevoli niektorých predstaviteľov politickej moci či odbornej verejnosti. Na druhej strane je takýto prístup akceptovateľný najmä vzhľadom na pomerne náročné uchopenie toho, aké konanie možno pod túto skutkovú podstatu podradiť, resp. stanoviť jasné hranice konania majúce znaky predmetného trestného činu v praxi. Pri motíve takéhoto činu možno hovoriť o úmysle šíriť dezinformácie s cieľom ohroziť demokratický charakter štátu alebo

jeho bezpečnosť. V zmysle takejto skutkovej podstaty by bolo možné stíhať nepravdivé informácie, ktoré nie sú spôsobilé vzbudiť nebezpečenstvo okamžitého vážneho znepokojenia a neobsahujú niektoré z ďalších zakázaných prejavov v zmysle už existujúcich skutkových podstát, na druhej strane je vytvorenie skutkovej podstaty predmetného trestného činu náročné najmä pre určitú vágnosť. Súbežne je potrebné uviesť, že v slovenskom právnom poriadku do dnešného dňa absentuje čo i len definícia pojmu dezinformácia aj napriek tomu, že sa táto problematika stáva čoraz aktuálnejšou. Ak teda bude pojem dezinformácia predstavovať súčasť samotnej skutkovej podstaty trestného činu, správne vymedzenie tohto pojmu bude kľúčové pre určenie toho, aké druhy prejavov bude možné prostredníctvom skutkovej podstaty tohto trestného činu reálne stíhať. Je teda výzvou pre zákonodarcu do budúcnosti sa s týmito okolnosťami vysporiadať. Uvedomujeme si, že takéto konanie by malo byť postihované prostriedkami civilného či iného „miernejšieho“ práva, je však pravdou, že rozvojom spoločnosti sa obsah a rozsah dezinformácií neustále rozvíjajú a v niektorých prípadoch so závažnejšími následkami sa javia tieto prostriedky ako nedostačujúce. V takýchto prípadoch sa javí ako vhodné naozaj zvážiť, či nie je na mieste aplikovať dôraznejšie inštitúty trestného práva s cieľom eliminovať takéto prejavy do budúcnosti, a teda odradiť prípadných páchatel'ov k takejto činnosti. Zastávame totiž názor, že existujúci priestor pre aplikovanie trestného postihu môže mať pre šíriteľov dezinformácií odstrašujúci účinok, ktorý je v podmienkach online priestoru oslabený jeho anonymitou. V neposlednom rade k situácii neprispieva ani istá zdržanlivosť orgánov činných v trestnom konaní tieto trestné činy stíhať, najmä z obáv pred obvineniami zo zásahu do práv a cenzúry. Nič to však nemení na tom, že bude do budúcnosti potrebné sa od takéhoto zdržanlivého prístupu odprostiť a zmeniť postoj k šíreniu dezinformácií, ktoré začínajú čoraz viac predstavovať vážny, spoločensky nebezpečný problém, na ktorý bude v určitých prípadoch reagovať prostredníctvom prostriedkov trestného práva.

Literatúra:

BURDA, E. (et al.): *Trestný zákon. Komentár. II. diel*. Praha: C.H.Beck, 2011, 1568 s., ISBN 978-80-7400-394-3.

EURÓPSKA KOMISIA: *A multi-dimensional approach to disinformation: Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation*. European Commission. 2018, s. 11 - 12. [online], [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1>>.

GELFERT, A.: *Fake News: A Definition*. In: *Information logic*, 2018, roč. 38, č. 1, s. 84 - 117. ISSN 08242577.

GREGOR, M.; MLEJNKOVÁ, P.: *Challenging online propaganda and disinformation in the 21st century*. Cham: Palgrave Macmillan, 2021, 273 s., ISBN 978-3-030-58623-2.

GUEHAM, F.: *Fact-checking: The answer to the information and democracy crisis*. [online], [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.fondapol.org/etude/farid-gueham-le-fact-checking-gune-reponse-a-la-crise-de-linformation-et-de-la-democratie>>.

HUNT, E.: *What is fake news? Howto spot it and what you can do to stop it*. The Guardian. Guardian News and Media Ltd., 17. 12. 2016. [online], [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/media/2016/dec/18/what-is-fake-news-pizzagate>>.

KASL, F.: *Labelling speech*. In: GREGOR, M., MLEJNKOVÁ, P.: *Challenging online propaganda and disinformation in the 21st century*. Cham: Palgrave Macmillan, 2021, s. 105 - 138, ISBN 978-3-030-58623-2.

LIN, H.: *The existential threat from cyber-enabled information warfare*. In: *Bulletin of the Atomic Scientists*. roč. 75, č. 4, 2019, s. 187 - 196. [online], [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <https://weaponizednarrative.asu.edu/system/files/library/docs/lin-the_existentia_threat_from_cyber_enabled_information_warfare-bulletin_version-corrected_0.pdf>.

MAREŠ, M., MLEJNKOVÁ, P.: *Propaganda and Disinformation as a Security Threat*. In: GREGOR, M., MLEJNKOVÁ, P.: *Challenging online propaganda and disinformation in the 21st century*. Cham: Palgrave Macmillan, 2021, s. 75 - 103, ISBN 978-3-030-58623-2.

MARWICK, A., LEWIS, R.: *Media Manipulation and Disinformation Online*. Data & Society Research Institute, 2017, máj 2017, 104 s. [online], [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <https://datasociety.net/library/media-manipulation-and-disinfo-online/AndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline.pdf>.

Nález Ústavného súdu SR zo dňa 11. júla 2012, sp. zn. PL. ÚS 12/09-135.

PRAVDA: *Vražda v Teplárni: Vyšetrujú zodpovednosť ďalších osôb. Mlčanie rodiny otvára otázky*. [online], [cit. 1/7/2004]. Dostupné na internete: <<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/643763-vrazda-v-teplarni-vysetruju-zodpovednost-dalsich-osob-mlcanie-rodiny-otvara-otazky>>.

PROVAZNÍK, J.: „Pravé“ verbální trestné činy z nenávisťi. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2020, roč. 28, č. 4, s. 657 - 694. ISSN 1210-9126,

Rozhodnutie ESLP vo veci Handyside proti Veľkej Británii č. sťažnosti: 5493/72 zo dňa 07. decembra 1976.

STEM: *Šíriteľa dezinformácií*. [Verejná správa z výskumu]. 22. jún 2020. [online], [cit. 1/7/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2020/06/Verejna-zprava-z-vyzkumu-web-STEM.pdf>>.

TANDOC, E. C.; ZHENG WEI, L.; LING, R.: *Defining „Fake News,“ A typology of scholarly definitions*. In: *Digital Journalism*. ISSN 2167-0811, 2018, roč. 6, č. 2, s. 137 - 153.

Uznesenie Ústavného súdu SR zo dňa 23. mája 2019, sp. zn. II. ÚS 78/2019.

VÝBORNÝ, Š.: *Nenávisťný internet versus právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, 164 s. ISBN 978-80-7357-766-7.

WAGNEROVÁ, E. (et al.): *Listina základných práv a svobod. Komentár*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, 931 s., ISBN 978-80-7357-750-6.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Problém využívania skráteného legislatívneho konania v podmienkach Slovenskej republiky

Martina Hurčalová

The creation of any new legislation is one of the most important tasks of every member of the legislative assembly, as it has a significant impact on the running of society. The legislative process in the National Council of the Slovak Republic has precisely set rules and time limits for the adoption of a new legislation, for the purpose of professional and public debate. Unexpected, serious and crisis situations may arise in society, which need to be responded to immediately. For this reason, Parliament's Rules of Procedure also provide for an shortened legislative procedure, where it is not necessary to follow the applicable time limits. However, the shortened legislative procedure should be used extremely sensitively only in necessary cases. Nonetheless, the reality in Slovakia shows that this institution is often abused. The content of this article is to present and compare the course of the ordinary and shortened legislative procedure and to give examples of the correct and incorrect use of this institution. The aim of the article is to draw attention to the dangers of circumventing the rules laid down and to suggest possible ways of combating abuse.

Zákonodarný proces v Národnej rade Slovenskej republiky

Tvorba nových právnych predpisov patrí k najdôležitejším úlohám zákonodarcu, pretože sa dotýka väčšiny spoločnosti a v rôznych aspektoch reguluje jej správanie. Z tohto dôvodu by sa procesu prijímania novej právnej úpravy mala venovať maximálna odborná pozornosť.¹

Vo väčšine vyspelých demokratických štátov prebieha príprava a schvaľovanie zákonov na pôde parlamentu. Jediným ústavodarným a zákonodarným orgánom na Slovensku je Národná rada Slovenskej republiky, čo znamená, že iba ona má právomoc prijímať a meniť ústavu, ústavné zákony a zákony. Proces prijímania zákonov sa nazýva zákonodarný proces. Ústavnoprávne východiská procesu tvorby zákonov upravuje článok 87 Ústavy Slovenskej republiky, ďalej aj Rokovací poriadok NR SR, legislatívne pravidlá tvorby zákonov, legislatívne pravidlá vlády a mnohé ďalšie. Zákonodarnou iniciatívnou, teda právomocou podávať návrhy zákonov, na Slovensku disponujú výbory NR SR, poslanci NR SR a vláda SR.

¹ ONAČILLA, J.: *Skrátené legislatívne konanie v praxi*. [online], [cit. 13/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.pravnenoviny.sk/skratene-legislativne-konanie-v-praxi>>.

Návrh zákona sa podáva predsedovi Národnej rady Slovenskej republiky písomne, musí obsahovať paragrafové znenie a dôvodovú správu. Znenie zákona musí byť zrozumiteľné a musí byť jasné, čo sa má zákonom dosiahnuť. Dôvodová správa obsahuje zhodnotenie súčasného stavu zo spoločenskej, ekonomickej a právnej stránky, s uvedením dôvodov potreby nového zákona alebo úpravy zákona. Ďalej uvádza spôsob vykonávania zákona, hospodársky a finančný dosah, najmä vplyv na štátny rozpočet, nárok na pracovné sily a organizačné zabezpečenie, súlad návrhu zákona s ústavou, medzinárodnými zmluvami a právom Európskej únie. Dôvodová správa okrem všeobecnej časti odôvodňuje aj jednotlivé ustanovenia návrhu zákona.¹ Spôsob tvorby zákonov je upravený v legislatívnych pravidlách, ktoré sú pre navrhovateľov záväzné. Ich cieľom je pripraviť a schváliť taký zákon, ktorý sa stane prirodzenou súčasťou vyváženého, prehľadného a stabilného právneho poriadku zlučiteľného s právom Európskej únie. Zákon má upravovať v dotknutej oblasti všetky základné spoločenské vzťahy. Musí byť zrozumiteľný, prehľadne usporiadaný, stručný, terminologicky presný a jednotný. Možno v ňom používať len správne a v právnom poriadku ustálené pojmy, a správnu právnu terminológiu. V rámci prípravy nového zákona prebieha vnútrorezortné a medzirezortné pripomienkové konanie. Následne je návrh zákona prerokovaný v Legislatívnej rade vlády, ktorá k nemu zaujme stanovisko. Bez tohto kvalifikovaného právneho názoru nemôže byť zákon prerokovaný.²

Samotný zákonodarný, resp. legislatívny proces okrem zákonodarnej iniciatívy pozostáva ešte z troch fáz - čítaní zákona a po jeho schválení aj z vyhlásenia a publikácie zákona.

Návrh akéhokoľvek zákona sa musí zverejniť najmenej 15 dní pred jeho prerokovaním v prvom čítaní, aby sa poslanci mohli oboznámiť s jeho obsahom. Doručuje sa predsedovi Národnej rady Slovenskej republiky, ktorý preskúma, či má návrh zákona všetky potrebné náležitosti. Predseda parlamentu pridelí povinne návrh ústavnoprávnemu

¹ BRÖSTL, A. (et. al.): *Ústavné právo Slovenskej republiky*. 3. upravené vydanie. Plzeň: Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čeňek, 2015, s. 178, 184 - 185.

² SOLÍK, M.: *Tvorba a realizácia práva v Slovenskej republike*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM v Trnave, 2012, s. 46 - 48.

výboru, navrhne gestorský výbor, prípadne ho prideli aj ďalším výborom, ktorým je blízka daná problematika. Na schôdzi národnej rady návrh zákona uvedie navrhovateľ, potom aj spravodajca určený gestorským výborom. Ak ide o vládny návrh zákona, uvedie ho príslušný člen vlády. V prvom čítaní sa posudzuje najmä význam navrhovaného zákona pre spoločnosť a štát. O zákone ako celku sa koná všeobecná rozprava, v ktorej nemôžu poslanci navrhovať zmeny ani doplnenia. Po skončení rozpravy NR SR rozhodne, či vráti návrh zákona navrhovateľovi na dopracovanie, nebude pokračovať v rokovaní o návrhu zákona alebo ho prerokuje v druhom čítaní.¹ Rokovanie o návrhu zákona, ktorý bol posunutý do druhého čítania prebieha najmä vo výboroch ktorým bol pridelený. Zákon odôvodňuje navrhovateľ, teda poslanec alebo člen vlády. Výbor po prerokovaní vypracuje písomnú správu vrátane rozhodnutia či odporúča návrh zákona schváliť, a to aj s prípadnými pozmeňujúcimi a doplňujúcimi návrhmi. Na rokovaní sa zúčastňujú pracovníci príslušných rezortov, ale aj zástupcovia útvarov, ktoré budú daný zákon vykonávať. Je to najrozsiahlejšia časť zákonodarného procesu. Gestorský výbor sa stáva rozhodujúcim pri posudzovaní zákona, pretože vypracováva vlastné stanovisko. Druhé čítanie následne pokračuje na schôdzi národnej rady, v rámci ktorej sa poslanci môžu vyjadriť ku konkrétnym náležitostiam, prípadne podať pozmeňujúce a doplňujúce návrhy. Na ich podanie je potrebný súhlas 15 poslancov. Po skončení rozpravy sa hlasuje najprv o pozmeňujúcich a doplňujúcich návrhoch. Ak neboli podané, hlasuje sa o návrhoch zo spoločnej správy výborov. V závere druhého čítania sú schválené pozmeňujúce a doplňujúce návrhy, a zákon je pripravený na tretie čítanie. „V slovenskom politickom systéme často prichádza k tomu, že množstvo pozmeňujúcich a doplňujúcich návrhov môže urobiť návrh zákona neprehľadným. Návrh zákona môže byť zmenený až do takej miery, že sa už vôbec nestotožňuje s pôvodnou predstavou navrhovateľa.“² Tretie čítanie predstavuje záverečnú etapu zákonodarného procesu. Rokuje sa o ustanove-

¹ PALÚŠ, I. (et al.): *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2016, s. 303 - 308.

² SOLÍK, M.: *Tvorba a realizácia práva v Slovenskej republike*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM v Trnave, 2012, s. 64 - 66.

niach, ku ktorým boli schválené pozmeňujúce alebo doplňujúce návrhy. Poslanec môže navrhnúť len opravu legislatívno-technických alebo jazykových chýb. Ak neboli schválené opravy, hlasuje sa o návrhu zákona ako celku. Na to aby sa mohlo o návrhu zákona hlasovať, musí byť národná rada uznášaniaskopná, teda musí byť prítomná nadpolovičná väčšina poslancov. Zákon musí schváliť viac ako polovica prítomných poslancov, ústavu a ústavné zákony trojpäťtinová väčšina všetkých poslancov.

Po schválení zákona ho musí podpísať prezident, predseda vlády a predseda parlamentu. Prezident môže obyčajný zákon vetovať, teda vrátiť parlamentu na opätovné prerokovanie. V prípade ústavných zákonov už takúto právomoc nemá. Ak je zákon vrátený prezidentom do národnej rady, prerokuje sa opäť v druhom a treťom čítaní, pričom predmetom rokovania sú iba pripomienky prezidenta. Hlasuje sa osobitne o pripomienkach a osobitne o zákone ako celku. Na prelomenie relatívneho veta prezidenta je potrebný súhlas nadpolovičnej väčšiny všetkých poslancov (76). V prípade opätovného schválenia zákona je vyhlásený bez podpisu prezidenta.¹ Podpisy predsedu Národnej rady Slovenskej republiky a predsedu vlády sú však pre vyhlásenie zákona nevyhnutné. Predseda parlamentu podpisom zaručuje, že proces prijímania zákona prebehol v súlade s ústavou a rokovacím poriadkom. Predseda vlády zase svojím podpisom preberá zodpovednosť za dodržiavanie, rešpektovanie a aplikáciu zákona výkonnou mocou, keďže podmienky na aplikáciu a realizáciu zákona vytvára vláda. Zákon je následne vyhlásený v Zbierke zákonov a tým nadobúda platnosť. Účinnosť nadobúda pätnástym dňom po vyhlásení v Zbierke zákonov, ak nie je ustanovený neskorší dátum. Po tomto termíne už bez výnimky platí, že neznalosť zákona neospravedlňuje, teda platí právna domnienka, že dňom vyhlásenia sa právny predpis stal známym každému koho sa týka.²

Skrátené legislatívne konanie

¹ PALÚŠ, I. (et al.): *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2016, s. 303 - 308.

² SOLÍK, M.: *Tvorba a realizácia práva v Slovenskej republike*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM v Trnave, 2012, s. 70 - 71.

Rokovací poriadok Národnej rady Slovenskej republiky pozná aj skrátené legislatívne konanie (SLK). Využíva sa v mimoriadnych situáciách, kedy je potrebné prijať zákonné opatrenie okamžite, bez nutnosti dodržať jednotlivé časové lehoty. Na skrátené legislatívne konanie existujú tri hlavné dôvody:

- *„mimoriadne okolnosti, keď môže dôjsť k ohrozeniu základných ľudských práv a slobôd alebo bezpečnosti,*
- *ak hrozia štátu značné hospodárske škody,*
- *ak si rozhodnutie Rady bezpečnosti Organizácie spojených národov o akciách na zabezpečenie medzinárodného mieru a bezpečnosti vydané podľa článku 41 Charty OSN vyžaduje neodkladné prijatie zákona.“¹*

V prípade skráteného legislatívneho konania sa nemusia dodržiavať nasledujúce časové lehoty:

- *„doručenie návrhu zákona 15 dní pred schôdzou,*
- *určenie lehoty na prerokovanie návrhu zákona vo výboroch, ktorá nesmie byť kratšia ako 30 dní,*
- *rokovanie najskôr po uplynutí 48 hodín od doručenia spoločnej správy výborov.“²*

Skrátené legislatívne konanie okrem nedodržiavania zavedených časových lehôt vylučuje aj možnosť pripomienkovať navrhovaný zákon, a to nielen zo strany orgánov verejnej moci, ale aj zo strany verejnosti. Najmä pre zásadné zmeny zákonov je odborná verejná diskusia nevyhnutná, pretože zohľadňuje nielen prínos zákona, ale aj potenciálne riziká. Vynechať inak povinné pripomienkovanie možno iba vo výnimočných prípadoch, kedy je potrebné zásadne zrýchliť legislatívny proces. Navrhovateľ zákona je vždy povinný uviesť dôvody

¹ BRÖSTL, A. (et. al.): *Ústavné právo Slovenskej republiky*. 3. upravené vydanie. Plzeň: Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čeňek, 2015, s. 187.

² BRÖSTL, A. (et. al.): *Ústavné právo Slovenskej republiky*. 3. upravené vydanie. Plzeň: Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čeňek, 2015, s. 187.

pre skrátené legislatívne konanie.¹ Prostredníctvom skráteného legislatívneho konania je možné návrh zákona prerokovať, schváliť a publikovať za pár hodín. Aj preto patrí medzi najviac kritizované inštitúty rokovacieho poriadku. Jeho využitie môže navrhnúť iba vláda, a to nielen pri predkladaní vládneho návrhu zákona, ale aj v prípade poslaneckého návrhu zákona, keďže disponuje právomocami rozhodovať o zásadných hospodárskych a sociálnych opatreniach pri posudzovaní mimoriadnych okolností.² Príkladom prijímania zákonov v skrátenom legislatívnom konaní boli opatrenia na zmiernenie pandémie Covid-19. Pandémia bola vyhodnotená ako bezpečnostné riziko, čo tvorilo základ pre využitie skráteného legislatívneho konania. Iným príkladom môže byť situácia, kedy by v prípade expresného neprijatia novej zákonnej úpravy štát utrpel značné finančné straty. V takýchto situáciách hrá najdôležitejšiu úlohu rýchlosť reakcie a efektivita rozhodovania parlamentu.

Využitie skráteného legislatívneho konania na Slovensku v odôvodnených prípadoch

Začiatkom roku 2020 svet začal čeliť neviditeľnému nepriateľovi dovedty nepredstaviteľného rozsahu. Rozšírením pandémie COVID-19 s ohľadom na životy a zdravie obyvateľov bolo potrebné reagovať okamžite, a to aj prostredníctvom legislatívneho procesu. Pandémia totiž zasiahla do všetkých oblastí života človeka, štátu aj spoločnosti a ohrozovala aj mnohé základné práva a slobody, najmä však základné ľudské právo na život. Ďalej sa dotýkala aj ústavného práva na ochranu zdravia, na život v zdravom prostredí, slobodu zhromažďovania, či pohybu. Preto pandémiu v jej začiatkoch môžeme považovať za legitímny dôvod na využitie skráteného legislatívneho konania. Práve pre prípad podobných neočakávaných a bezprecedentných situ-

¹ *Skrátené legislatívne konanie je výnimočný proces.* [online], [cit. 17/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://viaiuris.sk/aktuality/skratene-legislativne-konanie-je-vynimocny-proces/>>.

² PANENKOVÁ, E.; HOGENOVÁ, M.; ĎURINOVÁ, P.; CSILLAG, K.: *Funkcie Národnej rady Slovenskej republiky v VI. volebnom období. Parlamentná štádia 01/2018.* Bratislava: Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, Parlamentný inštitút, 2018, s. 38.

ácií inštitút skráteneho legislatívneho konania vôbec existuje. V takýchto prípadoch sa musia zákony prijímať najrýchlejším možným spôsobom.

Druhým dôvodom, pre ktorý sa môže skrátene legislatívne konanie využiť, sú situácie, kedy štátu hrozia značné hospodárske škody. Preto sa skrátene legislatívne konanie používalo počas pandémie v prípade zákonov obsahujúcich nástroje ekonomickej pomoci podnikateľom či zamestnávateľom. Ich prípadné finančné problémy veľkého rozsahu by mohli viesť k negatívnym javom v rámci štátu, ako sú zníženie príjmov, pokles HDP alebo potreba vyšších výdavkov. Z toho dôvodu sa štát pokúšal opatreniami zmierniť straty napríklad v oblasti gastropríemyslu, hotelierstva, či kultúry.

Oba dôvody používané na skrátene legislatívne konanie v čase pandémie viedli k prijímaniu zákonov zasahujúcich do rôznych oblastí života ľudí za účelom zastavenia šírenia pandémie a zmiernenia jej dopadov.¹ V priebehu roku 2020 ale aj 2021 tak v skrátene legislatívnom konaní prešli viaceré protipandemické návrhy s cieľom čo najviac ochrániť životy a zdravie obyvateľov Slovenska. V roku 2020 bola takmer polovica (47,58 %) všetkých prijatých zákonov, presnejšie 59 zo 124, prijatá v skrátene legislatívnom konaní, čo nikdy predtým v minulosti Slovenska nebolo.²

Tab. č. 1: Počet zákonov schválených v skrátene legislatívnom konaní

¹ BALOG, B.: *Ochrana základných práv v skrátene legislatívnom konaní*. In: *Ústavné orgány a ústavná ochrana základných práv v krízových situáciách*. Bratislavské právnické fórum 2021, s. 9 - 10.

² *Via Iuris: Štvrtina zákonov prešla v skrátene legislatívnom procese*. [online], [cit. 18/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.teraz.sk/slovensko/via-iuris-kazdy-stvrty-zakon-bol-s/674029-clanok.html>>.

Volebné obdobie	Všetky schválené návrhy zákonov	Počet zákonov schválených v skrátrenom legislatívnom konaní (%)
II. (1998-2002)	532	104 (19%)
III. (2002-2006)	550	36 (6%)
IV. (2006-2010)	530	52 (10%)
V. (2010-2012)	208	25 (12%)
VI. (2012-2016)	455	24 (5%)
VII. (2016-2020)	479	28 (5,8%)
VIII. (2020-2023) ¹	601	108 (18%)

zdroj: / PANENKOVÁ, E.; HOGENOVÁ, M.; ĎURINOVÁ, P.; CSILLAG, K.: *Funkcie Národnej rady Slovenskej republiky v VI. Volebnom období*. Parlamentná štádia 01/2018.; <https://www.prezident.sk/page/podpisane-a-vratene-zakony/>; vlastné spracovanie

Zneužitie skráteneho legislatívneho konania na Slovensku

Ako sme už uviedli, pandémia COVID-19 bola v prvých mesiacoch legitímnym dôvodom pre skrátene legislatívne konanie aj z dôvodu, že situácia takej vážnosti a rozsahu bola bezprecedentná. Ústavný právnik *Vincent Bujňák* však už vo februári 2021 pripomenul, že „čím ďalej žijeme v období pandémie, tým viac sa oslabuje možnosť ju vnímať ako mimoriadnu udalosť, čo je jedna z podmienok pre skrátene legislatívne konanie.“ Už pred pandémiou sme boli podľa neho pravidelne svedkami použitia skráteneho konania napriek chýbajúcim zákonným podmienkam.² Advokátka *Eva Kovačechová* spolupracujúca s *Via Iuris* v súvislosti s touto témou uviedla: „Ani pandémia ochorenia COVID-19 neopráv-

¹ Údaje do konca júna 2023.

² *Vláda využíva skrátene konanie počas pandémie aj neodôvodnene, myslí si politológ*. [online], [cit. 18/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.aktuality.sk/clanok/865188/vlada-vyuziva-skratene-konanie-pocas-pandemie-aj-neodovodnene-mysli-si-politolog/>>.

ňuje prijímať akékoľvek zákony v skrátrenom legislatívnom konaní, na čo napríklad politikov v susednej Českej republike upozornil už aj ústavný súd.¹ Napriek ústupu pandémie však nastavený trend pretrváva až doteraz.

Príkladom nesprávneho využitia skráteneho legislatívneho konania je návrh zákona sociálnych opatrení na pomoc vybraným skupinám obyvateľstva, označovaný aj ako protiinflačný balíček. Bolo zrejmé, že v prípade schválenia by zaťažil rozpočet približne miliardou eur ročne, napriek tomu však neprebehla žiadna odborná ani verejná diskusia. Dôsledkom toho, že zákon bol napokon prijatý v skrátrenom legislatívnom konaní, sú zásadné chyby, ktoré sa mohli v priebehu štandardného legislatívneho konania odstrániť. Viacerí odborníci poukazyvali na fakt, že nebol splnený dôvod pre skrátene legislatívne konanie, nakoľko neboli ohrozené základné ľudské práva a slobody alebo bezpečnosť štátu. Prijatie zákona by nezabránilo značným hospodárskym škodám štátu, ale naopak, mohlo k nim prispieť. Rovnaký názor zastávala aj prezidentka republiky Zuzana Čaputová, ktorá zákon vrátila do parlamentu na opätovné prerokovanie. Nesúhlasila nielen so schválením zákona v skrátrenom legislatívnom konaní, ale mala aj viaceré hmotnoprávne výhrady. Obsahom zákona sa podľa nej mali porušiť ústavné pravidlá rozpočtovej zodpovednosti a transparentnosti. Zákon bol schválený expresne už za šesť dní a jeho hospodárske dopady neboli riadne preskúmané. V júli 2022 parlament veto prezidentky prelomil a zákon opätovne schválil. Prezidentka následne podala návrh na ústavný súd, aby posúdil ústavnosť využitia skráteneho legislatívneho konania aj ústavnosť ďalších princípov.² „Ústavný súd 13. decembra 2022 nálehom č. k. PL. ÚS 13/2022 rozhodol, že časti zákona nie sú v súlade s ústavou. Ústavný súd zistil, že podmienky na skrátene legislatívne konanie neboli v tejto veci splnené. V konkrétnosti poukázal na komplexnosť napadnutej právnej úpravy, množstvo finančných prostriedkov, ktoré majú byť na plánované zmeny vynaložené, systémovú povahu zmien financovania rodín s deťmi, ktorá nepredstavuje jednorazovú a adresnú pomoc v reakcii na mimoriadnu

¹ *Via Iuris: Štvrtina zákonov prešla v skrátrenom legislatívnom procese.* [online], [cit. 18/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.teraz.sk/slovensko/via-iuris-kazdy-stvrty-zakon-bol-s/674029-clanok.html>>.

² ONAČILLA J.: *Skrátene legislatívne konanie v praxi.* [online], [cit. 19/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.pravnenoviny.sk/skratene-legislativne-konanie-v-praxi>>.

udalosť či okolnosť, ako aj na úpravu účinnosti napadnutej právnej úpravy, ktorá bola medzičasom posunutá ešte viac do budúcnosti. Napadnutý zákon sa uvedie do súladu s ústavou z povahy veci jedine opätovným prerokovaním v národnej rade, a to pri zohľadnení nedostatkov identifikovaných v odôvodnení tohto nálezu, čiže pri rešpektovaní ustanovení ústavy a ústavného zákona o rozpočtovej zodpovednosti.“¹

Podaním návrhu na Ústavný súd SR reagovala Zuzana Čaputová aj na zákon o tzv. 13 dôchodku, ktorý bývalá vláda schválila krátko pred parlamentnými voľbami 2020. Konanie pred ústavným súdom bolo zastavené, pretože 13. dôchodok sa zásahom parlamentu zmenil na tzv. sociálnu dávku. Ďalším príkladom zneužitia inštitútu skráteného legislatívneho konania bol návrh na odvolanie Viery Tomanovej z postu komisára pre deti a komisára pre osoby so zdravotným postihnutím. Napriek viacerým pochybnostiam spojeným s obsadením tohto postu, návrh nereagoval na mimoriadne okolnosti ohrozujúce ľudské práva ani na hrozbu značných hospodárskych škôd, teda podmienky pre skrátené legislatívne konanie neboli naplnené. Ani tento zákon prezidentka nepodpísala a následne ho Národná rada Slovenskej republiky schválila v štandardnom režime.² Absencia dôvodov pre skrátené legislatívne konanie bola dôvodom aj pri vetovaní zákona o diaľničnej známke. Novela mala za cieľ predĺžiť lehotu na uloženie pokuty za neuhradenie diaľničnej známky zo 60 dní na dva roky. Súvisela s opatreniami na zlepšenie podnikateľského prostredia zasiahnutého opatreniami proti šíreniu pandémie. Podľa prezidentky bola potreba novelizácie tohto zákona ohlásená dostatočne dopredu na to, aby zákon mohol prejsť štandardným legislatívnym procesom. „Hlava štátu dbá na dodržiavanie zákonného postupu, a preto nepodpísala zákon, ktorý nespĺnil pod-

¹ Časti prorodinného balíčka sú protiústavné. [online], [cit. 19./4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.pravnenoviny.sk/casti-prorodinneho-balicka-su-protiustavne>>.

² Vláda využíva skrátené konanie počas pandémie aj neodôvodnene, myslí si politológ. [online], [cit. 19/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.aktuality.sk/clanok/865188/vlada-vyuziva-skratene-konanie-pocas-pandemie-aj-neodovodnene-mysli-si-politolog/>>.

mienky pre skrátené legislatívne konanie,“ vysvetlil vtedy prezidentkin horvorca *Martin Strižinec*.¹ V zrýchlenom režime bol schválený aj zákon o transformácii Úradu podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu na Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR. Rovnako bolo schválené aj tzv. podnikateľské kilečko, ktoré obsahovalo opatrenia na zlepšenie podnikateľského prostredia, zákon o sudcoch a prísediacich, zákon o štátnom rozpočte alebo zákon na podporu očkovania seniorov.²

Možnosti reakcie prezidenta

Odborná verejnosť môže síce vysloviť výhrady k používaniu skráteného legislatívneho konania, reálne možnosti reagovať však nemá. Určitými možnosťami disponuje prezident republiky, ktorý môže zákon vrátiť Národnej rade Slovenskej republiky na opätovné prerokovanie. Parlament sa na zasadnutí zaoberá iba pripomienkami prezidenta, ktoré môže do znenia zákona zapracovať alebo prelomiť veto a zákon opätovne schváliť nadpolovičnou väčšinou všetkých poslancov. Toto relatívne veto prezidenta síce môže byť prelomené, no v niektorých prípadoch už samotné nepodpísanie zákona a pripomienky prezidenta môžu viesť navrhovateľov k prehodnoteniu zákona alebo jeho častí. To sa udialo v prípade komisára pre deti, pričom návrh zákona bol po vetovaní prezidentkou schválený v štandardnom režime.

Ak však prezident vetuje zákon iba kvôli neodôvodnenému využitiu skráteného legislatívneho procesu, nemôže dosiahnuť jeho prerokovanie v riadnom legislatívnom procese od prvého až po tretie čítanie. Zákon vrátený prezidentom sa totiž prerokováva až v druhom čítaní, zatiaľ čo využitie skráteného legislatívneho procesu ovplyvňuje zákonodarnú činnosť parlamentu dávno predtým. Ak parlament schváli,

¹ *Zuzana Čaputová vetovala zákon o diaľničnej známke.* [online], [cit. 19/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.teraz.sk/import/prezidentka-vetovala-zakon-o-dialnicn/534489-clanok.html>>.

² *Vláda využíva skrátené konanie počas pandémie aj neodôvodnene, myslí si politológ.* [online], [cit. 19/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.aktuality.sk/clanok/865188/vlada-vyuziva-skratene-konanie-pocas-pandemie-aj-neodovodnene-mysli-si-politolog/>>.

že zákon prerokuje iba v skrátrenom legislatívnom konaní, dôvody rozhodnutia už nie sú predmetom rozpravy o samotnom návrhu. Časť odborníkov teda tvrdí, že prezident sa nemôže zaoberať splnením zákonných podmienok skráteneho legislatívneho konania, pretože tie sú súčasťou dokumentu, ktorý prezident nepodpisuje a teda ani nepreskúmava a nevetuje. Nie sú teda súčasťou zákona, ktorý je prezidentovi predložený na podpis. Ústava ale neobmedzuje prezidenta v dôvodoch, pre ktoré sa rozhodne zákon vrátiť. Podľa niektorých odborníkov by však mal vetovať zákon z dôvodu nesprávneho zákonodarného postupu iba vtedy, ak sa ten premietne aj do obsahových nedostatkov daného zákona. Iná časť odbornej verejnosti sa však domnieva, že manipulácia s procesnými pravidlami parlamentu nemusí automaticky vyústiť do neústavného zákona, pretože parlament má možnosť stanoviť si výnimky zo svojich pravidiel napríklad v prospech efektívnosti.¹ Ako to však už Zuzana Čaputová niekoľkokrát urobila, prezident republiky môže podať podnet na ústavný súd, ktorý posúdi správnosť využitia skráteneho legislatívneho procesu.

Ako zabrániť zneužitiu skráteneho legislatívneho konania

Zneužitie skráteneho legislatívneho konania nie je typické iba pre súčasnú vládnú koalíciu. Niektoré obdobné prípady z minulosti sme už v texte uvádzali. Keď však na jar 2022 nastupovala do funkcie vláda Igora Matoviča, jeden z jej základných cieľov bola obnova dôvery v právny štát. Nasledujúca vláda Eduarda Hegera dokonca do programového vyhlásenia vlády explicitne uviedla: „*Vláda zabezpečí, aby nedochádzalo k prijímaniu všeobecne záväzných predpisov bez ich náležitého prerokovania osobitne s dotknutými subjektmi a verejnosťou, a to najmä tým, že sa zasadí o to, aby sa neodôvodnene neobchádzalo medzirezortné pripomienkové konanie.*“² Napriek takejto garancii aj vlády Igora Matoviča a Eduarda Hegera podľahli pokušeniu zjednodušiť si situáciu, skrátiť čas potrebný na prijatie zákona a vyhnúť sa kritike verejnosti.

¹ ONAČILLA, J.: *Skrátene legislatívne konanie v praxi*. [online], [cit. 19/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.pravnenoviny.sk/skratene-legislativne-konanie-v-praxi>>.

² *Bagrovanie zákonov*. [online], [cit. 28/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://viaiuris.sk/aktuality/blog/bagrovanie-zakonov/>>.

Nastavené pravidlá a lehoty potrebné na prijatie novej právnej úpravy nie sú bezúčelové, práve naopak. To, že zákon sa schvaľuje v určitých prípadoch až v priebehu niekoľkých mesiacov, je z dôvodu potreby odbornej diskusie. Pokiaľ ide o vládny návrh, súčasťou je aj pripomienkové konanie so zapojením verejnosti. Národná rada by mala pri svojom fungovaní dodržiavať aspoň svoje vlastné pravidlá a postupy preverené časom. Rovnako ak chce vláda prispieť k obnoveniu dôvery v právny štát, nemala by porušovať vlastné programové vyhlásenie.¹

Ako sme už uviedli, veto prezidenta nemusí nič zmeniť, pretože ho parlament môže veľmi ľahko prelomiť. Jediným účinným prostriedkom, ako spochybníť dôvody prijatia zákona v skrátrenom legislatívnom konaní je podanie na ústavný súd. Podnet môže podať prezident republiky, vláda, 30 poslancov parlamentu, generálny prokurátor, v určitých prípadoch aj súd, predseda súdnej rady a ombudsman. Ústavný súd v takomto prípade posudzuje prípadný nesúlad zákona s ústavou pre nerešpektovanie pravidiel zákonodarného procesu a otázku, či došlo k hrubému a svojvoľnému nerešpektovaniu zákonodarného procesu zo strany parlamentu. Ústavný súd v podstate môže v obdobných prípadoch rozhodnúť dvomi spôsobmi. Buď použitie inštitútu zrýchleného konania v konkrétnom prípade skritizuje, ale zákon za protiústavný nevyhlási alebo vysloví záver o hrubom a svojvoľnom nerešpektovaní pravidiel zákonodarného procesu a z tohto dôvodu aj o protiústavnosti zákona. Zohľadňuje teda, či bolo skrátene legislatívne konanie iba chybou samou o sebe alebo malo jeho použitie vplyv aj na kvalitu častí zákona. Ak ústavný súd dospeje k záveru, že skrátene le-

¹ *Vláda využíva skrátene konanie počas pandémie aj neodôvodnene, myslí si politológ.* [online], [cit. 28/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.aktuality.sk/clanok/865188/vlada-vyuziva-skratene-konanie-pocas-pandemie-aj-neodovodnene-mysli-si-politolog/>>.

gislatívne konanie je hrubým a svojvoľným porušením pravidiel, zákon je vyhlásený za protiústavný a celý proces jeho schvaľovania musí prebehnúť znovu aj s prihliadnutím na nález ÚS.¹

Verejná diskusia medzi politikmi, odborníkmi a verejnosťou a pripomienkovanie návrhu zákona zo strany inštitúcií, ktorých sa dotýka, sú nevyhnutnou súčasťou prijímania každej novej zákonnej úpravy. Obzvlášť v prípade, ak sa zákon dotýka citlivej témy alebo má zásadný dopad na spoločnosť či finančný rozpočet štátu. Na druhej strane, nie vždy je možné zohľadňovať všetky pripomienky a často je zákon výsledkom kompromisu medzi politickými stranami. Žijeme v dobe, kedy je efektivita a rýchlosť v niektorých prípadoch dôležitejšia, pretože sa v spoločnosti objavujú nové a neočakávané výzvy, na ktoré je potrebné reagovať okamžite. Skrátené legislatívne konanie by však malo byť používané veľmi citlivo iba v situáciách vážneho ohrozenia. Nie je vhodné obchádzať zaužívané pravidla zákonodarného procesu len z dôvodu uľahčenia politickej práce a so zámerom vyhnúť sa kritike zo strany verejnosti. Takéto hrubé porušenie existujúcich pravidiel môže postupom času smerovať až k autoritárskemu politickému systému. Súčasný zákonodarný proces, vrátane pripomienok a verejnej diskusie je nastavený zdĺhavo a zložito z nejakého dôvodu. Reflektuje potreby demokratickej spoločnosti zúčastniť sa na tvorbe spoločných pravidiel a kontroly ich prijímania. Obchádzanie nás vedie k toľko diskutovanej téme – úrovni politickej kultúry na Slovensku a to nielen medzi politikmi, ale aj voličmi. Politici si musia uvedomiť, že takéto jasné obchádzanie pravidiel je pre demokratickú spoločnosť neakceptovateľné a musia prijať dôvody účasti verejnosti na prijímaní nových zákonných pravidiel. Okrem postupného vylepšovania politickej kultúry na Slovensku je ďalšou možnosťou ako sprísniť pravidlá skráteného legislatívneho konania na Slovensku ich presnejšie nastavenie ústavným súdom. Poslednou možnosťou je upraviť inštitút priamo v ústave,

¹ *Matovič sa nemusí báť Čaputovej veta. Oveľa väčším problémom bude, ak sa obráti na Ústavný súd.* [online], [cit. 28/4/2023]. Dostupné na internete: <https://www.aktuality.sk/clanok/s3AMIPr/matovic-sa-nemusi-bat-caputovej-veta-ovela-vacsim-problemom-bude-ak-sa-obrati-na-ustavny-sud/>.

no to je v rozpore s nedotknuteľnosťou ústavy, ktorá by sa mala meniť iba v absolútne nevyhnutných prípadoch.

Literatúra:

Bagrovanie zákonov. [online], [cit. 28/04/2023]. Dostupné na internete: <<https://viaiuris.sk/aktuality/blog/bagrovanie-zakonov/>>.

BALOG, B.: *Ochrana základných práv v skrátrenom legislatívnom konaní.* In: *Ústavné orgány a ústavná ochrana základných práv v krízových situáciách.* Bratislavské právnické fórum 2021. 110 s.

BRÖSTL, A. (et. al): *Ústavné právo Slovenskej republiky.* 3. upravené vydanie. Plzeň: Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čeňek, 2015. 423 s.

Časti proročinného balíčka sú protiústavné. [online], [cit. 19./4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.pravnenoviny.sk/casti-prorocinného-balicka-su-protiustavne>>.

ONÁČILLA, J.: *Skrátené legislatívne konanie v praxi.* [online], [cit. 13/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.pravnenoviny.sk/skratene-legislativne-konanie-v-praxi>>.

PALÚŠ, I. (et al.): *Ústavné právo Slovenskej republiky.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2016. 462 s.

Skrátené legislatívne konanie je výnimočný proces. [online], [cit. 17/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://viaiuris.sk/aktuality/skratene-legislativne-konanie-je-vynimocny-proces/>>

PANENKOVÁ, E.; HOGENOVÁ, M.; ĎURINOVÁ, P.; CSILLAG, K.: *Funkcie Národnej rady Slovenskej republiky v VI. volebnom období. Parlamentná štádia 01/2018.* Bratislava: Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, Parlamentný inštitút, 2018. 133 s.

SOLÍK, M.: *Tvorba a realizácia práva v Slovenskej republike.* Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácia UCM v Trnave, 2012. 112 s.

Via Iuris: Štortina zákonov prešla v skrátrenom legislatívnom procese. [online], [cit. 18/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.teraz.sk/slovensko/via-iuris-kazdy-stvrty-zakon-bol-s/674029-clanok.html>>.

Vláda využíva skrátané konanie počas pandémie aj neodôvodnene, myslí si politológ. [online], [cit. 18/4/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.aktuality.sk/clanok/865188/vlada-vyuziva-skratene-konanie-pocas-pandemie-aj-neodovodnene-mysli-si-politolog/>>.

Zuzana Čaputová vetovala zákon o diaľničnej známke. [online], [cit. 19/5/2023]. Dostupné na internete: <<https://www.teraz.sk/import/prezidentka-vetovala-zakon-o-dialnicn/534489-clanok.html>>.

Konanie, sloboda a zodpovednosť ako atribúty človeka – Myslitelia minulosti v dnešnom svete

Matúš Ondrejka

The text offers the thesis that the ideas of philosophers of the past can be relevant today. It articulates this idea through the case of Erich Fromm and Jean-Paul Sartre, who may appear as seemingly incompatible authors. There are many points of contact in the texts of both authors that point to the possibility of the "reincarnation" of ideas of the past for today. Erich Fromm, as a thinker of critical theory, points in the spirit of Marx to the influence of consumer society, which creates the alienation of man. Man thus becomes inhuman and does not fulfil himself. Jean-Paul Sartre, on the other hand, emphasises the freedom and responsibility of the individual towards himself, others and the world around him. The two authors meet on the question of agency, where only man can shape and change the world through action as activity. The present paper seeks to show the possibility of working with seemingly divergent currents of thought to create new, relevant approaches to solving today's world's problems from seemingly old ideas.

Úvod

Podľa Marxových slov v 18. Brumairi Ľudovíta Bonaparta „Lidé sami dělají své dějiny, ale nedělají je tak, jak jim napadne, za okolností, jež si sami zvolili, nýbrž za okolností, jež tu byly před nimi, jež jsou jim bezprostředně dány a jež zdědili z minulosti“¹. Človek bol vrhnutý, resp. vyvinul sa v špecifickom svete. Tento svet si musel prispôbiť a naučiť sa v ňom fungovať tak, aby zabezpečil zachovanie druhu a svojej vlastnej existencie.

V predkladanom článku v krátkosti poukazujem na vývoj ľudstva, kedy sme v minulom storočí dospeli do kritického bodu a niekoľkokrát sme stáli na hranici sebazničenia. Možnosť takejto totálnej deštrukcie bola otvorená vďaka sile ľudského ducha v interakcii so

¹ MARX, K.: 18. Brumaire Ludvíka Bonaparta In: Marx, K.; Engels, F.: *Vybrané spisy I.* Praha: SVOBODA, s. 248.

svetom navôkol. Aj dedičstvo minulosti, podmienky v ktorých žijeme, napomáhali ceste do takejto situácie.

Erich Fromm je zástupca kritickej teórie, resp. Frankfurtskej školy ako myšlienkového prúdu, ktorý možno považovať za jeden zo smerov rozvíjania kritických teórií 19. storočia, ktoré jej zástupcovia považovali za prekonané a nedostatočné pre potreby 20. storočia. Rozvoj - najmä Marxových myšlienok - zahŕňal oprostie sa od tvrdého materializmu a príklon k existencializmu prípadne idealizmu, pričom však, vzhľadom na počet mysliteľov hlásiacich sa k tomuto prúdu nemožno generalizovať. *Erich Fromm* tu stojí po boku mysliteľov ako *Teodor W. Adorno*, *Herbert Marcuse*, *Max Horkheimer*, *Friedrich Pollock*.

Jean Paul Sartre ako zakladateľ existencializmu, ktorý možno definovať sloganom „*existencia predchádza esenciu*“¹. Jeho myslenie nie je ani tak nejakým prísne normatívnym konštruovaním ideálneho stavu, ako skôr postavením človeka pred reálnu udalosť, v ktorej sa nejakým spôsobom musí zachovať. Podľa Sartra sa vždy rozhoduje slobodne, pretože sloboda je primárnym určením ľudského bytia ako takého. Slobodní sme aj keď sa rozhodneme nekonať. Takéto postavenie človeka priamo pred daný problém v jeho reálnom rozmere, je akt, ktorý v súčasnom svete veľmi chýba.

Výber spomenutých dvoch autorov je zjavný. Kritika konzumného spôsobu života a modernej konzumnej spoločnosti z pera *Ericha Fromma* môže byť obohatená spomenutým postavením človeka do „*existenciálnej situácie*“. Takto sa môže analýza pomocou metódy kritickej teórie resp. marxistickej metodológie obohatiť o nový prvok a získať priamejší vzhľad do skutočnosti. Tento zdanlivo nekonzistentný výber mysliteľov považujem však za plne adekvátny vzhľadom na uvedené skutočnosti v texte, kde styčnú plochu môžeme nájsť

¹ SARTRE, J. P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 13.

na poli niektorých Marxových myšlienok, ktorými boli spomínaní autori nepochybne ovplyvnení. Taktiež ich spája skúsenosť s druhou svetovou vojnou a stav sveta po nej.

Príspevok sa pokúša prispieť k otvoreniu nových podnetov pre diskusiu o aktuálnom stave sveta a spoločnosti. Zastávam názor, že nie vždy treba hľadať za každú cenu nové myšlienky a postupy. Z hľadiska ekonómie času, ktorý sa dnes často označuje ako nedostatková komodita (napríklad v otázkach klimatickej krízy), stojí za vyskúšanie premyslenie a aktualizácia teórií autorov minulosti. *„Tradice všech mrtvých pokolení tíží mozek živých jako noční můra. A právě v takových dobách, kdy se zdá, že lidé pracují k tomu, aby převrátili sebe i věci, aby vytvořili něco nebývalého, právě v takových epochách revolučních krisí vyvolávají úzkostlivé duchy minulosti, aby jim sloužili, vypůjčují si jejich jména, bitevní hesla, kostymy, aby v tomto starém ctihodném převlečení a s touto vypůjčenou řečí zahráli novou scénu světových dějin“*¹ Neberme si teda filozofov minulosti za vzor vytvárania modernej frašky, ale skôr za možných rozširovateľov diskurzu v aktualizovanej podobe.

Cesta do súčasnosti

Spolu s vývojom človeka ako druhu sa v dejinách vyvíjalo aj ľudské myslenie. Človek spočiatku len prežíval a udržoval sa pri živote zberačstvom a lovom. Využíval primitívne nástroje ako kamene alebo kosti. Neskôr sa ľudia usadili a začali si stavať stále obydlia, čo viedlo k rozmachu poľnohospodárstva. Poľnohospodárstvo, bolo jedným z podnetov pre vývoj nástrojov. Tieto boli spočiatku jednoduché a pomáhali človeku obrábať pôdu a týmto spôsobom si zabezpečiť obživu. Človek si teda začal vyrábať nástroje, aby si uľahčil a urýchlil prácu. Človek sa nikdy neuspokojil so súčasným stavom vývoja techniky

¹ MARX, K.: 18. *Brumaire Ludvíka Bonaparta* In: Marx, K.; Engels, F.: *Vybrané spisy I.* Praha: SVOBODA, s. 248.

a stále sa snažil napredovať, aby si uľahčil svoj už tak dosť zložitý život. Bolo by však naivné si myslieť, že vývoj bol vždy kontinuálny, opak je pravdou, vývoj bol striedaním pádu a pokroku.

V 16. a 17. storočí, sme svedkami veľkého pokroku vied hlavne matematiky a fyziky. Tento pokrok bol silným podnetom aj pre vývoj vedy, a práve toto je obdobie, v ktorom začal pokrok vedy naberať na obrátkach. Vo vývoji začala jasne napredovať Európa, ktorá však využívala poznatky z Číny, Indie, a Islamských krajín. Naplno bol tento vývoj ocenený až v 18. a 19. storočí, počas Veľkej priemyselnej revolúcie. Anglicko sa stalo priemyselnou veľmocou. Toto obdobie je typické tým, že stroje už primárne nepotrebujú na svoje fungovanie človeka. Človek buď funguje ako pohonná sila, alebo len dozerá na stroje. Je to doba, ktorá nevyhnutne potrebovala vývoj infraštruktúry, a s tým súvisí rozvoj železnice a neskôr aj spaľovacie motory a automobily. Nemenej dôležité však boli telegrafy. Po roku 1850 sa stávame svedkami veľkého pokroku v chémii a fyzike - človek objavuje a dokáže využívať elektrinu vo svoj prospech.¹

Človek sa stáva úplne závislým na svojich výtvoroch. Je to tiež obdobie veľkého rozvoja kapitalizmu a úpadku človeka na úroveň zvierat. Pokrok, však vďaka doposiaľ získaným poznatkom mohol stále rýchlo napredovať. Takýmito pomocníkmi boli aj obe svetové vojny, ktoré značne prispeli k rozvoju techniky. Vyrábali sa automatické palné zbrane, autá sa stali, dalo by sa povedať samozrejmosťou, sú vyrobené taktiež prvé lietadlá a tank. Druhá svetová vojna priniesla ďalšie vylepšenie týchto technických vymožeností. Lietadlá, sa stali ešte rýchlejšími a zbrane stále viac ničivejšími. Druhá svetová vojna sa spája s vynálezom atómovej bomby. Tento výtvor značne zmenil chápanie človeka, a ľudia si začali uvedomovať, že sú možno ohrozenejší ako kedykoľvek predtým. Dostávame sa do obdobia studenej vojny, ktorá bola obdobím

¹ ZEITHAMMER, K.: *Vývoj techniky*. Praha: Vydavatelství ČVUT, 2000, s. 24.

veľkého zbrojenia, ale tiež značného vedeckého pokroku, ktorý sa odzrkadlil najmä vo vypustení umelých družíc do vesmíru, alebo pristátí človeka na mesiaci. Človek vynášiel tiež vodíkovú bombu a neskôr aj termonukleárnu bombu. Jedna takáto bomba stačí na zničenie celej planéty. Pri konštruovaní týchto vynálezov si možno ani neuvedomil, ako veľmi kontraproduktívne koná, a čo to môže v konečnom dôsledku aj pre samotných tvorcov znamenať. Mnohokrát naša civilizácia balansovala na pokraji nukleárnej vojny, alebo možnosti chudoby pre väčšinu sveta.

Hlavnou prioritou sa pre človeka stala moc a moc súvisí s hromadením majetku. Kto má viac statkov ten je mocnejší a ten má väčšie právo rozhodovať, o tom čo sa bude na svete robiť. Tento postoj človeka dospel k tomu, že bohatstvo sa sústreďuje v rukách absolútnej menšiny svetovej populácie a väčšina ľudí žije na pokraji chudoby. Na vážnosti tomuto pridáva to, že stredná trieda je systematicky ničená a potláčaná do najnižšej triedy. Je teda otázkou, či a ako môže človek predísť úplnej katastrofe. Aké sú spôsoby na jej odvrátenie? Je to vôbec ešte možné? Alebo spejeme k nevyhnutnému zániku. S konzumným postojom človeka sa navyše zväčšuje aj ekologická kríza planéty. Je to pomalý a postupný proces, ktorý radikálne mení životné prostredie človeka. Človek, ktorý si to nechce uvedomiť, si pomaly ale isto kope svoj vlastný hrob. S odstupom času máme možnosť hodnotiť, ktoré kroky človeka boli dobré a ktoré nie. Moderná, resp. konzumná spoločnosť a človek v nej žijúci sa nevyhnutne stali terčom pozornosti mnohých filozofov a každý ju reflektoval jedinečne z pohľadu svojho filozofického systému.

Erich Fromm, moderný človek v modernom svete¹

¹ Text uvedený v tejto kapitole bol publikovaný v upravenej verzii v časopise Kapitál 03/2023, s. 24 - 25.

Frommove myslenie možno zasadiť do oblasti psychológie a psychoanalýzy, kde vychádza z myšlienok *Freuda* a *Marxa*. Spojenie týchto dvoch mysliteľov sa odráža v syntéze Freudovej teórie štruktúry osobnosti a Marxovej teórie štruktúry spoločnosti. Touto metódou skúmal proces adaptácie človeka na sociálno-ekonomické podmienky spoločnosti. Uvedená metóda sa tiahne ako červená niť celým jeho dielom. Frommov prínos pre Frankfurtskú školu možno hľadať práve v prenesení psychológie a psychoanalýzy na pole kritiky spoločnosti, kde vhodne dopĺňa, ale častokrát aj odporuje (napr. teórií *Herberta Marcuseho*) myšlienkam iných autorov v rámci „školy“. Spomenutý záujem o človeka žijúceho v rámci istého spoločenského systému je zjavný aj v nasledujúcom texte. Frommov koncept humanizmu má byť kritickým vyjadrením stavu spoločnosti, v ktorej ľudia strácajú svoju individualitu. Takáto kritika sa pokúša nájsť cestu k emancipácii človeka nielen v oblasti ekonomiky a politiky, ale aj v súkromnej a intelektuálnej sfére. Kritikou poukazuje na stav spoločnosti, ktorá vplýva na človeka, pričom následne poukazuje na to, že práve človek je ten, kto vytvára spoločnosť. Zmenu spoločnosti vidí v jednotlivcovi, z čoho možno vyvodíť záver, že jeho humanizmus je procesom vnútornej zmeny jednotlivca v rámci istej spoločenskej štruktúry, kedy tento jednotlivec spätne vplýva na spoločnosť, mení ju a robí humanistickejšou.

Vo svojom diele *Človek a psychoanalýza* vytvára koncepciu humanistickej etiky, ktorú on sám nazýva „vedou o umení života“¹. Už z tohto by mohlo byť, ako sa domnievam zrejme, že v jeho koncepcii zohráva život človeka a celkovo človek ako taký kľúčovú rolu. Jeho koncepcia sa dá ponímať, ako antropocentrická pričom: „človek je skutočne, mierou všetkých vecí ...“². A tak si musí sám vytvárať vlastným rozumom a vlastnými silami vhodné podmienky na dôstojné bytie. V dnešnej modernej dobe za pomoci rôznej techniky, ktorá prešla od minulosti

¹ FROMM, E.: *Člověk a psychoanalýza*. Praha: Svoboda, 1967, s. 11.

² FROMM, E.: *Člověk a psychoanalýza*. Praha: Svoboda, 1967, s. 15.

značným rozvojom, človek zdokonalil sám seba a taktiež svoje schopnosti. Dokáže do určitej miery ovládať a prispôbovať si sily prírody a dokáže budovať taký materiálny svet, aby si v ňom svoje dôstojné bytie vedel zabezpečiť (pozn. autora: Alebo aj nie. Prípadne niekto si môže zabezpečiť dôstojné, iný dôstojnejšie bytie). No napriek tomu sa to nie vždy darí a môže ho to mnohokrát doviesť k pocitom neistoty a zmätenosti. Moc človeka nad materiálnym svetom, ktorý si utvára síce vzrastá, ale vo svojom osobnom živote a v medziľudských vzťahoch sa človek cíti bezmocný. Stráca svoje ciele a v konečnom dôsledku stráca aj seba samého.¹ Človek stráca vieru resp. nádej v seba. Tu spočíva kríza človeka v rámci jeho bytia.

Fromm sa v jeho prednáške z roku 1961, zaoberá práve otázkami od cudzenia človeka. Ako, a z akých príčin dochádza k strate seba samého? Popisuje tu človeka v modernej spoločnosti v rámci ktorej sa od cudzuje sebe samému. Kládne si otázku budúcnosti človeka a toho, či človek vôbec nejakú budúcnosť má. Táto otázka, ako ďalej vysvetľuje má svoje veľké opodstatnenie práve vzhľadom k vývoju techniky, ktorá sa pre modernú civilizáciu stáva čoraz nebezpečnejšia. Konkrétne má na mysli ničivú silu atómových zbraní, ktoré sú nebezpečenstvom nie len pre moderného človeka ako jedinca, ale aj pre celú civilizáciu ako takú. Ak hrozí riziko atómových útokov, je nutné položiť si túto otázku, ktorá sa týka celkového života človeka na Zemi.² Táto otázka je závažná aj v dnešnej dobe, kedy sa ukazuje, že človek svojim prehnaným využívaním techniky a celkovo jeho správaním voči prírode, ohrozuje život človeka na Zemi. Vojnový konflikt u našich východných susedov a napätie medzi NATO a Ruskou federáciou taktiež nepriaspieva k možnosti na zabudnutie položenej otázky. Prehnaný vývoj techniky a ľudské hnanie sa za mocou a peniazmi by mohlo zapríčiniť

¹ FROMM, E.: *Človek a psychoanalýza*. Praha: Svoboda, 1967, s. 8.

² FROMM, E.: *Humanizmus ako šanca prežiť*. In: *Filozofia*. 2001/2. s. 109.

to, že človek úplne stratí možnosť aby mohol utvárať svoj dôstojný život na Zemi. Zodpovedný prístup k prírode a zodpovednosť za seba samého resp. za každé svoje konanie pokladám za obzvlášť dôležité do budúcnosti. Ak má byť zabezpečená dôstojná budúcnosť resp. dôstojný život človeka do budúcnosti je dôležité zachovať si zodpovedný prístup k sebe samému aj k svojmu okoliu.

Čo máme rozumieť pod pojmom moderný človek ? Presnejšie, čo zahŕňa pojem „moderný“? Modernosť *Fromm* spája predovšetkým s industrializáciou. Poukazuje na to, že západný človek exportoval do týchto neindustrializovaných krajín svoju techniku a rôzne idey, čím značne podporuje rozvoj týchto krajín a robí ich v tomto zmysle „modernými“. Tým pádom dochádza k tomu, že ľudia z neindustrializovaných krajín sa chcú čoraz rýchlejšie prispôbovať ľuďom západných krajín. To sa im však veľmi nedarí, keďže vykorisťovanie pracovnej sily a drancovanie životného prostredia sú pevne zakotveným štandardom. Tvrdí, že západným krajinám sa táto moc nad svetom, ktorú majú, vymyká spod kontroly no aj tak vnášajú určitý vývoj do ostatných krajín sveta.¹ V zmysle zodpovednosti za našu budúcnosť, ako sa domnievam, by bolo adekvátne pokladať si otázku, aké negatívne následky by mohol mať nekontrolovaný rozvoj techniky a ľudských možností v rámci našej budúcnosti. Ak by človek stratil kontrolu nad utváraním svojho materiálneho sveta, mohol by stratiť kontrolu aj nad utváraním svojho vlastného života do budúcnosti. Domnievam sa, že práve k takejto obave *Fromm* mieri pri tom, ako popisuje rozvoj techniky a priemyslu v západných častiach sveta.

Moderná spoločnosť sa začína formovať v období renesancie. V rámci určitého vymedzenia základných charakteristických čŕt renesancie sa *Fromm* odvoláva na charakteristiku *Carla Jakoba Burckhardta*, podľa ktorého je pre toto obdobie charakteristické objavenie individua

¹ FROMM, E.: *Humanizmus ako šanca prežiť*. In: *Filozofia*. 2001/2. s. 109.

(resp. vlastnej individuality) a prírody. V renesancii nastal určitý prelom, ktorý viedol u človeka k objaveniu vlastnej individuality a k tomu, že má možnosť utvárať svoj svet; „*Renesančný človek si uvedomuje svoju silu, začína sa oslobodzovať z pút prírody a ovládať ju*“¹. Nastáva aj značný rozvoj vedy, ktorá ľuďom sprístupnila nové možnosti, dala človeku väčšiu moc nad svetom. Ľudia nadobudli nové životné pocity, čo utvrdzovalo ich presvedčenie, že môžu mať nad svetom absolútnu kontrolu a môžu si ho utvárať podľa toho, ako im to bude vyhovovať. V priebehu nasledujúcich storočí objavovania sveta, sa ľuďom podarilo dospieť k rôznej novej technike a priemyslu, ktoré začali do veľkej miery ovládať svet a život každého jedného jedinca.

V 20. storočí nastáva ďalší zvrät. Podľa Fromma sa od roku 1914 človek takmer vzdal akejkolvek nádeje v lepšiu budúcnosť ľudstva. Svetový konflikt, masívne krviprelievania, možnosť zničenia planéty a života na nej, „vd'aka“ rozmaru niekoľkých jednotlivcov muselo nechať na človeku stopy. Nespejeme teda aj dnes k ešte väčšiemu úpadku človeka? Sice je moderná spoločnosť 20. storočia v mnohých smeroch vyspelá, ale človek 20. storočia (pozn. autora: aj 21. storočia) sa javí ako; „*mŕtvo narodené dieťa*“². To, prečo sa takto človek javí aj keď sa zdá, že je na vrchole svojich historických snažení, je to, že musel v niečom zlyhať. Zlyhanie bolo zapríčinené neudržateľným rastom modernej spoločnosti a moderného priemyselného systému, ktorý viedol až ku konzumnej spoločnosti. Zvýšená produkcia dospela až k: „*...vystupňovanému konzumnému správaniu. Človek sa stal zberateľom a konzumentom. Centrálnym zážitkom jeho života sa stalo viac a viac: Mám, používam, a stále menej: Som*“³. Moderný človek tým stráca svoju individualitu. Našimi primárnymi otázkami sa stáva: „Čo sa oplatí? Čo prináša zisk?“ a nie otázky typu „Aký život si volíme?“ alebo „Aký život

¹ FROMM, E.: *Humanizmus ako šanca prežiť*. In: *Filozofia*. 2001/2. s. 111.

² FROMM, E.: *Humanizmus ako šanca prežiť*. In: *Filozofia*. 2001/2. s. 112.

³ FROMM, E.: *Humanizmus ako šanca prežiť*. In: *Filozofia*. 2001/2. s. 112.

chceme žiť ?“ . Podľa Fromma sa týmto spôsobom sám človek stáva podnikom, ktorého kapitál je život, ktorý sa snaží investovať čo najvýhodnejšie. Ak bola táto investícia správna, tak je človek úspešný. No ak človek takto investuje svoj vlastný život iba podľa toho, čo je výhodnejšie a čo prinesie väčší zisk, tak sa sám stáva vecou. V prípade, že by sa stal človek vecou, išlo by skôr o prežívanie, ako zmysluplný život.¹ V otázkach zmyslu a cieľa života je dôležité, aby človek svoj život utváral čo najzmyslupnejšie a čo najzodpovednejšie. Inak povedané, človek by sa mal snažiť, aby dosiahol svoje najlepšie „ja.“

Dôvod úpadku človeka možno hľadať vo fungovaní systému, resp. priemyslu a hospodárstva ako takého. „Moderný priemysel a hospodárstvo sa fakticky vyvinuli tak, že predpokladom ich fungovania je človek, ktorý sa stane spotrebiteľom, ktorý má čo najmenej individuality a je pripravený poslúchať anonymnú autoritu, pričom podlieha ilúzii, že je slobodný a nepodlieha žiadnej autorite“² . Touto anonymnou autoritou sa stáva podnik prípadne štát, pri ktorých hľadá človek útočisko ako u „veľkej mamy“. Človek sa tým pádom prestáva spoliehať na vlastné schopnosti a nerozvíja ich. Stáva sa tak večným dojčaťom, ktoré nie je nikdy úplne spokojné.³ Tým pádom by sa mohlo zdať, ako sa domnievam, že človek je vlastne akoby formovaný k nespokojnosti na základe okolností (ako napr. štát, podnik), ktoré na neho vplývajú. Zdá sa, akoby človek už ani nechcel rozvíjať svoje vlastné schopnosti a svoju individualitu. Aj to by mohlo byť dôvodom, prečo sa človek v takejto modernej spoločnosti cíti bezmocný.

Čo je však tým hlavným dôvodom, kvôli ktorému moderný človek trpí a cíti sa beznádejne? Vo Frommovom poňatí sa táto otázka týka odcudzenia. Toto odcudzenie spočíva v prvom rade v ľahostajnosti

¹ FROMM, E.: *Humanizmus ako šanca prežiť*. In: *Filozofia*. 2001/2. s. 112.

² FROMM, E.: *Humanizmus ako šanca prežiť*. In: *Filozofia*. 2001/2. s. 112.

³ FROMM, E.: *Humanizmus ako šanca prežiť*. In: *Filozofia*. 2001/2. s. 112.

človeka k sebe samému. V určitom zmysle strácame seba samých, pretože my sami sa prestávame vnímať ako konečný cieľ. My sami sa prestávame ponímať ako centrum vlastnej tvorivej činnosti. Sami sme sa podľa *Fromma* stali len určitými nástrojmi pre účely, ktoré ani nie sú našimi vlastnými. Slovom *Fromma*; „Človek nie je len málo, je ničím, pretože ho ovládajú okolnosti a veci, ktoré sám utvoril. Je čarodejníkovým učňom, Golemom. Moderného človeka ovláda dielo jeho rúk. On sám sa stáva vecou.“¹ Odcudzenie sa týka toho, že sa začíname sami k sebe správať ako k tovaru, čím sa nám naše vlastné schopnosti odcudzujú. Stávame sa viac vecou ako človekom a aj k ostatným ľuďom sa správame skôr ako k veciam. Z toho plynie bezmocnosť človeka. Táto bezmocnosť je zapríčinená nedôverou v seba samých, vo svoje sily a schopnosti. V konečnom dôsledku by sa dalo povedať, že za našu bezmocnosť môže nedôvera v človeka a v jeho schopnosť zmysluplne resp. dôstojne utvárať svoj život. V zmysle humanistických hodnôt strácame dôveru vo svoje vlastné svedomie v dôsledku čoho prestávame veriť vlastným úsudkom a stávame sa poslušným stádom. V konzumnej spoločnosti človek stráca svoju individualitu aj kritické zmýšľanie. Ako vraví *Fromm*; „Myslíme si, že vládžeme, a predsa sme ovládaní – nie tyranom, ale vecami, okolnosťami. Stali sa z nás ľudia bez vôle a bez cieľa. Hovoríme o pokroku a budúcnosti, aj keď v skutočnosti nikto nevie, kam ide, nikto nevie povedať, kam to všetko smeruje, a nikto nemá cieľ“².

Novú, resp. modernú podobu nadobudla aj kategória „zla“. Táto nová podoba zla podľa *Fromma* spočíva v ľahostajnosti ľudí. Ľahostajnosť chápe ako novú formu neľudskosti; úplne odcudzenie sa životu. Riešenie resp. alternatívu tejto situácie vidí v renesancii humanizmu. Humanizmus vidí ako ideu resp. alternatívu jednotného ľudstva.³ Najdôležitejšie princípy jeho humanistickej etiky spočívajú v porážke

¹ FROMM, E.: *Humanizmus ako šanca prežiť*. In: *Filozofia*. 2001/2. s. 114.

² FROMM, E.: *Humanizmus ako šanca prežiť*. In: *Filozofia*. 2001/2. s. 112.

³ FROMM, E.: *Humanizmus ako šanca prežiť*. In: *Filozofia*. 2001/2. s. 116.

sebestva, v boji so zlom a v obrane svedomia, ktoré je jediným účinným prostriedkom toho, aby človek konal dobro. Jeho humanistická etika zdôrazňuje, že podstatou života každého človeka je uskutočňovanie svojej existencie. Len sám človek si môže voľiť medzi dobrým a medzi zlým životom. Avšak v modernej dobe sa stále viac stáva cieľom života dosiahnutie úspechu, nie dosiahnutie šťastia a vlastnej individuality. Úspech, peniaze a moc sa stali zmyslom bytia každého človeka. *Fromm* však poukazuje na to, že človek takto žije iba v ilúzii, že koná v jeho vlastnom záujme. No v skutočnosti slúži záujmom všetkých len nie svojim vlastným. V dôsledku tohto je pre človeka všetko ostatné dôležitejšie, ako vlastný život a umenie žiť. Cieľom ľudského života je rozvíjanie svojich vlastných síl resp. vlastností, ktoré sú v súlade s jeho ľudskou prirodzenosťou. Rozvíjanie jeho individuality je však prvoradým prostriedkom na to, aby mohol svoj potenciál využiť a vyvinúť sa na jedinca, ktorým človek môže byť. V jeho humanistickej etike zastáva *Fromm* názor, že; „Ak je človek živý, potom vie, čo je dovolené“¹. Byť živý, pre neho znamená, byť produktívny, čo znamená to, že človek využíva svoje sily pre účely, ktoré sa netýkajú okolností a vecí prevyšujúcich jeho samého, ale len tých, ktoré sa ho priamo týkajú. Čo by znamenalo zrejme v tomto prípade využiť svoje sily a schopnosti na utváranie svojho čo najlepšieho možného bytia. Jadro jeho humanistickej etiky tvorí nutnosť určitej aktivity a produktivity človeka, ktorá jediná môže pomôcť ľuďom opätovne nájsť stratenú individualitu. Človek vo *Frommovom* ponímaní, teda humanisticky orientovaný človek, sa vyznačuje orientáciou k dobru a ochotou zdokonaľovať sa. Týmto spôsobom, by mohol človek dospieť k optimálnemu stavu ľudskosti. Avšak zachovanie vlastnej individuality je jednou z nutných podmienok dosiahnutia týchto cieľov.

Sloboda a zodpovednosť v koncepcii J.P.Sartra

¹ FROMM, E.: *Človek a psychoanalýza*. Praha: Svoboda, 1967, s. 195.

Sartre je mysliteľom existencializmu, ktorého základnou tézou je myšlienka, že naša existencia predchádza akékoľvek bytie resp. esenciu. Existencializmus chápe ako myslenie, ktoré nám umožňuje žiť a utvárať náš ľudský život, kde každý náš čin utvára prostredie, v ktorom žijeme a našu vlastnú ľudskú subjektivitu.¹ Býva kategorizovaný ako ateistický existencialista, z čoho vyplýva jeho koncepcia morálky resp. morálnych hodnôt človeka, ktoré v žiadnom smere nespája s bohom. Inak povedané pôvod morálnych noriem a hodnôt nehľadá v bohu. Metóda ateistického existencializmu spočíva v tom, že: „skutečnosť, že soudí, že existence předchází esenci, nebo chcete-li, že je třeba vycházet ze subjektivity.“² Človek je bytosť, ktorá existuje skôr, ako by mohla byť definovaná nejakou koncepciou. „Znamená to, že člověk nejprve existuje, setkává se ze světem, vynořuje se v něm, a teprve potom sám sebe definuje“³.

Človek samého seba vytvára, koncipuje sa ako projekt, ktorý je určený budúcnosťou. V intencii k budúcnosti kreuje samého seba ako ľudskú bytosť. Podľa Sarta; „...„člověk je jen takovým, jakým se učiní. Taková je první zásada existencialismu“⁴. Aj keď býva existencializmus často označovaný ako individualistický smer, ktorého hlavným záujmom je jednotlivec, Sartre vzťahuje svoje myslenie na spoločnosť a jednotlivcov v nej zakotvených a fungujúcich. Zodpovednosť sa netýka iba jednotlivca, ale človek prijíma zodpovednosť za všetkých ľudí. Ako ľudia žijúci v určitom spoločenstve, sme a môžeme byť vždy vzorom pre iných ľudí. Vytvárame tak určitú „cestu pre človeka“ a závisí od každého vlastnej zodpovednosti či vytvára dobrú, alebo zlú cestu.⁵ Akt utvárania obrazu človeka zaväzuje celé ľudstvo. Sartre pre ilustráciu

¹ SARTRE, J.P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 10.

² SARTRE, J.P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 13.

³ SARTRE, J.P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 15.

⁴ SARTRE, J.P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 16.

⁵ VARGOVÁ, M.: *Zamyslení nad modernou společností a poukázání na význam zodpovědnosti pro jednotlivce i pro společnost*. In: *Filozofia*. 2002/8, s. 598.

používa nasledovný príklad. Ak sa rozhodnem oženiť sa a mať deti, vlastne utváram obraz človeka žijúceho v monogamii a tým do tejto voľby nezahrňam len seba, ale utváram určitý obraz človeka pre všetkých ľudí. Sme tým pádom plne navzájom zodpovední, aký obraz človeka vytvára.¹

Závažnosť rozhodnutia, ktoré nám ukladá slobodu, nám spôsobuje podľa úzkosť. Úzkosť vzniká z pocitu zodpovednosti nie len za utváranie svojej vlastnej existencie, ale za utváranie existencie ľudstva ako takého. Je to úzkosť pred slobodou. *Sartre* poukazuje na to, že keď sa človek pre niečo rozhodne domnieva sa, že toto rozhodnutie sa týka iba jeho samého. Ale čo tak pred našim konaním položiť samým sebe otázku: „Čo ak by takto konali všetci?“ Človek je zodpovedný za každý svoj čin a za každé svoje rozhodnutie a všetky tieto rozhodnutia podmieňujú ľudstvo ako také.²

Čo sa týka morálky ľudí, popisuje druh morálky, ktorá by nám mala byť známa apriori resp. morálka, ktorú nachádzame v sebe samých. My sami si volíme a vytvárame tie hodnoty, ktoré sa rozhodneme dodržiavať. Hodnoty, ako napríklad byť čestný, neklamať atď. existujú a sú človeku zrozumiteľné bez toho aby, za nimi hľadal vyšší princíp.³ Z týchto postojov dochádza k záveru, že žiadny determinizmus, ktorý by podmieňoval človeka neexistuje. Ani boh v tomto prípade nezohráva žiadnu rolu. Človek je slobodný a zároveň človek je slobodou.

Človek je odsúdený k slobode. Sloboda je vždy slobodou voľby. Konkrétnym prípadom by mohol byť väzeň. Síce je de facto uväznený, vždy má slobodnú možnosť snažiť sa ujsť. To, že by chcel túto možnosť využiť ešte neznamená, že môže, ale už samotná voľba rozhodnúť sa pre niečo je konaním. Ak je slobodná naša voľba

¹ SARTRE, J.P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 19.

² SARTRE, J.P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 19.

³ SARTRE, J.P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 23.

aj samotný čin bude slobodným. Sloboda tým pádom spočíva v slobodnom určení vôle, ktorá je príčinou nášho slobodného konania. Človek si neustále volí samého seba resp. zakaždým si zvolí spôsob svojho bytia, ktoré si sám utvára. Je neustále determinovaný touto voľbou.¹ V tomto zmysle je človek svojou vlastnou budúcnosťou a utvára si ju každým svojim činom a rozhodnutím.

Od vlastného rozhodovania závisia aj morálne hodnoty človeka. Žiadne všeobecné morálne hodnoty ani všeobecná morálka pre každého neexistuje. No kto môže apriori určovať čo morálne je a čo nie je? Nie je to morálka, ktorá odpovedá na túto otázku. Jediné kritériá, ktoré môžu o našich činoch rozhodovať sú hodnota a cit. Keď si nie sme istí hodnotou našich činov, nezostáva nám nič iné, ako veriť svojmu inštinktu. Náš vlastný inštinkt utvára hodnotu činu, ktorý sme uskutočnili. Hodnotu nášho citu ukazuje až samotný čin, ktorý túto hodnotu zároveň potvrdzuje a definuje. Cit sa teda utvára až prostredníctvom našich činov. Za naše činy a za to, ako konáme sme zodpovední za všetkých okolností my sami a cit resp. inštinkt konať určitým spôsobom, naše činy v žiadnom prípade neospravedlňuje.² Takáto vše objímajúca absolútna zodpovednosť jednotlivca neguje univerzálnu morálku, ktorá by ospravedlňovala akékoľvek konanie. Jediné my sami môžeme rozhodovať o tom, čo morálne je a čo nie je. Sami sme tvorcami toho, ako má morálka vyzeráť podobne ako umelec, ktorý tvorí obraz. Drží sa síce určitých pravidiel pri maľovaní obrazu, ale tie sú tvorené vlastným uvážením. Podobne, ako môžeme posudzovať umelecké dielo umelca až keď je hotové, rovnako môžeme posudzovať aj morálku pri konkrétnom človeku. Záleží od toho, akú motiváciu resp. popud máme pri našom rozhodovaní (napr. cit). Sami si určujeme podstatu našej morálky.

¹ PERRIN, CH.: *Údel slobody podľa Sartra*. In: *Filozofia*. 2011/3, s. 211.

² SARTRE, J.P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 28 - 29.

Sartrova koncepcia je predovšetkým koncepciou činu resp. konania. Východiskom jeho existencialistického ponímania je práve angažovanosť človeka utvárať za každú cenu svoje slobodné bytie. Tým, že sa človek angažuje vo svete tvorí samého seba. „Skutečnosť spočíva pouze v činu, jde však ještě dále, protože dodává: člověk je jen svým projektem, existuje jen potud, pokud uskutečňuje sebe sama, je tedy jen souhrnem svých činů, pouze svým životem.“¹ Človek sa vo svojom živote vždy angažuje a tým načrtáva svoju vlastnú podobu. Vždy máme možnosti na to, aby sme svoje bytie resp. existenciu utvárali. Taktiež vždy máme slobodnú voľbu konať.

Hodnoty nie sú univerzálne, na večné veky záväzné, pretože si ich vždy sami volíme. Ani život nemá dopredu určený zmysel, pretože pred tým, ako ho začneme žiť nie je ničím. Záleží od nás aký zmysel mu dáme. Klasický humanizmus považuje človeka za cieľ a zároveň za najvyššiu hodnotu. Existencialistický humanizmus, ktorý Sartre popisuje sa s touto myšlienkou nezhoduje. Existencialista nebude človeka považovať nikdy za cieľ, pretože človek sa neustále utvára. Nie je v tomto zmysle už hotovým projektom, ktorý by bol cieľom, ale je projektom, ktorý sa utvára. Avšak existencialistický humanizmus má jeden spoločný aspekt, ktorý má spoločný s klasickým humanizmom. „Ale humanismus má ještě další smysl, jenž v jádře znamená toto: člověk je ustavičně vně sebe sama; jen tím, že si vytvoří projekt, a tím, že se ztrácí vně sebe sama, existuje jako člověk, a na druhé straně právě tím, že sleduje transcendentní cíle, může existovat“².

Záver

Vo svojom príspevku som sa pokúsil poukázať na aktuálnosť dvoch na prvý pohľad rozdielnych autorov. V konečnom dôsledku sa však

¹ SARTRE, J.P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 34.

² SARTRE, J.P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 55.

obaja myslitelia zhodujú na potrebe novej humanistickej etiky, ktorej strojom má byť človek. Jednotlivec žijúci v spoločnosti spolu s ostatnými jednotlivcami svojim konaním zanecháva istú „stopu“, na ktorú môžu naraziť aj ostatní. Rovnako tak ju môžu nasledovať ale aj nemusia. Z toho vyplýva zodpovednosť človeka nielen za seba, svoje konanie ale aj za ostatných a svet okolo nás. V tom spočíva aktuálnosť oboch autorov, kedy upozorňujú na slobodu, potrebu slobodného a rozvíjajúceho sa individua, ktoré je zároveň zodpovedné a svoje konanie podriaďuje pod kategóriu zodpovednosti. Táto kategória je v dnešnom svete nahradená prístupom „po nás potopa“, prípadne jemnejším prístupom, ktorý sa tvári, že postupnými zmenami a zásahmi sa niečo zmení. Mení sa však len to, že systém globálneho kapitalizmu vytvára aj z revolty, snáh o zmenu sveta, ochrany prírody atď. len ďalšiu príležitosť na konzum. Vytváranie potrieb je jednou z charakteristík kapitalizmu.

Človek, ktorý premýšľa, analyzuje a pretvára svet okolo seba, je podľa oboch autorov modelom, archetypom, ktorý tento svet urgentne potrebuje realizovať. Obaja preto zhodne vyzývajú k tomu, aby sa človek chopil „kormidla“ a svojim konaním vo svete ovplyvňoval vývoj sveta v ktorom žije. Nemá byť ľahostajný a dúfať, že do vývoja zasiahne boh, trh alebo iná abstraktná entita. Sloboda, konanie a zodpovednosť sú základnými atribútmi ľudského života a mali by byť naplnené.

V tomto zmysle chcem preto vyvodiť záver, že pochovávanie myšlienok spolu s mysliteľmi je krátkozraké. V zhode s *Marxom* zastávam myšlienku o vplyve teórií aj po smrti autorov. Mnohé myšlienky môžu byť prínosné aj dnes, aj keď v mainstreame nie sú takpovediac „na programe dňa“. Ako potencionálnych vedeckých pracovníkov a vedeckých pracovníkov, by nás nemal zaujímať na citoch a predsudkoch založený diskurz absolútneho odmietania niektorých myšlienkových

prúdov. Aj na príklade tohto príspevku som chcel poukázať, že aj zdandlivo zatracované a nespojiteľné veci si k sebe môžu nájsť cestu a môžu byť prínosom pre svet v ktorom žijeme.

Literatúra:

FROMM, E.: *Človek a psychoanalýza*. Praha: Svoboda, 1967.

FROMM, E.: *Humanizmus ako šanca prežiť*. In: *Filozofia*. 2001/2.

MARX, K.: 18. *Brumaire Ludvíka Bonaparta* In: Marx, K., Engels, F.: *Vybrané spisy I*. Praha: SVOBODA.

SARTRE, J. P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004.

PERRIN, CH.: *Údel slobody podľa Sartra*. In: *Filozofia*. 2011/3.

VARGOVÁ, M.: *Zamyslenie nad modernou spoločnosťou a poukázanie na význam zodpovednosti pre jednotlivca i pre spoločnosť*. In: *Filozofia*. 2002/8.

ZEITHAMMER, K.: *Vývoj techniky*. Praha: Vydavatelství ČVUT, 2000.

Firewall demokracie

Zborník príspevkov

Zostavovatelia: Mgr. Martina HURČALOVÁ
PhDr. Lukáš JAKABOVIČ, MBA
Mgr. Jana KSEŇÁK GREGOVÁ

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2024
Počet strán: 199
Rozsah: 11,04
Vydanie: prvé

ISBN 978-80-574-0311-1 (e-publikácia)